

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
پاڤقستاندىكى تۈرك تىلى ۋە ادەبىياتىنىڭ يېرىمە ئىلمى

balted

ARAŞTIRMALARI
EDEBİYATI VE
LITERATURE IN THE BALKANS
پاڤقستاندىكى تۈرك تىلى ۋە ادەبىياتىنىڭ يېرىمە ئىلمى

YAZ-SUMMER 2024

ISSN: 2667-6699

6/2

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
EDİBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ

balted

ISSN / eISSN: 2667-6699

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 6

Sayı/Issue: 2

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları veya kısa adıyla *BALTED*, yılda iki kez yayımlanan ve DergiPark sisteminde yer alan uluslararası, hakemli bir dergidir.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları or with short name *BALTED* is a scientific referee journal which is published twice a year and takes part in DergiPark system.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları (BALTED), Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
BALTED is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

YAYIN SAHİBİ / Owner

Doç. Dr. Atif AKGÜN

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Alpay İÇCi

(2024). *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 6(2)

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Edina SOLAK (Zeniça Ü./Bosna Hersek)

Prof. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa İSEN (Emekli-Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nazım İBRAHİM (Üsküp Aziz Kiril Met. Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp Aziz Kiril Met. Ü./K.Makedonya)

Doç. Dr. Abidin KARASU (İstanbul Medeniyet Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ (Kırklareli Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Harun BEKİR (Filibe Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Mehmet Emre ÇELİK (Ondokuz Mayıs Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Neriman HASAN (Köstence O. Ü./Romanya)

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Xhemile ABDIU (Tiran Ü./Arnavutluk)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (Afyon Kocatepe Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Galina MUTAF (Komrat Ü./Gagauzya-Moldova)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KURT (Çanakale O.M.Ü./Türkiye)

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Prizren Yunus Emre Ens./Kosova)

KURUCU / Founder

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

İngilizce Editörü

Prof. Dr. Pınar FEDAKÂR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Agiemin BAUBEC (Bükreş Ü./Romanya)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Alena CATOVIĆ (Saraybosna Ü./Bosna Hersek)
Prof. Dr. Arif AGO (Emekli/K.Makedonya)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırkkale Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Ekrem ČAUŠEVIĆ (Zagreb Ü./Hırvatistan)
Prof. Dr. Fadıl HOCA (U. Vizyon Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Emekli/Türkiye)
Prof. Dr. Halil ÇELTİK (Gazi Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Hamdi HASAN (Emekli/K.Makedonya)
Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü./Türkiye)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Emekli/Kosova)
Prof. Dr. İrina SARAİVANOVA (Kliment Ohridski Ü./Bulgaristan)
Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Ü./Arnavutluk)
Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştıp Gotse Delçev Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. M. Dursun ERDEM (Ul. Balkan Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Meryem SALİM (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIĆ (Belgrad Ü./Sırbistan)
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü./Romanya)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)
Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Ridvan CANIM (Trakya Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli/K.Makedonya)
Prof. Dr. Suzan CANHASI (Emekli/Kosova)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)
Prof. Dr. Tuba İşinsu İSEN DURMUŞ (TOBB Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU (Gazi Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli/Türkiye)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Aktan AGO (Halkbilim Ens./K.Makedonya)
Doç. Dr. Atilla JORMA (Ul. Vizyon Ü./K.Makedonya)
Doç. Dr. Éva CSÁKI (Pazmany Peter Katolik Ü./Macaristan)
Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Ü./Kosova)
Doç. Dr. İrina DRİGA (Bilimler Akademisi/Ukrayna)
Doç. Dr. Liubovi CIMPOEŞ (Hitit Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Menent ŞÜKRİYEVA (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Ü./Kosova)
Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ (İnönü Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Sibel BAYRAM (Düzce Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Pedogoji Ü./Azerbaycan)
Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü./Ukrayna)
Doç. Dr. Zeki GÜREL (Kastamonu Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHIRI (Tiran Ü./Arnavutluk)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALİC (Tuzla Ü./Bosna Hersek)
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ozaj SULİMAN (Hatay M.Kemal Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL (Trakya Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (İ.Kâtip Çelebi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Vejdî HASAN (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ (Hacettepe Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Dr. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM (Uludağ Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Dr. Güllü KARANFİL (İ. Aydın Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Emine HALİL (Emekli/Bulgaristan)
Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Emekli/Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of this issue

Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU (Çanakkale O.M.Ü)

Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ (Pristine Ü.)

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Ü.)

Doç. Dr. Atilla JORMA (Emekli/Makedonya Vizyon Ü.)

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Ü.)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Ü.)

Doç. Dr. Hüseyin DURGUT (Çanakkale O.M.Ü)

Doç. Dr. Murat Yusuf ÖNEM (Uluslararası Balkan Ü.)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (Afyon Kocatepe Ü.)

Dergimize gelen tüm yazılar, bilimsel etiğe uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında

programıyla denetlenmektedir.

DİZİNLER / Indexes

ProQuest

Modern Language Association (MLA Bibliography)

EBSCO

Index Copernicus (ICI)

Academic Resource Index (ResearchBib)

Directory Of Research Journal Indexing (DRJI)

Open Science Aggregated (Paperity)

OCLC WorldCat

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

İdealonline

Scilit

CiteFactor

SEKRETARYA / Secretariat

Raziye Ayşenur YALÇIN

HALKLA İLİŞKİLER / Public Relations

Arş. Gör. Elif ALAKUŞ

Kübra BIŞKIN

GÖRSEL TASARIM / Visual Design

Doç. Dr. Mustafa FİDAN

Arş. Gör. Dr. Ali BALCI

DİZGİ / Typography

Ali Onur KARA

YURT DIŞI HABERLEŞME ÜYELERİ

ABD – Ali EMİNOV

ARNAVUTLUK – Albana TAHIRI

AZERBAIJAN – Terane Turan REHİMLİ

BOSNA HERSEK – Samir VİLDİÇ

BULGARİSTAN – Harun BEKİR

FİNLANDİYA – Okan DAHE

FRANSA – Remy DOR

GÜRCİSTAN – Makvala KHAREBAVA

HOLLANDA – F. De JONG

İNGİLTERE – Arthur HATTO

KIBRIS – Mustafa YENİASIR

KOSOVA – Taner GÜÇLÜTÜRK

K.MAKEDONYA – Yıldız ŞARE

MACARİSTAN – Atilla JORMA

MOLDOVA – Todur ZANET

GAGAUZYERİ – Güllü KARANFİL

ROMANYA – Tahsin CEMİL

RUSYA – Dimitry VASİLYEV

UKRAYNA – Vasili KELİOGLO

YUNANİSTAN – Mümin MÜMİN

E-YAYIN / E-publication

<https://dergipark.org.tr/pub/balted>

Yayın Tarihi: 31 Temmuz 2024

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları

Enstitüsü, 35100 / Bornova – İZMİR / TÜRKİYE

E-posta / E-mail: balted2019@gmail.com

DERGİ / YAYIN POLİTİKASI

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları ve kısa adıyla *BALTED*, tamamı veya bir yönü Balkan sahasıyla ilgili olan Türk dili, Türk edebiyatı, eğitim, öğretim, Türkoloji araştırmaları gibi konulardaki akademik çalışmaları, ilgili alan uzmanlarının değerlendirmesine sunmak ve yine bu alanda çalışan diğer bilim insanları ile söz konusu çalışmaları buluşturmayı amaçlayan uluslararası hakemli bilimsel bir dergidir. Altı ayda bir (ocak ve temmuz aylarında); yılda iki kez yayımlanır. Yazar ve okuyucularından herhangi bir ücret talep etmez. Dergiye yayın başvurusunda bulunan makaleler ön kontrol aşamasında bilimsel etiğe uygunluk bakımından intihal programıyla denetlenir. Makale gönderimi DergiPark sistemi üzerinden yapılmakta ve makalelerin değerlendirme süreci DergiPark sistemi üzerinden nesnel ölçütler dikkate alınarak tamamlanmaktadır. Aday makale 15 gün içinde ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme sonrası *BALTED* yayın ilkelerine uymayan çalışmalar yazarlarına iade edilir. Olumlu sonuçlanan ön değerlendirme sonrasında iki hakem ataması yapılan makalenin hakemde bekleme süresi 30 gün, uzatma süresi ise 7 gündür. Hakem değerlendirmesinde bir olumlu, bir olumsuz rapor çıkması durumunda aday makalenin yayın kararı 3. hakem değerlendirmesi ve 3/2 olumlu çoğunluğun sağlanması ile verilir. Dergide yer alan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü sorumluluk yazarlarının uhdesindedir. Yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*'na aittir.

Journal / Publication Policy

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları (Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans) or with short name *BALTED*, is an international peer-reviewed scientific journal that aims to present academic studies on subjects such as Turkish language, Turkish literature, education, training, Turkology researches, all or part of which are related to the Balkan area, to the evaluation of the relevant field experts and to bring together the studies in question with other scientists working in this field. It is published semi-annually (in January and July); twice a year. It does not charge any fee from its authors and readers. Articles that apply for publication in the journal are checked with a plagiarism program for compliance with scientific ethics at the pre-check stage. Article submission is made through the DergiPark system, and the evaluation process of the articles is completed by taking into account objective criteria through the DergiPark system. The candidate article is pre-evaluated within 15 days. After preliminary evaluation, studies that do not comply with *BALTED* publication principles are returned to their authors. The manuscript, for which two referees were appointed after the positive preliminary evaluation, has a waiting period of 30 days and an extension period of 7 days. If there is one positive and one negative report in the referee evaluation, the publication decision of the candidate article is made by the third referee evaluation and a 3/2 positive majority is achieved. All responsibilities regarding the content of the articles in the journal belong to the authors. All publishing rights of the published articles belong to *Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans*.

Dergideki çalışmalarda ifade edilen düşünce ve görüşler sadece yazarlarının olup, derginin görüşlerini yansıtmazlar.

The opinions and views expressed in the Works are the authors' solely and do not reflect the views of the journal.

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
پایان نامه‌ها، تئوریک، ادبیات و ادبیات آراشدیرمه لری

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
دراسة اللغة التركية والأدب في البلقان

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans
Cilt 6/Sayı 2 (2024) - Volume 6/Issue 2 (2024)

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Derleme Makale / Review Article

FEYYAZ SAĞLAM

Balkan Türkleri Edebiyatlarında Âşık Veysel Üzerine Bazı Tespitler
Some Observations on Âşık Veysel in the Literatures of Balkan Turks

ss/pp: 95 - 107

Araştırma Makaleleri / Research Articles

DOĞUKAN KAHVECİ

İncir Kuşları Romanı Bağlamında Savaş Tecavüzü Mefhumu ve Kadın
The Concept of Wartime Rape and Women in the Context of İncir Kuşları Novel

ss/pp: 109 - 132

ZEKİ GÜREL

Balkanlarda Bir Türkçe Sevdalısı Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçe Üzerine Şiirleri
Poems on Turkish by Nusret Dişo Ülkü, a Lover of Turkish Language in the Balkans

ss/pp: 133 - 145

ŞÜKRİYE DUYGU ÇAĞMA

Recep Murat Bugariç'in Türkçe ve Ana Dilde Eğitim Hakkındaki Görüşleri

Recep Murat Bugariç's Views on Turkish Language and Mother Tongue Based Education

ss/pp: 147 - 160

AYDIN GÜLER

Süreyya Yusuf'un "Bayram Saatçi" Adlı Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir Çözümleme

A Textlinguistic Analysis on Süreyya Yusuf's Story Named "Bayram Saatçi"

ss/pp: 161 - 178

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları

Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans

Cilt 6/ Sayı 2/ 2024 - Volume 6/ Issue 2/ 2024

Editör Mektubu / Letter from the Editor

Saygıdeğer Okuyucu,

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları'nın 2024 yılı yaz sayısı huzurunuzda. Yılın bu ikinci sayısının yayımıyla 6. cilt tamamlandı. Altıncı yılını dolduran BALTED yedinci yılına doğru ilerliyor. Yeni sayımızı hakkıyla yayımlamanın ve olgunlaşmanın mutluluğu ve gururu içindeyiz. Balkan topraklarına dair araştırma ve çalışmaların yayın sahası olma gibi özel bir çalışma kapsamında bulunan Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları, Balkan çalışmalarından yenilerini 6. cilt 2. sayısında yine bilimin faydasına sunmuştur.

Bu sayıda emekli Öğr. Gör. Feyyaz Sağlam'ın çalışması "Balkan Türkleri Edebiyatlarında Âşık Veysel Üzerine Bazı Tespitler", büyük ozan Âşık Veysel'in Balkan sahasındaki izlerini sunuyor. Bosna Hersek'te XX. yüzyılın sonlarında yaşanan kanlı savaşın edebî eserdeki yansımaları konu alan "İncir Kuşları Romanı Bağlamında Savaş Tecavüzü Mefhumu ve Kadın" adlı çalışma Doğukan Kahveci tarafından hazırlandı. Yugoslavya döneminde yetişmiş Balkan Türk edebî şahsiyetlerinden Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçeye dair şiirlerini çalışan Doç. Dr. Zeki Gürel'in makalesi "Balkanlarda Bir Türkçe Sevdalısı Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçe Üzerine Şiirleri"; Recep Murat Bugariç'in görüşlerini ele alan Dr. Şükriye Duygu Çağma'nın makalesi ise "Recep Murat Bugariç'in Türkçe ve Ana Dilde Eğitim Hakkındaki Görüşleri" adını taşıyor. Bu sayıda Yugoslavya sahası Türk edebiyatçılarından birkaçı incelendi. Anılan kapsamdaki son çalışma "Süreyya Yusuf'un 'Bayram Saatçi' Adlı Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir Çözümleme" başlığıyla Arş. Gör. Dr. Aydın Güler'e aittir.

BALTED'in 6. cilt 2. sayısı Batı Trakya/Yunanistan, Bulgaristan, Gagauzya/Moldova, Romanya, Bosna Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya coğrafyalarının bugününü ve tarihini kapsayan araştırmaları içermiştir. Yeni sayımızın Balkan sahası araştırmalarına, Türkçeye ve kültür incelemelerine yararlı olmasını dilerim.

Doç. Dr. ALPAY İĞCİ

Editör

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ
ARAŞTIRMALARI
balted

Balkan Türkleri Edebiyatlarında Âşık Veysel Üzerine Bazı Tespitler

Some Observations on Âşık Veysel in the Literatures of Balkan Turks

FEYYAZ SAĞLAM*

Öz

Âşık Veysel genelde 20. yüzyıl Türk halk edebiyatının, özeldede halk şiirinin ve halk ozanlığı geleneğinin en önemli temsilcilerinin başında gelmektedir. Bu çerçevede hayatı, sanatı, etkileri üzerine yurt içi ve dışıda çok sayıda yayın yapılmış ancak kendisinin Türk dünyasındaki izleri ve tesir alanı üzerine (Azerbaycan dışında) günümüze kadar kapsamlı bir araştırma ve inceleme yapılmış değildir. Bu çalışmada belirli bir bölge sınırlaması ile Balkan Türkleri edebiyatlarında Âşık Veysel ve şiirlerinin yeri üzerine tespitler, bazı yayınlar, kendisine ithaf edilen bazı şiirler-yazılar ve şiirlerinden yapılan bazı çeviriler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Balkanlarda yoğun Türk varlığına sahip olan Kosova, Batı Trakya, Kuzey Makedonya, Bulgaristan ve Gagauzyeri özel olarak seçilmiş ve araştırmaya konu edilmiştir. Yapılan tespitlerde literatür taramasından yararlanılmış ve metin tahlili gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ortaya konulan veriler özellikle yakın dönem çağdaş Balkan Türk edebiyatı ürünleri arasından tespit edilmiştir. Latin ve Kiril harfli şiir örnekleri arasında daha önce herhangi bir yayında yer almamış örneklerin tam metinleri hususen paylaşılmıştır. Çalışmanın Âşık Veysel'in Türkiye dışındaki Türk edebiyatlarındaki yerini inceleyen yeni çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk halk edebiyatı, Türk halk şiiri, halk ozanlığı geleneği, Âşık Veysel, Balkanlar.

Abstract

Âşık Veysel is one of the most important representatives of our 20th century Turkish folk literature in general, and our folk poetry and folk poet tradition in particular. In this context, many publications have been made both at home and abroad on his life, art and influences. However, until today, no comprehensive research or analysis has been carried out on his traces and influence in the Turkic world (except Azerbaijan). In this study, with a certain regional limitation, we focused on determinations about the place of Âşık Veysel and his poems in Balkan Turks literatures, publications, poems-articles dedicated to him and translations of his poems. In this context, Kosovo, Western Thrace, Northern Macedonia, Bulgaria and Gagauzia, which have a dense Turkish presence in the Balkans, were specially selected and subjected to research. In the determinations made, literature review was used and text analysis was carried out. The data presented in the study were determined especially among the recent period contemporary Balkan Turkish literature products. Among the examples of poems in Latin and Cyrillic letters, the full texts of the examples that have not appeared in any publication before have been shared. The aim of the study is to contribute to new studies examining Âşık Veysel's place in Turkish literature outside Turkey.

Keywords: Turkish folk literature, Turkish folk poetry, folk poet tradition, Âşık Veysel, Balkans.

* Öğr. Gör. (Emekli) / Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, kibatekfs@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3109-421X

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 11/01/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 15/05/2024

Derleme Makale | Review Article

1. Giriş

1894-1973 yılları arasında 79 yıl yaşayan Âşık Veysel edebî geleneğimizde 20. yüzyılın en önemli halk ozanlarının başında görülmüştür. Edebiyatımıza "Uzun İnce Bir Yoldayım", "Kara Toprak", "Dostlar Beni Hatırlasın", "Güzelliğin On Paretmez", "Sen Bir Ceylan Olsan" gibi ölümsüz eserler bırakmış, ardından gelen çok sayıda halk ozanına da etki etmiştir. Âşık Veysel'in hayatı, sanatı, edebî kişiliği, etkileri üzerine çok sayıda kitap, dergi (özel sayı), makale, röportaj, anekdot hatta polemik yazıları yayımlanmıştır (Sefercioğlu-Kuran, 1983, s. 21). Bu sınırlı araştırmada Âşık Veysel'in az bilinen ve özellikle (Azerbaycan dışında henüz yeterince ele alınmamış olduğunu düşündüğümüz) ülkemiz dışında Türk dünyasının Balkanlar coğrafyasındaki konumu, önemi ve etkileri tespit edilmeye çalışılmış, konunun somut örneklerle irdelenmesi ve incelenmesi amaçlanmıştır.

Geçmişten günümüze Balkan Türklerinin edebî varlığında en önemli alan sözlü gelenekte yaşatılan halk edebiyatı ürünleridir. Balkanlarda Türk varlığının ilk dönemlerinden çağdaş yazılı edebiyatlarının teşekkülüne kadar olan evrede Türk dilinin ve edebî zevkinin yegâne gelişim alanı sözlü gelenek olmuş ve bir bakıma Türk dili ve edebiyatının taşıyıcısı olmuştur (Akgün, 2022, s. 195). Bu çerçevede Bulgaristan, Gagauzyeri (Moldova), Kosova, Batı Trakya (Yunanistan), Kuzey Makedonya ve Romanya'da Âşık Veysel'le ilgili mevcut edebî varlığın özellikle sözlü gelenekten beslenen çağdaş edebî üretimde yer aldığı söylenmek mümkündür.

2. Balkan Türkleri Edebiyatlarında Âşık Veysel

Âşık Veysel'in Türk dünyası bağlamında incelenmesine odaklanan herhangi bir çalışmada öncelikle kendisinin Türk kimliği ile gurur duyan ve bunu şiirlerinde her fırsatta iftiharla belirten bir halk ozanı olduğunu belirtmek gerekiyor. Veysel'in bu hususiyeti, Türk dünyası ve bu bağlamda Balkanlarda kendisine temas eden edebî üretimdeki temel belirleyicilerden biridir.

Âşık Veysel'in, "*Ben bir Türk oğluyum Veysel'dir adım*", "*Türkoğluyum temiz Türktür ecdadım*", "*Türk adı babamdan bana mirastır*" vb. gibi ifadeleriyle ortaya koyduğu kimlik tespiti ve vurgusu ile "*Türkün Türkler yoldaşımız*" ifadesi aynı zamanda ozanın Türk dünyası kültür coğrafyasına beslediği muhabbeti de açıkça ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili somut bilgi, metin ve yorumlara geçmeden önce Yavuz Bülent Bâkiler'in Âşık Veysel'i konu edinen çalışmasından iki tespitini bu noktada zikretmeyi uygun buluyoruz. Bâkiler'e göre (2004) "*...Âşık Veysel türküleriyle, şiirleriyle, pırıl pırıl aydınlık yapısıyla sadece Sivas ve Türkiye için değil, bütün Türk dünyası için bulunmaz bir nimettir...*" (s. 23) ve "*...şöhreti Azerbaycan'dan Türkistan'a, Kırım'a, Balkanlara uzanan şairlerimizden biri*" olmuştur (s. 37).

Söz konusu tespitler Türkiye’den bir çağdaş edebiyat temsilcisinin Veysel’deki Türk dünyası yaklaşımına dair birikimini yansıtmaması bakımından kayda değerdir. Benzer yaklaşım dâhilinde Âşık Veysel’in şiirlerinde Türk dünyasının yerini ve kendisinin Balkan Türkleri edebiyatları şairlerindeki etkileri gibi hususları bölgeler özelinde şu şekilde özetleyebiliriz:

2.1. Batı Trakya / Yunanistan

Yunanistan’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya bölgesinde Gümülcine’de Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği’nin *Öğretmen* adlı yayın organının Temmuz 1975 tarihli 23. sayısındaki Refika Nazım imzalı bir incelemede Ümit Yaşar Oğuzcan’ın Âşık Veysel’le ilgili *Dostlar Beni Hatırlasın* kitabı ele alınmış ve Âşık Veysel seçme şiirleriyle Batı Trakya Türklerine tanıtılmıştır. Tespitlerimiz doğrultusunda Âşık Veysel konulu söz konusu yayın, Batı Trakya Türkleri arasında ilk çalışmalardan biri olarak edebiyat tarihi değerine sahiptir.

Tarafımızca hazırlanan “Çağdaş Yunanistan (Batı Trakya) Türk Şiiri’nde Anadolu Halk Şairleri’nin Etkileri Üzerine” başlıklı incelemenin “Batı Trakya Türk Basını’nda Anadolu Halk Şairleri” ara bölümünde Âşık Veysel’in Batı Trakyalı çağdaş ediplerin yaratıcılığı üzerindeki tespitlerine ayrıntılı olarak yer verilmiş ve söz konusu tesir örnek metinlerle ortaya konulmuştur. Örneğin Âşık Veysel’in Toprak Destanı adlı şiirindeki duygular Batı Trakya Türkleri edebiyatının önemli temsilcilerinden Mustafa Tahsinoğlu’nun çağdaş yorumuyla dile gelmiş ve Batı Trakya Türk şiirine mal olmuştur. Toprağa bağlılık, şükran, saygı gibi Âşık Veysel’in klasikleşen duyguları Tahsinoğlu’nun “Anam Toprak İçin”, “Topraktaki Ter Senettir” gibi şiirlerinde şöyle dile getirilmiştir:

“.....
Cömert bir anasın herkesi emziren
Millet ayırmaz doyurursun
 .....
Eşlele toprağı
Bulursun orada damla damla teri
Aradığın senet o nemdir
Islatan yeri...” (Sağlam, 1990, s. 76)

Batı Trakya Türkleri edebiyatının günümüzdeki üretken şairlerinden Dr. Hasan Ahmet de Âşık Veysel yılı için bir şiir yazarak şairin hayatı, sanatı ve önemini dile getirmiş bu vesileyle yakın dönem çağdaş Balkan Türkleri edebiyatında Âşık Veysel temasına ve Âşık Veysel temalarına nitelikli bir

örnek sunmuştur. Bu şiirin dikkate değer özelliklerinden biri Dr. Hasan Ahmet'in 25 Mayıs 2023 tarihinde 62 yaşında vefat eden kardeşi (görme engelli) Mehmet ile Âşık Veysel'i birlikte yorumlamasıdır. Gümölcine'de *Cumhuriyet* gazetesinin 28 Temmuz 2023 tarihli 881. sayısında yayımlanan söz konusu şiir şöyledir:

*“Âşık Veysel
Veysel Şarkışla'da doğdun
Âşık Sivas'ta göz yumdun
İki kız kardeşini de
Çocukken çiçekten gömdün*

*Sen de âmâ oldun, âmâ
Hayata küsmedin ama
Nadir bir ozandın, ozan
Türkçe'yi yalın kullanan*

*Hoşgörü, sevgi birliği
Bir de vatan severliği
Hatırandan tabiatı
Ne kadar güzel işledin*

*Yârim kara toprak dedin
Sen beni hem etkiledin
Hem beni yüreklendirdin
Kardeşi toprağa verdim!*

*Bir sürü ödülleri aldın,
Halkı da yanına aldın
Nasıl söyleyeyim nasıl?
Gururusun Türkiye'nin!” (Ahmet, 2023, s. 4)*

2.2. Bulgaristan

Âşık Veysel ve Bulgaristan Türkleri edebiyat varlığı bağlamında üzerinde durulacak ilk ayrıntı ülkede Sosyalist dönemde 1981 yılında Sofya'da yayımlanan “XX. Yüzyıl Türk Şiiri” adlı antolojidir. Hasan Karahüseyinof ve

(Gagauz Türkü) Paraşkev Paruşev'in hazırladığı antolojideki şiirleri Simeon Vladimirov ve Gülçin Çeşmeciyeva Bulgarcaya çevirmiştir. 530 sayfalık bu antolojide Âşık Veysel'in biyografisi ve "Dostlar Beni Hatırlasın" şiirinin çevirisinin yer almış olması oldukça büyük bir öneme sahiptir ve Bulgaristan'da Âşık Veysel konulu yayınlar arasında tespit ettiğimiz ilk örneği teşkil etmektedir.

1942 yılında Hacıoğlu Pazarcığı'nda (Dobriç) doğan ve öğretmen olan şair İsa Cebeciyeve, Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nden mezun olmuş yakın dönem edebiyat temsilcilerinden biridir. Çok sayıda şiir kitabı olan şairin, Âşık Veysel'in 20. ölüm yıldönümünde Mart 1993 tarihinde yazmış olduğu "Veysel" başlıklı şiiri Bulgaristan Türkü edebiyat temsilcilerinden birinin muhtelif antolojilerde yer almış ender şiirlerinden biridir:

"Veysel

*Tuna boylarında duydum ününü
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel
Hüzünlerle andım ölüm gününü
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Dinledim Sivas'tan gelen sesini
Koşmanı, türkünü ve nefesini
Unutmam sazının inlemesini
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Yedi yaştan sonra görmemiş gözün
Karanlıkta nasıl nurlandı özün
Görmeyen gözüyle ibrettir sözün
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Gördüğün gerçekler olsa da acı
Tükenmedi sende yaşama inancı
Dertlerin benim de kalbimde sancı
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Yürüdüñ Sivas'tan ta Ankara'ya
İçin yandı eller giderken aya
Yükseltmek isterdin Türk'ü uzaya
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Dertlerine sazı etmiştin ortak
En sadık yârindi kara toprak
Sen söylerken beni sardı bir merak
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Sen bir arı idin sazın da petek
Bal ürettiniz olup da tek yürek
Sözlerinde buldum binlerce gerçek
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Yeniliği sevdin, övdün, aradın
Kardeşlik, birlikti büyük muradın
Kızılırmak kadar yaşasın adın
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel*

*Türk adı babandan mirastı sana
Sevgi tohumları saçtın vatana
İsa der: Sözlerin can katar cana
Şiirinle yundum, nurlandım Veysel” (Cebeci, 2011, s. 21-22)*

Yakın dönemde ise Bulgaristan Türkleri edebiyatının en genç temsilcilerinden Paşmaklı (Smolyan) doğumlu şair, yazar, akademisyen, çevirmen Dr. Aziz Nazmi Şakir’in, Âşık Veysel’den “Uzun İnce Bir Yoldayım” ve “Dostlar Beni Hatırlasın” başlıklı şiirleri Bulgarcaya çevirmiş olması ozanın varlığı ve tesirinin kardeş edebiyat alanı olan Bulgar edebiyatı muhitine taşınmış olması bakımından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Bu iki çevirinin Sofya “Da” yayınevi tarafından basılması öngörülen “Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi” adlı kitapta yer alması planlanmıştır. Şahsi arşivimizden hareketle yayına hazır şiirlerin Bulgar dilinde ifadesi şöyledir:

“Ашък Вейсел Шатъроглу (1894-1973)

*По Дълъг Тънък Път
По дълъг тънък път
Аз крача ден и нощ
Не знам какво ми е
Аз крача ден и нощ*

*В момента в който се родих
Закрачих на мига
В странноприемница съм с две врати
Аз крача ден и ноц*

*Аз крача даже и насън
За да остана търся си причина
Отишлите си мога да съзра
Аз крача ден и ноц*

*Четирийсет и девет лазарника все на път
По равнини по планини и по пустини
Странник тръгнал на гурбет
Аз крача ден и ноц*

*Ако помислиш повече
Целта изглежда уж далечна
Но е пътят дълъг колкото минута
Аз крача ден и ноц*

*Вейсел се чуди как така
Ту смее се ту плаче
За да стигна спирката си набелязана
Аз крача ден и ноц*

*Приятелите Нека Си Ме Спомнят
Ще си замина аз но името ми ще остане
Приятелите нека си ме спомнят
На сватба някоя или пък празник
Приятелите нека си ме спомнят*

*Душата в клетка не стои, отлита
Светът е хан, отсядаш, после заминаваш
Луната се върти годините брои
Приятелите нека си ме спомнят*

*Душа от тяло ще се отдели
Коминът няма да дими, огнището не ще гори
Изращам пълни шепи с поздрав
Приятелите нека си ме спомнят*

*Ако не бях дошъл, не бих си тръгнал
От ден на ден израсна мойта мъка
И родната ми стряха изоставена ще е самотна
Приятелите нека си ме спомнят*

*Веднъж разцъфнали, увяхват цветовете
Кои ли са се смели на кои им предстои да се посмеят
Желанията са лъжовни, истинска – смъртта
Приятелите нека си ме спомнят*

*Денят преваля и се свечерява
А на човек съдбата всичко повелява
Вейсел си тръгва, ала името остава
Приятелите нека си ме спомнят”**

2.3. Gagauzyeri / Moldova

Türk dünyasının Hristiyan topluluklarından birisi olan Gagauz Türkleri bilindiği gibi yoğun olarak Moldova’da Gagauzyeri özerk bölgesinde yaşamaktadırlar. 1988 yılından bugüne yayında olan *Ana Sözü* adlı gazetelerinin Gagauz kültür tarihinde önemli yeri olduğu kuşkusuzdur. Bu gazetenin 29 Kirez (Haziran) ayı 2013 tarihli 11-12. (578-579) sayısında 6. sayfada “Âşık Veysel Anmasına Ozannar Buluşması” başlıklı bir haber yer almaktadır. Habere birlikte Âşık Veysel’in bir portresi ve bir şiirinden paylaşılan:

*“Kuran’a bak İncil’e bak
Dört kitabın dördü de hak”*

---

* Metinleri paylaşılan şiirler hâlihazırda yayımlanmamış olup, şairi tarafından şahsi arşivimize gönderilmiştir. Şiirlerin aslı Bulgarca olduğu için Bulgar ulusal alfabesi olan Kiril alfabesi ile yazılmışlar. Bu nedenle de şiirlerin Latin alfabesi ile verilmesi tercih edilmemiştir.

mısraları Gagauz toplumunun özel yapısı nazara alındığında dikkati çekmektedir. Haberde Hacıbektaş'ta Âşık Veysel anısına 22 Haziran 2013 tarihinde yapılan uluslararası şiir şöleninden bahsedilmektedir. Söz konusu etkinlikte Gagauz Türklerini *Ana Sözü* gazetesi baş redaktörü ve Gagauz Edebiyatının güçlü temsilcilerinden şair Todur Zanet'in temsil ettiği görülmektedir. Zanet'in adı geçen etkinlikte ve süreli yayında Âşık Veysel için yazdığı şu şiiri okuduğu ve daha sonra yayımladığı da yine tespitlerimiz arasındadır:

“*Âşık Veysel topraana geldim
Nur içinde dinnen, Canabin!
Bizi yukardan sesla, birleştire
Aşkta korumaa vereriz emin!*” (Zanet, 2013, s. 6)

2.4. Kosova

Bilindiği üzere Kosova, Balkanlarda Türkçenin, Türk edebiyatının ve kültürünün en canlı olarak yaşatıldığı ülkelerden birisidir. Bu çerçevede Âşık Veysel'le ilgili en fazla yayının yapıldığı bölge olduğunu ifade etmek mümkündür. Kosova'daki Türkçe yayınları ana hatlarıyla taradığımızda konumuzla ilgili şu tespitleri kronolojik olarak paylaşmak konumuzu örneklemek adına uygun olacaktır.

Kosova Türklerinin kültürel varlığı bakımından öncü rolü bulunan *Tan* gazetesinin 21 Mart 1974 tarihli sayısında ölümünün 1. yılı nedeniyle Zeynel Beksaç'ın “Âşık Veysel'i Anarken” başlıklı yazısı yayımlandığı tarih ve Âşık Veysel münasebeti dikkate alındığında edebiyat tarihleri bakımından dikkati çekmektedir. Aynı gazetenin 19 Aralık 1974 tarihli sayısında Kosova'nın özgün şair, yazar ve gazetecisi Agim Rıfat Yeşeren'in “Birlik Çok Tatlıdır” başlığıyla Âşık Veysel'le hayali bir söyleşi yapmış olduğu görülmektedir. Yeşeren daha sonra bu özgün söyleşiyi *Diyâr-ı Rumeli'de Sanat Sohbetleri* adlı kitabına da almıştır.

Kosova Türklerinin edebiyat varlığı bakımından bir ekol oluşturan *Çevren* dergisinin Eylül-Aralık 1990 tarihli 79-80. sayılarında Âşık Veysel'in Balkan Türk şairleri üzerindeki etkilerine ait örnekler ve yorumlar yer almıştır. Kosova'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Mamuşa'da yayımlanan *Sofra* dergisinin Eylül 1999 tarihli 3. sayısında “Âşık Veysel'i Anıyoruz: Dostlar Beni Hatırlasın” başlıklı yazıda şairin biyografisi, portresi ve 5 seçme şiiri yayımlanmıştır. Kosova Türklerinin kültür sanat derneği Doğru Yol'un çıkardığı *Filiz* çocuk dergisinin Kasım 1998 tarihli 2. sayısında aynı şekilde Âşık Veysel biyografisi, fotoğrafı ve 4 şiiri ele alınmıştır. Prizren'de yayımlanan *Türkçem*

dergisinin Mart-Nisan 1999 tarihli 3-4. birleşik sayısında Âşık Veysel ölümünün 26. yıldönümünde *Anam* şiiriyle anılmıştır. Aynı derginin Eylül 2001 tarihli 18. sayısında “Âşık Veysel Diyor ki” başlıklı yazıda ise şairin fotoğrafı ve şiir anlayışı şöyle verilmiştir:

“...*Ben doğaçtan söylemem. Doğaçtan söylenen şiirlerin anlam ve mantığı olmaz. Bu nedenle de yaşayamaz bu şiirler. Yazmadığım için pek kolay şiir düzemiyorum. Ama yine de uzun sürmez şiiri kotarışım. Dizeleri aklımda tutar birçok kez yinelerim. Eğer şiiri türküleştirme istersem ona uygun bir avaz bulurum. Yoksa bir deftere yazdırırım. Böylece şiir artık benim şiirim olur... Ama kaybolanlar ya da bilgim dışında bir yerlerde yayınlananlar oldu. Şiirleri saklamak kolay olmuyor”* (s. 6). Aynı derginin Mart 2016 tarihli 184. sayısında “Âşık Veysel Ölüm Yıldönümünde Kosova’da Anıldı” başlıklı bir haber yer almıştır. Haberde 21 Mart 2016 tarihinde Priştine’deki Türk kuruluşlarının ortak bir etkinlikle Âşık Veysel’i andıklarını, tiyatro sanatçısı Yunus Şimşek’in şairin şiirlerinden örnekler okuduğu öğrenilmektedir. Haberde ayrıca törenden fotoğraflar da verilmiştir. Kosova’da en yeni Türkçe dergi konumundaki *Mamuşa*’nın ilkbahar 2023 tarihli 7. sayısı da konumuzla ilgilidir. Bu sayı kapağında yer alan portrelerden birisi de Âşık Veysel’e aittir. Derginin 20. sayfasında “2023 UNESCO Âşık Veysel Yılı, Türküleri Dillere Destan Bir Halk Ozanı” başlıklı bir yayın yapılmıştır. Biyografik bilgi, portre ve seçme şiirlerden örnekler yazıda yer almıştır. Aynı derginin 9. (2023/Sonbahar) ve 11. (2023/Kış) sayısında yine Âşık Veysel’e birer sayfa ayrıldığı görülmektedir.

Kosovalı şair ve yazar Agim Rıfat Yeşeren’in Âşık Veysel’le yukarıda bilgisini verdiğimiz “Birlik Çok Tatlıdır” başlıklı (hayali) söyleşisi üzerinde konumuz bakımından daha ayrıntılı durmakta yarar vardır. Bilindiği gibi Türk edebiyatında benzer tarzda Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı kitabında Halit Ziya Uşaklıgil’in ünlü “Mai ve Siyah” romanı kahramanı Ahmed Cemil’le gerçekleştirdiği hayali bir söyleşisi vardır. Tanpınar ve Ahmed Cemil bir gün Eyüp iskelesinde karşılaşır ve vapurda sohbet ederler. Burada sorulan sorular ve verilen cevaplarla romanı ve romanın kahramanı Ahmed Cemil’in dünyası daha sağlıklı tanınmış olur. Romanla ilgili akıllarda beliren bazı soruların cevapları da böylece aydınlanmış olur (Tanpınar, 1992, s. 270-274). Agim Rıfat Yeşeren yer yer ironik bir dil kullanarak söz konusu söyleşide bu yöntemi uygulamış ve Âşık Veysel’in ölümünden bir yıl sonra böylesi hayali bir söyleşiyi kurgulamıştır. Bu metin ülkemiz dışında Türk dünyasında Âşık Veysel’le ilgili yayımlanan en özgün metinlerden birisi durumundadır. Agim Rıfat Yeşeren şairin şiirlerinden hareketle hazırladığı soruları sorar ve Âşık Veysel de yine şiirlerinden hareketle cevaplar verir. Örnek olarak söyleşiden sadece bir soru ve cevabı şöyledir:

“Agim Rifat Yeşeren: Tarihler girdin zaten. Çağımızın en gözde saz şairisiniz. Biricik. Biz size hayranız.

Âşık Veysel: Söyler Veysel sözlerinden vaz geçmez. Mecnun gibi dolanıyom çöllerde, hayat beni yeldiriyor yel gibi. Ah çeker ağlarım gurbet ellerde, durmaz akar gözün yaşı sel gibi. Hırsızlar çalardı at ile para, şimdi çalıyorlar uçak teyyare. Uşaktan fayda bekleme, binde bir bulunur o da tekleme. Ne oğluna güven ne de kızına. Bu kahpe dünyanın sonu vefasız” (Yeşeren, 1974, s. 34).

2.5. Kuzey Makedonya

Üsküp'te yayımlanan *Sesler* dergisinin Kuzey Makedonya Türklerinin edebiyat varlığı bakımından ekol oluşturduğunu ve bölge edebiyatının bir dönem bu dergi sayesinde geliştiğini söylemek dahi mümkündür. *Sesler* dergisinin “Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı” olarak yayımlanan Ocak-Şubat 1990 tarihli 242-243. birleşik sayısında Âşık Veysel “Kara Toprak” başlıklı şiiriyle (şiir koşma başlığı ile yayımlanmıştır) Makedonya Türklerine sunulmuştur.

Bilindiği üzere Makedonya’da bazı dönemlerde ilk ve orta öğretim düzeyinde çok sayıda Türk okulu bulunmaktadır. Bu okullarda Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında Âşık Veysel’in ders konusu olarak okutulmuş olması konumuz açısından önemlidir. Bu bağlamda bazı örnekler şöyledir: Üsküp'te Recep Bugariç ve İsmail Zekeriya'nın birlikte hazırladıkları 1979 tarihli “Edebiyat Lise 1” kitabında (s. 141-144) Âşık Veysel “Kara Toprak, Sazıma, Yine Mektup Aldım Gül Yüzlü Yârdan” başlıklı şiirleriyle Makedonya’daki Türk gençleriyle buluşmuştur. Aynı yazarların 1989 yılında yine Üsküp'te yayımlanan “Örneklerle Edebiyat-Orta 1” kitaplarında da Âşık Veysel yine aynı şiirlerle ele alınmıştır. Üsküp'te 2006 yılında Sevin Alil’in hazırladığı Lagosa yayınlarıca ikinci baskısı yapılan “Okuma VI” kitabını da bu bağlamda hatırlatmak gerekir. Bu ders kitabında Âşık Veysel “Kara Toprak” başlıklı şiiriyle ele alınmıştır. Ayrıca Osman Emin’in 8. sınıf Türkçe ders kitabında Âşık Veysel’in “Güzelliğin On Paretmez” diye başlayan şiiri semai üst başlığı ile yer almış almıştır. Kısacası Kuzey Makedonya sahası, Âşık Veysel’in sadece edebi üretim sahasında değil Türkçe eğitim sahasında da bilindiği ve öğretildiği bölgelerin başında gelmekte ve bu yönüyle Âşık Veysel’in gelecek kuşaklara tanıtılmasında bir örnek oluşturmaktadır.

2.6. Romanya

Romanya Türkleri kültür coğrafyasında önemli yerleşim yerlerinden biri olan Galati şehrinde yayımlanan *Tuna Mektupları* dergisinin Mayıs 2003 tarihli 25. sayısında (s. 18) “Âşıkların Diliyle Atatürk” başlıklı incelemede ilk olarak Âşık Veysel’den şu dörtlük ve yorumu yer alır:

“Yüreyelim Atatürk’ün izine

Boş verelim bozguncular sözüne

Göz atalım şu dünyanın hızına

Yürüyelim hedefe varalım kardaş” (Veysel, 2003, s. 18)

Romanya’da Türklerin yoğun yaşadığı Köstence’de yayımlanan *Hakses* gazetesinin Nisan 2001 tarihli 4. sayısı, sayfa 3’te Âşık Veysel’in çocuklara hitap eden, okumayı öven şiirinden iki dördlüğün önce Türkçe, sonra Romence yayımlandığı görülmektedir. Aynı derginin Kasım 2007 tarihli 11. sayısında ise 16 Kasım 2007 tarihinde Köstence’de düzenlenen şiir şöleni haberi ve fotoğrafları yer almıştır. Şölende Âşık Veysel’in anıldığı belirtilip 12. ve 13. sayfalarda “Kara Toprak” şiiri yayımlanmıştır.

Bilindiği gibi Romanya’da Oğuz Türkleri dışında Kırım Tatar Türkleri de yaşamaktadır. Bu Türk toplumunun da çeşitli yayın organları mevcuttur. Dobruca bölgesinde yaşayan Romanya Türk Tatar topluluğunun yayın organı *Karadeniz* gazetesinin 1992 tarihli 19(7) sayısında “Folklorumuzdan Örnekler / Sivas Halk Şiiri’nden Bir Örnek” üst başlığı ile Âşık Veysel’in “Kara Toprak” şiiri yayımlanmıştır. Aynı gazetenin 1997 tarihli 50(4) sayısında ise “Türk Şiirlerinden Bir Demet” üst başlıklı bölümde Âşık Veysel “Genç Yaşımdaya Felek Vurdu Başıma” diye başlayan 7 dördlükten oluşan şiiriyle Tatar Türkü okurlarıyla buluşturulmuştur.

Sonuç

Âşık Veysel halk şiirimizin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinin başında gelmektedir. Bu sınırlı araştırmamızda ortaya koymaya çalıştığımız yönleriyle Veysel’in gönlü, şiiri, sanatı Türk dünyasına açık olmuş; Türk dünyası da kendisine büyük değer vermiş, saygı duymuştur. Türk dünyasının değişik bölgelerinden şairler Âşık Veysel anısına düzenlenen şiir şöleni için Hacı Bektaş’ta toplanmışlardır. Kendisi beden olarak, fiziki olarak bu coğrafyalara belki gidememiş ama şiirleriyle, düşünceleriyle (örneklemeyle çalıştığımız üzere) Türk dünyasının önemli merkezlerinde etkili olmuş, derin izler bırakmış, hakkında Türk dünyasında şiirler yazılmış, dergilerde, gazetelerde, kitaplarda, antolojilerde Türk şiirinin önde gelen bir temsilcisi olarak yer almıştır. Günümüz Balkan Türkleri çağdaş edebiyat ürünlerinde sözlü kültür etkisinin baskınlığı dikkate alındığında Âşık Veysel’in sade ve pastoral dilinin Balkan Türkleri çağdaş şairleri arasında neden fazlaca teveccüh gördüğü daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca İstanbul Türkçesi ile edebî üretim gerçekleştiren Balkan Türklerinin Veysel’in berrak Anadolu Türkçesini kendilerine yakın bulmuş olmaları da söz konusu güçlü tesirde bir başka etken olarak görülebilir. Bu çalışmada örneklemeyle çalıştığımız üzere Balkanlar sahası Âşık Veysel

konusunda Türk dünyasının diğer bölgelerine nazaran daha zengin bir literatür varlığına ve etkinlik birikimine sahiptir. Bu bağlamda Balkan Türkleri arasında Âşık Veysel bibliyografyasının özellikle ölüm yıldönümlerindeki anma haberleri, biyografisi, şiirlerinden örnekler ve ders kitaplarında araç metin olarak yer alan eserleri ekseninde teşekkül ettiği tespit edilmiştir.

Bu sınırlı araştırmamızda ortaya koymaya çalıştığımız bilgi ve metinlerin yeni tespitlerle zenginleştirilmesi ve daha geniş çerçevede ele alınması Âşık Veysel'in Türk dünyasında ve hususen Balkan Türkleri arasında neden çok okunduğu ve sevildiği noktasında daha geniş araştırmalara katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Ahmet, H. (2023, 28 Temmuz). Aşık Veysel. *Cumhuriyet Gazetesi*, 881.
- Akgün, A. (2022). Çağdaş Balkan Türk Edebiyatlarında Sözlü Geleneğin Tesiri Üzerine Bir İnceleme. Selami Fedakâr, Muvaffak Duranlı (Ed.), *Prof. Dr. Metin Ekici Armağanı* (s. 195-224). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Bâkiler, Y. B. (2004). *Âşık Veysel*. İstanbul: Size Dergisi.
- Cebeci, İ. (2011). *Çalkalan Gönüm Şimdi*. İstanbul: Göl Yayınları.
- İvgin, H.; Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1983). *Âşık Veysel'e Deyişler*. Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu.
- Tanpınar, A. H. (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler* [3. Baskı]. Zeynep Kerman (Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sağlam, F. (1990). Çağdaş Yunanistan (Batı Trakya) Türk Şiiri'nde Anadolu Halk Şairleri'nin Etkileri Üzerine. *Çevren*, (79-80), 46-50.
- Sefercioğlu, N.; Kuran, A. (1983). *Âşık Veysel Bibliyografyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yeşeren, A. R. (1974, 19 Aralık). Birlik Çok Tatlıdır. *Tan Gazetesi*.
- Yeşeren, A. R. (2003). Veysel. *Tuna Mektupları Dergisi*, (25), 18, Galati, Romanya.
- Zanet, T. (2013, 22 Haziran). Aşık Veysel. *Ana Sözü Gazetesi*, [sayı belirtilmemiş], 11-12.

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ
ARAŞTIRMALARI
balted

İncir Kuşları Romanı Bağlamında Savaş Tecavüzü Mefhumu ve Kadın *The Concept of Wartime Rape and Women in the Context of İncir Kuşları Novel*

DOĞUKAN KAHVECİ*

Öz

Yugoslavya'nın çözülme sürecinde bölgesel bir çatışma olarak doğan Bosna Savaşı, Müslüman Boşnaklara yönelik etnik temizlik olaylarına sahne olmuştur. Bu faaliyetler sırasında Müslüman Boşnak kadınları, Sırp askerlerin sistematik savaş tecavüzlerine maruz kalmışlardır. 1992-1995 yılları arasında yaşanan bu hadiseler Boşnak toplumsal hafızasında derin bir travma olarak yer etmiştir. Bu bağlamda Bosna'da yaşanan katliamlar ve tecavüzler edebî eserlerde sıklıkla ele alınmıştır. Bu çalışmada Sinan Akyüz'ün İncir Kuşları romanı, Bosna Savaşı'nda işlenen savaş suçlarını konu eden bir eser olarak incelenmiştir. İnceleme süresince savaş tecavüzü kavramını açıklamaya yönelik teoriler esas alınmış ve bu teorileri destekleyecek örnekler irdelenmiştir. Romanın giriş bölümünde yazarın 1990'lı yılların Boşnak toplumunu geleceği ve dinî değerlere bağlı bir toplum olarak tahayyül ettiği anlaşılmıştır. Yazarın bu yaklaşımı neticesinde Bosna Savaşı'nda yaşanan çatışmaların dinî boyutu vurgulanmıştır. Hikâyenin başkışısı olan Suada Begić'in erkekler ile olan ilişkisi hem dinî açıdan hem de sosyolojik açıdan okuyucuya sunulmuştur. Böylece hikâyenin devamında Sırp'ların saldırılarını sebebi ile Müslüman Boşnakların yaşadıkları yıkımın toplumsal sonuçları aktarılmıştır. Bu yıkım Suada'nın ve diğer Müslüman Boşnak kadınların tecavüz kamplarında yaşadıkları ezilme ve düşüme anlatılmıştır. Yazarın aktardığı olaylar ekseninde savaş sırasında kadınların; annelik görevinin kültürel önemi, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü ve savaş tecavüzünün taktiksel bir silah olarak kullanılması sebepleri ile tecavüzü uğradıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bosna, etnik temizlik, İncir Kuşları, kadın, savaş tecavüzü.

Abstract

During the Bosnian War, a regional conflict that arose from the dissolution of Yugoslavia, ethnic cleansing of Muslim Bosniaks included systematic war rape by Serbian soldiers from 1992 to 1995, deeply traumatizing the Bosniak Muslim community. These atrocities are often depicted in literature, including Sinan Akyüz's novel *İncir Kuşları*, which explores war crimes committed during the conflict. This study examines the novel through theories explaining war rape, using examples from the text. In the novel's introduction, the author portrays the 1990s Bosniak society as highly traditionalist and religious. This perspective emphasizes the religious dimension of the Bosnian War's social conflicts. The main character, Suada Begić, has her relationships with men depicted through religious and sociological lenses. The novel details the social destruction experienced by Muslim Bosniaks due to Serbian attacks, focusing on the torture and rape of Suada and other women in rape camps. The author suggests that wartime rape targeted women because of the cultural importance of motherhood, male dominance over women, and the use of rape as a tactical weapon. This analysis maintains that women were subjected to rape during the war due to their cultural roles and the strategic use of sexual violence. The novel conveys the severe social and personal consequences of these attacks, highlighting the traumatic impact on Bosniak Muslim society.

Keywords: Bosnia, ethnic cleansing, *İncir Kuşları*, women, wartime rape.

* Doktora öğrencisi / Ankara Üniversitesi; Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, kahvecidogukan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5859-1574

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 31/03/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 27/05/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş

1980 yılında Yosip Broz Tito'nun¹ hayatını kaybetmesi ile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti² çatısı altında yaşayan etnik gruplar arasındaki siyasi çekişmeler tırmanışa geçmiştir. 1981 Kosova protestolarıyla³ başlayan süreç, Yugoslavya'da istikrarsız bir siyasi iklimin doğmasına sebep olmuştur (Pavlović, 2012). Ekonomik bunalımların eşlik ettiği bu belirsizlik ortamında milliyetçi akımlar güç kazanmıştır. Böylece 1990'lı yılların başında Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerde ayrılıkçı hareketler baş gösterirken Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri, kendi lehlerine olan statükonun sürdürülmesi yönünde karar kılmışlardır. Taraflar arasında yaşanan bu kutuplaşma, 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Yugoslavya'nın çözülme sürecini başlatmıştır (Wachtel-Bennet, 2012).

Savaş hâlinde olmalarına rağmen Hırvatlar ve Sırlar, Bosna-Hersek topraklarını paylaşmak için 1991 yılında aralarında anlaşmaya varmışlardır. Bu gelişme üzerine Bosna-Hersek, güvenliğini sağlamak gayesiyle 15 Ekim 1991'de Yugoslavya'dan ayrılma kararı almıştır (Alp, 2011, s. 13). Alınan bu karar, Sırbistan ve Bosnalı Sırlar tarafından sert bir tepki ile karşılanmıştır. Bosna-Hersek'in kopuşunu önlemek için Sırbistan, birtakım askerî önlemler almış ve Bosnalı Sırları örgütleyerek 21 Aralık 1991'de Bosna'nın kuzeyinde bağımsız bir devlet olan Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Kamberović, 2021).

Sırbistan'ın tehditkâr tutumu sebebiyle Bosna-Hersek, uluslararası kanallara başvurarak güvenlik arayışına girişmiştir. Söz konusu temaslar neticesinde 3 Mart 1992'de bağımsız Bosna-Hersek Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir (Alp, 2011, s. 14). Bu gelişme üzerine Bosna-Hersek'e yönelik Sırp-Hırvat saldırıları başlamış ve iç savaş çıkmıştır.

Yirminci yüzyılın en yıkıcı savaşlarından biri olan Bosna Savaşı, savaş sırasında Boşnaklara yönelik yürütülen etnik temizlik politikaları sebebi ile dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Boşnak siviller, Bosna Savaşı sırasında toplu tecavüz kampları veya sivil kıyımları gibi savaş suçlarına maruz kalmışlardır. 100.000 civarı insanın hayatını kaybettiği (Tabeau-Bijak, 2005)

¹ Yosip Broz Tito (d. 7 Mayıs 1892- ö. 4 Mayıs 1980) asker ve sosyalist devlet adamı. Kurucusu olduğu Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni 1945-1980 yılları arasında tek lider olarak yönetmiştir.

² İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yosip Broz Tito önderliğinde kurulan devlettir. Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Makedonya ülkelerinin bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Tito'nun 1980'de hayatını kaybetmesi ile çözülme sürecine girmiş ve 1992'de dağılmıştır.

³ 1981'de Yugoslavya'da yaşanan ekonomik bunalım sebebi ile Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde yaşanan protesto gösterileridir. Sırp güvenlik güçlerinin protestoculara sert müdahalesi, Yugoslavya'daki etnik çekişmeleri körüklemiştir.

düşünülen savaşta yaklaşık 3 milyon kişi ise göçe zorlanmıştır (Roch, 1995). Ayrıca 20.000 ila 50.000 arasında kadının sistematik bir şekilde tecavüze uğraması Bosna Savaşı'nın Boşnaklar için büyük bir toplumsal travmaya dönüşmesine sebep olmuştur (Diken-Lausten, 2005).

Savaş tecavüzü, Bosna Savaşı sırasında Sırp paramiliter⁴ kuvvetleri tarafından Boşnak varlığını Bosna-Hersek bölgesinden silmek için kullanılan yöntemlerden bir tanesidir. Bu sebeple savaş tecavüzü terimini barış döneminde yaşanan bireysel tecavüz suçundan ayrı bir tanımlama ile ele almak gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında işlenen savaş suçları çerçevesinde savaş tecavüzü kavramı da bir savaş suçu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda yürütülen tartışmalar neticesinde savaş tecavüzünün sebeplerini ve örüntülerini açıklamaya yönelik farklı teoriler ortaya konmuştur. Bu teorilerden biyolojik temellere dayanan biyososyal teoriye göre savaş tecavüzü, erkek askerlerin genetik sebepler ile işledikleri bir suç olarak tanımlanmaktadır (Gottschall, 2004). Bu görüş uyarınca erkekler, normal şartlarda toplumun normları sebebi ile baskı altında tuttukları içgüdülerini savaşın yarattığı kaotik ortamda cinsel agresyon olarak dışa vurmaktadırlar. Bir diğer deyişle savaş dönemi tecavüzü, basit olarak askerlerin cinsel arzularını tatmin etme amacıyla ortaya çıkan bir suçtur.

Biyoloji temelli görüşlere göre savaş ortamında tecavüzlerin yaşanması erkeklerin doğası sebebiyle kaçınılmaz bir davranıştır (Littlewood, 1997). Nitekim savaş ortamının kargaşasının tecavüz vakalarının artışına sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda savaş döneminde tecavüz suçuna kalkışan bir erkek, kültürel veya sosyal sebeplerden ziyade genetik özelliklerinden ötürü bu kararı almaktadır (Thornhill-Palmer, 2000, s. 134).

Öte yandan savaş tecavüzü konusunu ele alırken biyolojik ve sosyolojik faktörlerin birbirini tamamladığını vurgulayan görüşler de mevcuttur. Bu görüşler, tecavüz suçunun incelenmesinde biyolojik ve sosyolojik etkenlerin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak sonuçta savaş tecavüzünün temel motivasyonunun erkek askerlerin cinsel dürtüleri olduğu öne sürülmektedir.

Savaş ortamında tecavüz suçunun yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyen ve böylece tecavüz olgusuna dair deterministik bir fikir ortaya koyan biyoloji temelli görüş, eksik bir bakış açısına sahip olmakla eleştirilmektedir. Zira eleştirilere göre eğer savaş tecavüzünde ana motivasyon erkek askerlerin

---

⁴ Bosna Savaşı sırasında Sırp gönüllülerden oluşturulmuş çeteler veya düzensiz askerî birliklerdir. Müslüman Boşnaklara yönelik işlenen savaş suçları, çoğunlukla bu gruplar tarafından yürütülmüştür.

cinsel dürtüleri ise tecavüz mağdurlarının da belli bir tipolojiye yoğunlaşması gerekmektedir (Gottschall, 2004, s. 134). Ancak savaş döneminde yaşanan tecavüzlerin hedeflerinde erkekler, çocuklar ve yaşlılar gibi çeşitli cinsiyet ve yaş gruplarının da yaygın olarak görülmesi tecavüz hedeflerinin yalnızca fiziksel dürtülerle seçilmediğini ortaya koymaktadır.

Savaş tecavüzünü açıklamaya yönelik bir diğer bakış açısı, sosyokültürel temele dayanmaktadır. Bu yaklaşımda savaş tecavüzü, biyolojik temelli teorinin aksine toplumun dinamikleri sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Elbette tecavüz vakasında erkek, biyolojik özelliklerinden ötürü tecavüz suçunu gerçekleştiren taraftadır ancak bu durumu ortaya çıkaran sebepler ataerkil düzenin yarattığı toplumsal cinsiyet rollerinin bir ürünüdür.

Feminist teoriden beslenen bu görüş, savaş dönemi tecavüzünün erkeğin cinsel dürtülerine dayandırılmasını reddetmektedir ve bunun yerine tecavüz suçunun erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurma arzusunun bir başka yansıması olduğunu savunmaktadır (Brownmiller, 1975, s. 32).

Ataerkil toplumlar, hâlihazırda kadını baskılayan veya yok sayan bir kültüre sahip olduklarından bu toplumlar tarafından yetiştirilen erkeklerin savaşın kaotik ortamında kadına yönelik bu toplumsal baskıyı devam ettirmeye çalışması kaçınılmazdır (Seifer, 1996). Bu bağlamda savaş dönemi tecavüzü, erkekler arasında genel kabul görmüş ortak bir olgudur. Zira erkekler karşıt taraflarda savaşıyor olsalar bile çatışma ortamlarında kadına karşı olan bu baskıcı tutum erkeklik nazarında ortaktır.

Bütün bunların yanında savaş tecavüzünün bir de işlevsel boyutu olduğu savunulmaktadır. Bu işlevsel boyut, savaş ortamında yaşanan tecavüzün stratejik amaçları veya sonuçları ile ilgilidir. Savaş tecavüzü, bu suça maruz kalan bireyin ötesinde toplum nezdinde de yıkıcı bir eylemdir. Bir işgal bölgesinde terör yaratması, bu bölgedeki yerel direnişi kırması veya düşman üzerinde moral bozucu etkiye sebep olması nedenleriyle koordineli ve kitlesel savaş tecavüzü, savaş sırasında düşmanı alt etmek için başvurulan bir silah olarak görülmektedir (Snyder, Gabbard, May ve Zulcic, 2006).

Stratejik amaçlarla yürütülen savaş tecavüzünün ortaya çıkışının toplumsal veya kültürel sebeplerde aranması savunulmaktadır. Zira bu tip kitlesel tecavüzlerde nihai amacın toplumlar üzerinde fiziksel veya psikolojik travmalar yaratmak olduğu öne sürülmektedir (Gottschall, 2004, s. 131). Bu amaca ulaşırken kullanılan yöntem ise kadının toplumsal cinsiyet rolü üzerinden tasarlanmaktadır. Nitekim ataerkil düzende kadın, toplumun hem kültürel hem de biyolojik manada yeniden üretiminden sorumludur (Davis, 1997, s. 80). Bir diğer deyişle kadın, biyolojik olarak yeni nesilleri doğurmakla görevlendirilmişken öte yandan bu nesillerin toplumun ihtiyaçlarına yönelik yetiştirilmesini de sağlamak durumundadır. Söz gelimi savaş tecavüzü, fiziksel bir

ihtiyaçtan ötürü ortaya çıkmayıp kadının toplumdaki algısına yönelik bir saldıdır. Bu saldırdaki amaç ise kadını aşağılamak ve dolaylı yoldan hedefteki toplumu cezalandırmak veya yok etmektir (Bergoffen, 2019). Böylece sosyo-kültürel tabanlı teoriler, savaş tecavüzünün sebeplerini saptamaya çalışırken biyolojik unsurları göz ardı etmemekle birlikte asıl sebebin kültürel bağlamda aranması gerektiğini söylemektedir.

Bu çalışmada İncir Kuşları romanı, yukarıda ana hatları ile açıklanan iki teorinin ışığında savaş tecavüzü olgusu merkeze alınarak analiz edilmiştir. İncir Kuşları romanı; Müslüman Boşnakların geleneklerini ve kadına bakış açısını, savaş arifesindeki Bosna'nın siyasi durumunu ve Boşnakların savaş boyunca maruz kaldıkları savaş suçları tarihi, sosyolojik ve psikolojik unsurları bir arada kullanarak işleyen bir içeriğe sahiptir. Böylece bu metinden yola çıkarak Boşnak kadınların savaş sırasında yaşadıklarının bir tahlilini yapmak ve söz konusu tecrübelerin toplumsal sebeplerini saptamak mümkün olmaktadır.

İncir Kuşları Romanının İçeriği

İncir Kuşları, Sinan Akyüz'ün ilk baskısını 2014 yılında yapmış olan ve Bosna Savaşı dönemini işleyen bir romandır (Akyüz, 2021). Roman, savaş sırasında esir kamplarında sistematik bir şekilde tecavüze ve işkenceye maruz kalmış Müslüman Boşnak bir genç kadın olan Suada Begiç karakterinin gözünden 1992-1995 yılları arasında Boşnak halkına yönelik işlenen savaş suçlarını son derece çarpıcı ve detaylı bir şekilde okuyucuya aktarmaktadır.

Anlatıcı olarak seçilen Suada aynı zamanda romanın başkişisi olduğundan okuyucu, olayları Suada'nın bakış açısından takip etmektedir. Bu sebeple Suada ile diğer karakterlerin kurdukları ilişkiler ve etkileşimler gerçek dünyada kurulmuş toplumsal, cinsiyet ve siyasi ilişkilerin temsili olarak yorumlanabilmektedir. Örnek vermek gerekirse Suada'nın hocası Profesör Duşanka, Müslüman bir adamla evlenmiş bir Sırp ve ateist bir kadın olarak dağılmakta olan Yugoslavya'nın tahayyül ettiği ideal Yugoslav kimliğini simgelemektedir (Avramovic, 2001).

Suada'nın sevgilisi Tarık, Profesör Duşanka'nın oğludur ve babası gibi Müslümandır. Tarık, inancından bahsederken; çok fanatik bir Müslüman olmadığını, Ramazan ayında oruç tuttuğunu ve ara sıra namaz kıldığını belirtmektedir (Akyüz, 2021, s. 34). Tarık, savaşın ayak sesleri duyulmaya başladığı sırada savaşın Müslüman Boşnaklar için doğuracağı sonuçları tam olarak öngörememiştir fakat gerçeklerin farkına vardktan sonra gönüllü olarak Yeşil Berelilere katılarak vatani için savaşmaya karar vermiştir (Akyüz, 2021, s. 138). Bu özellikleri ile Tarık, Bosna'da yaşayan İslam geleneklerine en azından kültürel düzeyde uygun yaşamaya çalışan ve yaklaşan iç savaş tehdidini tam

olarak kavrayamadığı için Sırlara cevap vermekte geciken genç Müslüman Boşnak nüfusunu temsil etmektedir.⁵

Bir diğer önemli karakter olan İfeta, Suada'nın çok sevdiği teyzesidir. İfeta; orta yaşlı, entelektüel birikimi ile ön plana çıkan ve kadın-erkek ilişkileri hakkında toplumsal geleneklerle zıt düşen fikirleriyle dikkat çeken bir kadın karakterdir. İfeta, romanın başından beri Boşnakları çıkacak olan savaş hakkında uarmaya çalışmıştır fakat insanlar tarafından ciddiye alınmayarak Boşnakların savaşa karşı tutumunun bir çeşit öz eleştirisinin tezahürünü oluşturmaktadır.

Son olarak Vukadin karakteri, Suada'ya olan aşkına karşılık alamayan genç bir Sırp erkeğidir (Akyüz, 2021, s. 39). Bu karakter ise yüzyıllardır bir arada yaşayan Boşnak ve Sırp halklarının savaş sırasında birbirlerine yabancılaşmasını temsil etmektedir. Vukadin, Suada'ya karşı işlediği savaş suçları ile Sırların Boşnaklara yönelik yürüttüğü etnik temizlik politikasının vücut bulmuş hâlidir.

Hikâye, 1991 Saraybosna'sını anlatarak başlamaktadır. Konservatuvarda piyano eğitimi alan Suada'nın Sırp hocası Profesör Duşanka ile olan konuşmalarından anlaşıldığı gibi savaş öncesi Bosna'da insanların birbirlerini kimlikleri üzerinden değerlendirilmesi hoş karşılanmamaktadır. Zira bir Hristiyan olan Duşanka, Müslüman bir adamla evlenmiş ve oğlu Tarık'ın da bir Müslüman olarak yaşamasından rahatsızlık duymamaktadır. Aynı şekilde Suada'nın Müslüman bir Boşnak olması Duşanka'nın ilgisini çekmemiştir.

Zaman içerisinde Duşanka'nın oğlu Tarık ile Suada, sevgili olmuşlar ve bu süreçte herkesten gizli bir nişan yapacak kadar tutkulu bir aşk yaşamaya başlamışlardır. Aynı zamanda Vukadin isimli bir Sırp genci, Suada'ya olan aşkını itiraf etmiştir. Ancak Suada, Vukadin'i başka bir dinden olduğunu söyleyerek sertçe reddetmiştir. Kendisini aşağılanmış hisseden Vukadin, Suada'yı "*Bir gün seni kimse elimden alamayacak.*" (Akyüz, 2021, s. 40) sözleri ile tehdit etmiştir. Hristiyan Vukadin ve Müslüman Boşnak Suada arasındaki gerginlikten faydalanarak hikâyedeki ana çatışmayı kurgulayan yazar, bu bölümde ileride yaşanacak olan zulmün Sırlar tarafından öteden beri planlandığını öne sürmek istemiştir (Alp, 2017). Fakat tıpkı Müslüman Boşnaklar gibi Suada, bu tehdidi hiçbir şekilde anlayamamıştır.

Hikâyenin bu noktasında Suada ve ailesinin bir araya geldiği bölümlerde Müslüman Boşnakların yaklaşan savaşın ciddiyetini kavrayamadıkları ve gerekli hazırlıkları yapmadıkları aktarılmıştır. Yalnızca Suada'nın teyzesi İfeta, olacak olanları önceden görebilmiş fakat çevresindeki hiç kimse onun bu

⁵ Bosna Savaşı sırasında Sırp ordusuna karşı direniş göstermek için Boşnaklar tarafından kurulan askerî teşkilattir. 1992'de örgütlenen Yeşil Bereliler, çoğunlukla gönüllü sivillerden ve Yugoslav ordusundan terhis edilmiş etnik Boşnak askerlerden meydana getirilmiştir.

karamsar öngörülerine inanmak istememiştir. Ancak Nisan 1992'den sonra olayların gittikçe kızışması ve ilk ölüm haberlerinin gelmesi ile Müslüman Boşnaklar da artık güvende olmadıklarını anlamaya başlamışlardır.

1992 yılının nisan ayına denk gelen Ramazan Bayramı'nın üçüncü gününde resmiyet kazanmıştır. Günler geçtikçe zorlaşan savaş koşulları altında yaşamak zorunda kalan Suada, Müslüman Boşnaklara yönelik yürütülen etnik temizlik faaliyetlerini haberlerden endişeli bir şekilde takip etmektedir. Sonunda Ağustos 1992'de savaş, Suada'nın evine kadar gelmiştir. Bir anda Suada'nın evini basan Sırp'lar, Suada'nın annesini ve eniştesini oracıkta öldürerek Suada'yı ve ailesini kaçırmıştır. Böylece Suada'nın, kaçırılması ile birlikte tecavüz ve ızdırap dolu hikâyesi başlamıştır. Bu süreçte Suada, Vukadin'in tecavüzüne uğramış ve esareti boyunca birçok Müslüman Boşnak'ın katledilmesine şahit olmuştur.

1993 yılında Suada, esir takasına tabi tutulmuş ve böylece esaretten kurtulmuştur. Ancak acı ve travma dolu günleri Suada'nın yaşama isteğini elinden almıştır. Bu sebeple yatırıldığı Koşevo Hastanesi'nde tedavi gören Suada, önceleri iyileşebileceğine yönelik hiçbir umut taşımamaktadır. Fakat tedavisi boyunca sayısız Boşnak kadının kendisiyle aynı kaderi paylaştığını gören Suada, yavaş yavaş iyileşme sürecine girmiştir. Bir gün Saraybosna'da gezinirken bir piyanoya denk gelen Suada, savaşın başından beri ilk defa bir müzik aletine dokunma şansı yakalamıştır. Tam bu noktada Profesör Duşanka ile karşılaşan Suada, Tarık'ın hayatta olduğunu ve onu aradığını öğrenmiştir.

Suada, yaşadıklarından dolayı Tarık'ın onu kabul etmeyeceğini ve onunla bir gelecek kurmanın mümkün olmadığını düşünmüştür. Ancak Tarık'ın da savaş sırasında bacalarını kaybetmiş olduğunu görmüş ve Tarık'ın onu her koşulda hâlâ sevmeye devam ettiğini anlamış olan Suada, Tarık ile birlikte İsveç'e yerleşmiş olan ablasının yanına gitme kararı almıştır. On yıllık bir zaman atlaması ile görülmektedir ki hikâyenin sonunda Tarık ve Suada, savaşın yarattığı travmaları mümkün olduğu kadar geride bırakarak mutlu bir aile kurmayı başarmışlardır.

İncir Kuşları Romanında Kadın

Suada'nın ve ailesinin, Tarık ile olan gönül ilişkisine yaklaşımları incelendiğinde Boşnak toplumu içerisinde kadının toplumsal cinsiyet rolleri açısından ifade ettiği anlamı ortaya çıkaran birtakım detaylar bulmak mümkündür.

Tarık'ın Suada'nın teyzesi olan İfeta ile tanıştığı bölümde İfeta'nın Tarık'ın ailesi ilgili sorduğu sorulardan sonra Suada'nın iç sesinden okuyucuya şu açıklamalar yapılmaktadır: *“Boşnak aile geleneklerine göre genç bir kızın hoyrat, soysuz, cahil ve sonradan görme insanların çocuklarıyla arkadaşlık etmesi pek hoş karşılanmazdı. Kız tarafı erkek tarafını genelde taşıdıkları*

soyadlarına göre değerlendirirdi. Teyzem de aslında o anda bu gelenekçi yapının gereğini yerine getiriyordu.” (Akyüz, 2021, s. 25).

Alıntıda görüldüğü gibi bir kadının görüştüğü kimseler, kadının ait olduğu ailenin toplum içerisindeki pozisyonu için oldukça önemli bir meseledir. Zira toplumun bir yansıması olarak kabul edilen çekirdek aile içerisinde kadın, ailenin ve buna bağlı olarak toplumun beklentilerine uygun davranması gereken bir konumdadır. Ataerkil toplumlarda kadına namus kavramı üzerinden bir rol biçilmiştir ve bu role göre kadın kamusal alandaki varlığı ile ailesinin şerefini temsil etmektedir (Hamzaoğlu-Konuralp, 2019). Söz konusu namus veya şeref teması romanın muhtelif yerlerinde tekrar tekrar vurgulanmıştır. Böylece anlaşılmaktadır ki yazarın hikâyeye süresince tahayyül ettiği Boşnak toplumunda kadın, ataerkil zihniyetin yarattığı toplumsal cinsiyet rollerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Suada'nın okuldan tanıdığı Vukadin isimli genç Sırp erkeği, Suada'ya olan aşkını itiraf etmiş fakat karşılık alamamıştır. Aşkına karşılık alamayınca erkeklik onuru zedelenen Vukadin, önce yalvaran daha sonra da tehditkâr bir eda ile Suada'dan aşkına karşılık vermesi için bir şans istemiştir. Suada ise Vukadin'i son derece sert bir tavır ile reddetmiştir: “*Kaz kafalı erkekleri terbiye etmek gerektiğinde bir anda zalim oluveririm. Şunu aklına koy bir kere, Tarık sevgilim olmasaydı yine seninle çıkmazdım. Kendi inancımдан olmayan biriyle sevgili olup aile şerefimizi beş paralık edemezdim. Duydun mu beni?*” (Akyüz, 2021, s. 40).

Bu cevapta Suada'nın temsil ettiği Müslüman Boşnak kadınları arasında eş seçiminde dinî inancın önemi vurgulanmıştır ve bu hassasiyetin kaynağı ise kadına topluma yüklenen ailesinin şerefini koruma sorumluluğundan başka bir şey değildir. Zira bu konuşmanın devamında İfeta'nın “*Emin⁶ eniştem Hristiyan biri ile çıktığını duyarsa adamcağıza inme iner.*” (Akyüz, 2021, s. 41) sözüyle okuyucuya ataerkil toplum yapısında ailenin reisi konumunda olan baba için kızının görüştüğü kişilerin toplumun normlarına uyması meselesinin ne denli büyük bir önem arz ettiği aktarılmaktadır.

Suada'nın ablası olan Edina da tıpkı İfeta gibi Tarık'ın ailesi hakkında sorular sormaktadır. Suada'nın bu sorulara verdiği cevaplar ve devamında yaşanan diyaloglarda Müslüman Boşnak kadının cinselliğinin toplum içerisindeki yansımasıyla ilgili bazı bilgiler elde etmek mümkündür:

“*(Suada, Tarık'tan bahsetmektedir.) (...) Annesi Hristiyan olabilir; ama babası Müslüman. Hiç merak etme sen, çocuk sünnetli zaten. (...) Ablam kuşku dolu gözlerle bana baktı. Bu bakışın altında yatan nedeni çoktan anlamıştım. ‘Düşündüğün şey aramızda hiç olmadı,’ dedim ‘Hala bakireyim.’ Derin bir*

⁶ Suada'nın imam olan babası.

nefes aldı. 'Evlenene kadar da olmasın zaten,' dedi. 'Biz gelenekçi bir aileyiz. Ailemizin itibarını ayaklar altına alamayız.' 'Sen hiç merak etme abla. Namusumuza halel getirmem.' (Akyüz, 2021, s. 49).

Suada ve ablası Edina arasında geçen bu konuşmadan anlaşıldığı gibi kadının bekâretini koruması ailenin toplum içerisindeki konumunu yakından ilgilendiren bir meseledir. Ataerkil toplumun yarattığı; evlenip kocanın sorumluluğuna girene kadar kadının kendisini saklamasını sağlama görevi, kadının hayatında karar verici konumdaki bir başka erkek figür olan babaya aittir (Hamzaoğlu-Konuralp, 2019, s. 59). Anlaşılan odur ki romanda tahayyül edilen Boşnak toplumunda evlilik dışı cinsel ilişki hoş karşılanan bir fenomen olmadığı için kadından kendisini başka erkeklerden sakınması beklenmektedir. Bu beklentinin koruyucusu olarak *abla* veya *teyze* gibi geleneksel toplumsal düzenden yana olan kadınların gençleri gözetmesi, ataerkil düzenin kadınlar arasında da kabul gördüğünü göstermektedir.

Suada, teyzesi İfeta'ya Tarık ile gizli bir nişan yaptıkları itirafında bulunduktan sonra İfeta'nın bu olaya verdiği tepki ve Suada'nın kendisini savunmak için ortaya koyduğu argümanlar, kadının cinselliğinin Boşnak toplumundaki ataerkil bakışta nasıl bir karşılık bulduğuna dair detaylar barındırmaktadır: *"Teyzeme şaşkın şaşkın baktım. Bayağı bir bozulmuştu. 'Onun yatağına girmedim ya teyze,' dedim. Teyzem bana kötü kötü baktı. (...) 'Kimsenin metresi olmadım. Kimsenin koynuna girmedim. Sadece delicesine sevdiğim erkekle aramızda sembolik bir tören yaptık.'* (Akyüz, 2021, s. 94-95).

Görüldüğü gibi Suada, hayatına dair aldığı bir karar sebebiyle teyzesi tarafından yargılanmış ve kendisini topluma karşı olan cinsel sorumluluğu üzerinden savunmak zorunda hissederek teyzesini hâlâ bakire olduğu yönünde telkin etmek durumunda kalmıştır. Bu konuşmada görülen detay ise ataerkil anlayışın yarattığı toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal ilişkilerin dinamiklerine o denli nüfuz etmiştir ki kadının topluma karşı yüklediği sorumlulukları yine topluma mensup öteki kadınlar tarafından denetlenmektedir.

Kadının bekâretini koruma görevinin vurgulandığı örneklerden sonuncusu ise Suada'nın bir diğer ablası olan Ayşe ile konuşması şu şekilde gelişmektedir: *"Hayatıma ondan başka bir erkek sokamam artık,' dedim. (...) Ablam biraz şaşkın, biraz da endişeyle bana baktı. 'Sen de Edina ablam gibi beni yanlış anladın. Kesinlikle cinsel bir ilişkim olmadı.' Ablamın içi rahatlamıştı."* (Akyüz, 2021, s. 117-118).

Görüldüğü gibi Suada yine bir başka otorite figürü olan ablası Ayşe'ye toplumsal cinsiyet rollerinin kendisine yüklediği sorumluluğu hakkında güvence vermek zorunda kalmıştır.

Verilen bütün bu örneklerden anlaşılan o ki romanda tasvir edilen Boşnak toplumunda kadın, ataerkil toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ailenin

şerefini korumak için evlenene kadar kendisini erkeklerden sakınmakla görevlidir. Ayrıca bir başka detay ise toplumun fertleri, kadının iffetli olma sorumluluğunun yerine getirilip getirilmediğini denetlemekte serbesttir. Bu bağlamda açıktır ki hikâyede toplum nezdinde kadının baskı altında olduğu bir kadın-erkek ilişkisi tahayyül edilmiştir. Buna bağlı olarak romanda kadının toplumun erkekleri açısından nasıl bir imgeye sahip olduğunu da incelemek mümkündür.

Suada, sevgilisi Tarık ile kadın-erkek ilişkileri hakkında konuşurken Suada'nın "*Erkekler bu kadar zayıf mı sence?*" (Akyüz, 2021, s. 32) sorusu üzerine Tarık'ın ilişkiler üzerine sunduğu değerlendirme, toplumun bir ilişkide kadının rolünün erkek gözüyle nasıl gördüğünün ipuçlarını barındırmaktadır: "*Zayıf kelimesi bence bu gerçeğin karşısında hafif kalır. Bir yerde okumuştum. Erkekler tarlada güçlüdür kadınlar ise yatakta. Sen hiç 'Bu gece başım ağrıyor. Sevişmek istemiyorum' diyen bir erkek gördün mü? Göremezsin, çünkü bu söz kadınlara aittir. (...) Diri ve güzel göğüslere sahip bir kadınla, bir erkek evlat olarak ben kesinlikle aşık atamam. Bilirim ki, o kadın her zaman galip gelecektir.*" (Akyüz, 2021, s. 32).

Tarık bu sözleri babasının yeniden evlenmesi ve buna bağlı olarak babasıyla arasının açılması üzerine söylemiştir. *Diri ve güzel göğüslere sahip bir kadın* tanımıyla Tarık, kadın-erkek ilişkisini salt cinsel ilişki düzlemine indirgemiş ve babasının yeni eşini genç vücudu üzerinden nesneleştirmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Boşnak erkeklerinin bir temsilcisi olan Tarık'ın Boşnak toplumunda süregelen kadın-erkek ilişkilerini ataerkil düzenin ürettiği şekilde algıladığı anlaşılmaktadır.

Ataerkil düzende erkeğin kadını yalnızca cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanma eğilimi, kadın gözünden İfeta'nın şu gözleminde belirtilmektedir: "*Erkekler nankördür Suada. Onlar için boş yere ışıklarımızı harcıyoruz. Gündüz onların yanında yanan bir ışık olduğumuzu göremiyorlar. İllaki gece yatakta yanıp sönen fosforlu orospuların ışıklarını görecekler. Erkekler iyi niyetimizi hep kullandılar. Kullanmaya da devam ediyorlar. Sen de kendine dikkat et, daha toysun.*" (Akyüz, 2021, s. 42-43).

Erkek egemen toplum üzerine aykırı tespitleri ile ön plana çıkarılan İfeta, verilen alıntıda da görüldüğü gibi erkeklerin kadınları birey olarak önemsemediklerini yalnızca kendi tutkularını tatmin edecek kadınları tercih ettiklerinden yakınmıştır. Bu sözlerle İfeta, topluma egemen olan erkeklerin kadına yalnızca gösterişli bir seks objesi olduğu takdirde değer verdiğini belirtmiş ve bu düşünce yapısını reddetmiştir. İfeta karakterinin kadınların ataerkil toplumda gördüğü baskıyı dile getiren ve buna sık sık karşı çıkan yine de bazı konularda hâlâ toplumun normlarından kopmakta zorlanan bir karakter olarak gösterilmesi

erkek egemen düzenin kadınlar üzerindeki tahakkümünün ne kadar derine nüfuz ettiğini kanıtlar niteliktedir.

Yazar, kadınların erkek egemen toplumlarda yüklendiği hayati sorumluluklardan biri daha olan toplumu yeniden üretme ve buna bağlı olarak annelik görevini de Boşnak toplumunun kadına bakış açısının bir parçası olarak sunmaktadır.

İfeta, Suada'ya sanatçı kadınların sıradan kadınlardan farklı olduğunu ve sanatçı kadınlara imrendiğini çünkü onların sıradan kadınların basit içgüdülerine sahip olmadığını söylemektedir: "...Benim gibi sıradan kadınların içinde her zaman kontrol edilemez bir ilkelik var. Hayatımızda sadece bir erkek olsun, o erkek de bizi hamile bırakıp anne yapсын istiyoruz." (Akyüz, 2021, s. 74).

İfeta'nın kendisini de dahil ettiği *sıradan kadınlar* tanımlaması ataerkil toplumun gelenekselliğine hapsolmuş ve bu düzenden memnun olan kadınları temsil etmektedir. Antik çağlardan beri çocuk doğurma ve bu çocuğu toplumun ihtiyacına göre yetiştirme görevlerini yüklenmiş olan kadın, zaman içerisinde görevini o kadar kanıksamıştır ki artık hayatını yalnızca kutsal annelik görevini yerine getirmek için yaşamaya başlamıştır (Karaman-Doğan, 2018). Zira bütün hikâye boyunca geleneksel kadın-erkek ilişkilerine karşı çıkması ile bilinen İfeta, bu özelliği yüzünden nişanlılarını elinde tutamadığı yönünde ablası tarafından eleştirilmektedir: "...Ona dedim ki; erkekler ilgi ister. Kendini işine vereceğine biraz nişanlın olacak adamlara ver. Adamlar ne yaptı peki? Bundan ilgi göremeyince, biraz ilgi gördükleri oynak kızların peşinden bir keklik gibi seke seke, bir keçi gibi hoplaya zıplaya gittiler." (Akyüz, 2021, s. 114-115).

Görüldüğü gibi toplum; ihtiyaçlarına hizmet etmeyen, ideal evliliğe yanaşmayan ve topluma sağlıklı çocuklar yetiştirmeyi öncelemeyen kadınları dışlamakta çekinmemektedir. Bunun üstüne yazar, ataerkil düşünce yapısının yılmaz bekçilerinin toplumdaki gelenekçi kadınlar olduğu bir kez daha vurgulanmıştır.

Kadının toplumun biyolojik yeniden üretimine hizmet etmesinin kadınlar için arz ettiği önemi belirten bir diğer örnek ise Edina'nın düğün hazırlıkları için gittiği bir kuaförde yaşanan konuşmalarda görülmektedir: "*Kuaför kadının yüzü kıpkırmızı oldu. 'Yok be abla,' dedi. 'Sen beni yanlış anladın. Artık anne olmak istiyorum. Yoksa bir erkek benim neyime lazım. Allah'a şükür işim gücüm var benim.'* Teyzem bana baktı. '*Besima Hanım'ı duyuyor musun Suada? (...) İlkel kadınlık böyle bir şey işte. Önce erkeği istiyorsun, sonra da ondan olacak çocuğu. En sonunda da delicesine sevdiğin adamı, kucığına aldığı çocuğa değişiveriyorsun.*" (Akyüz, 2021, s. 83).

Alıntıda erkek egemen düzeni böylesine içselleştirmiş bir toplumda kendi geçimini sağlamayı başarabilen bir kadın olan Besima'nın yüzyıllardır süregelen geleneğin kadının üzerine yüklediği annelik görevini yerine getirme

hasreti çektiği açıkça görülmektedir. Hatta İfeta'nın saptamasıyla annelik görevinin zaman içerisinde kadın-erkek ilişkisinin önüne geçtiği belirtilmiştir.

Yukarıda verilen örneklerle beraber anlaşılmaktadır ki yazar tarafından kurgulanan evrende Boşnak toplumu, erkek egemen ve dinî kurallara son derece bağlı bir toplum olarak yansıtılmıştır. Boşnakların toplumsal özelliklerinin okuyucuya sunulduğu bu pasajlardan Boşnak toplumunun erkeklerin kadınlar üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğu bir toplum özelliği gösterdiği sonucu çıkarılmaktadır. Ancak belirtmek gerekmektedir ki döneme yönelik araştırmalar, Boşnakların hikâyede aktarıldığı kadar geleneksel bir toplum olmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle Bosna'da görülen karma evliliklerin yoğunluğu bu fikri destekler niteliktedir (Sekulic, Massey ve Hudson, 1994). Komünizmin çöküşünden sonra yeniden yükselişe geçen İslam, Müslüman Boşnakların ulus kimliğinin bir parçası hâline gelmiştir (Bougarel, 2003). Böylece Bosna Savaşı'ndan sonra Bosna-Hersek Müslümanlarının İslam dünyası ile entegrasyonu sağlandıkça Boşnak toplumunda dinî değerlerin ağırlığı da artış göstermiştir (Sekulic, Massey ve Hodson, 1994). Bir diğer deyişle Bosna-Hersek toplumunun yeniden dindarlaşma süreci Bosna Savaşı'nın bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda Akyüz'ün eserinde ele aldığı Boşnak toplumu yazarın kendi tahayyülüne dayanmaktadır. Buna bağlı olarak romanda aktarılan toplum yapısı içerisinde kadın; öncelikli olarak annelik görevini yerine getirmesi beklenen, daha sonra erkeğini her koşulda mutlu etmesi istenen ve bu görevlerinin yanında da kamusal alanda toplumun belirlediği kurallara mutlak suretle uyup uymadığı devamlı gözlenen bir kontrol mekanizması içerisinde yaşadığı anlatılmıştır. Kadına biçilmiş bu toplumsal cinsiyet rolü, hikâyenin devamında tasvir edilen çatışma ortamında kadının toplumdaki kimliği sebebiyle topluma zarar verme ve düşmandan mümkün olan her şekilde intikam alma aracı olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Anlaşılan o ki yazar, hikâye süresince vurguladığı gibi Bosna Savaşı sırasında ortaya çıkan şiddet olaylarını "*antik etnik nefret*" argümanına dayanarak yorumlamaktadır (Jovic, 2001).

İncir Kuşları Romanında Boşnak Kadınlara Yönelik İşlenen Savaş Suçları

Hikâyeye göre savaşın öncü emareleri Boşnak halkı tarafından görmezden gelinmiştir. Bu sebeple Sırp saldırganlığına geçtiği anda saldırıların Boşnaklar üzerindeki etkileri oldukça yıkıcı olmuştur. Her ne kadar sonradan silahlanan ve örgütlenen Boşnak halkı Sırp'lara belli bir ölçüde karşı koymayı başarmışsa da Sırp'lar, Boşnak halkına etnik temizlik uygulama planlarını harekete geçirmek için elverişli ortamı bulmuşlardır.

Suada'nın aşkına karşılık vermediği Sırp genci Vukadin, savaş başladığında Sırp ordusuna katılmıştır ve Suada'yı ve ailesini ele geçirerek ondan intikam

almak için büyük bir şans yakalamıştır. “*Vukadin sol elini havaya kaldırdı ve... ‘Tanrı Slobodan’a’ kahraman Sırp evlatları vermeliyiz.’ Askerler hep bir ağızdan bir şarkı tutturdular: ‘...Büyük Sırbistan’ına/ Kutsal Sırp bir oğul hediye et...*” (Akyüz, 2021, s. 174).

Yukarıdaki alıntıda kadının çocuk doğurma yetisinden üretilen toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların savaş tecavüzlerinin hedefi olmasındaki etkisi vurgulanmaktadır. Bu etki çerçevesinde Sırp militan grupları, ırkçı ideolojilerine dayanarak Boşnak soyunu *bozmak* için Boşnak kadınlarına tecavüz etme eylemlerine girişmişlerdir. Çetnik⁸ ideolojisine paralel olarak Sırpların amaçları Boşnak gen havuzuna Sırp genlerini karıştırarak Boşnak soyunu yok etmektir (Kovalovska, 1997). Bu yok etme arzusunun yegâne yolu da Boşnak soyunu devam ettirme görevine sahip olan Boşnak kadınlarını Sırp çocuklarına gebe kalmaya zorlamaktır. Nitekim toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği anne olma sorumluluğu, Bosna Savaşı’nda Boşnak kadınının yoğun bir biçimde tecavüze uğramasının en önemli sebeplerinden birisini teşkil etmiştir. Kadınlara anne olabilir yeterli sebebiyle tecavüz edilmesi romanın detaylıca üzerinde durduğu olgulardan bir tanesidir.

Suada’yı en sonunda avucuna alan Vukadin ona tecavüz etmekten geri durmamış ve şu cümleleri kurmuştur: “... *‘Benden nefret ettiğini gözlerinde görebiliyorum,’ dedi Vukadin pis pis sırtırken. ‘Ama benden nefret etsen de dün gece beni öyle mesut ettin ki. Şimdi de bana bir Sırp erkek doğuracaksın.’ Sırtımdan aşağı soğuk terler aktı.*” (Akyüz, 2021, s. 183).

Hikâyenin başında Suada’ya olan aşkından harap olduğunu söyleyen ve Suada’ya yalvarma noktasına gelen Vukadin, gücü eline geçince iktidarını Suada üzerinde kullanmaktan çekinmemiştir. Tabii ki hikâyenin gidişatı içerisinde Suada ve Vukadin kişisel husumetleri olan iki karakterdir ancak bu bölümün başında açıklandığı gibi bu iki karakterin aynı zamanda savaşın iki tarafını temsil ettiği göz önüne alınacak olursa Sırp erkeklerinin esir aldıkları Boşnak kadınlarına tecavüz etmelerindeki en büyük motivasyonlardan bir tanesinin de Boşnak halkı üzerindeki hâkimiyetlerini gelecek nesillerde de devam ettirebilmek için Boşnak kadınlarını erkek Sırp çocuklarına hamile bırakmak olduğu anlaşılmaktadır.

⁷ Slobodan Miloşeviç (d. 20 Ağustos 1941- ö. 11 Mart 2006), Bosna Savaşı sırasında Sırbistan Devlet Başkanı görevini yürütmüştür. İrkçi fikirleri ile bilinen Miloşeviç, Bosna’da işlenen savaş suçları hakkında yargılanırken tutuklu bulunduğu cezaevinde ölmüştür.

⁸ Çetnikler, İkinci Dünya Savaşı sırasında işgale karşı direniş sırasında ortaya çıkmış monarşi yanlısı Sırp gerilla gruplarıdır. Aynı yıllarda faaliyet gösteren Tito önderliğindeki Partizanlar adı ile bilinen komünist direnişçilerle de mücadele etmişlerdir. 1945’te lider kadrosu ile yenilgiye uğratılan Çetnikler, Yugoslavya’nın dağılma sürecinde yeniden canlanmış ve radikal milliyetçi fikirleri ile Bosna Savaşı’nda “Büyük Sırbistan” rüyası için savaşmışlardır.

Esareti boyunca psikolojik ve fiziksel olarak çöküntüye uğrayan Suada, yaşadıklarından dolayı hissettiği utanç duygusu sebebiyle toplumun kendisine yüklediği annelik ödevini artık layıkıyla yerine getiremeyeceğini düşünmektedir: “...Ben de her genç kız gibi günü geldiğinde evlenip anne olmayı arzuluyordum. Fakat artık ne bir erkekle evlenmek ne de anne olmak istiyordum. Çünkü erkekler tutsak bedenime korku ve ağrı veren kaba güçlerdi. Belki bütün erkekler böyle olmayabilirdi ama benim gözümdeki erkek fotoğrafı ne yazık ki böyleydi artık.” (Akyüz, 2021, s. 208).

Görüldüğü gibi Suada da toplumun kadınlar için ürettiği normlara uygun olarak anne olmanın hayalini kurmaktadır. Ancak Sırpların ardı arkası gelmez tecavüzleri sonucunda annelik görevini yerine getirebileceği sağlıklı bir ilişki kurabilme ihtimalinin kalmadığını düşünmektedir. Bir başka deyişle Sırpların Boşnak kadınların annelik görevine saldırmalarındaki amaçları arasında Boşnak kadınlarının annelik görevini yerine getiremeyecek derecede sakatlanması ve Boşnak soyunun devam etme gücünün zarar görmesi fikri yatmaktadır.

Suada'nın ablası Edina da Sırpların eline düşen kadınlardan bir tanesidir ve Suada'ya Rogatitsa Esir Kampı'nda yaşadıklarını “Sırp bir çocuk dünyaya getirmemiz için her gün tecavüz ettiler.” (Akyüz, 2021, s. 210) cümlesiyle aktarmaktadır. Suada, ablasına Vukadin'den öğrendiği üzere takasa gireceği müjdesini vermiştir ancak Edina, Suada'ya takasa girmesinin gerçek sebebini şu şekilde açıklamıştır:

“Ablam yeniden ağlamaya başladı. ‘Beni neden takasa soktuklarını biliyor musun?’ (...) ‘Ben hamileyim,’ dedi bir çırpıda. (...) ‘Karnımdaki bu piçi aldıracak zaman çoktan geçti.’ Tüylerim diken diken oldu. ‘Babası,’ dedim. Ablam acı acı güldü. ‘Babası belli,’ dedi. ‘Bütün Çetnikler.’ Ablama ağlayarak sarıldım. ‘Şimdi ne yapacaksın?’ diye sordum. ‘Karnımdaki Çetnik’i doğuracağım,’ dedi. ‘Kız olursa adını Katerina, oğlan olursa da Boşko koyacağım. O piçi Sırp adıyla büyüteceğim. Akli her şeye erdiği zaman da ona babasının bir Sırp olduğunu, Sırpların bana tecavüz ettiklerini, onların mührünün de kendi varlığı olduğunu söyleyeceğim. İşte o zaman ben, Sırpları bir Sırp piçi ile vurmuş olacağım.’ (Akyüz, 2021, s. 210-211).

Bu alıntıda görüldüğü üzere Edina, Sırpların amacına ulaşmalarını engellemek için karnındaki çocuğu gizlemek gibi bir yanılgıya düşmeyip tam aksine Bosna'daki savaş suçlarının somut bir delili olarak çocuğu Sırp kimliği ile büyütmeyi hedeflemektedir. Günümüzde savaş tecavüzü sonucunda hamile kalmış Boşnak kadınlardan doğmuş olan çocukların Bosna'da yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıkları bilinmektedir (Salzman, 1998). Bu pasajda ise savaş tecavüzlerinin bir sonucu olarak dünyaya gelmiş olan savaşın en genç mağdurları olarak görülen çocukların hikâyesine bir örnek verilmiştir. (Doni-Valentini, 1994, s. 54). Tecavüz mağduru olan bazı kadınların Sırplardan doğan

çocukları reddettikleri bilinmektedir (Wrabetz, 2007, s. 26). Yazar, Edina ve Katerina arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi vermişse de hikâyenin sonunda Edina, planına sadık kalmış gibi görünmektedir.

Eserde, uğradığı tecavüzlerden dolayı edindiği çocuğu reddeden bir başka anne olarak Kerima kişisi işlenmiştir. Kerima, Suada ile bir dönem aynı esir kampında bulunmuş henüz on altı yaşında olan genç bir kızdır. O da diğer Boşnak kadınlar gibi sayısız kez tecavüze uğramış ve sonunda hamile kalmasıyla birlikte Bosna'ya gönderilmiştir. Hikâyenin sonunda Saraybosna'da Suada ile karşılaşan Kerima'nın çocuğunu terk ettiği "*Ellerini ellerimden çözdü. Bana arkasını dönüp giderken de 'Anne oldum,' dedi gözleri buğulanırken. 'Doğurduğum Çetnik'i bağırma basamadım. Onu terk ettim.'*" (Akyüz, 2021, s. 289) cümleleri ile anlatılmıştır.

Erkek egemen toplumda kadın, anne olma görevi sebebiyle toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında toplumsal kültürün bir sonraki nesle aktarılmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu sorumluluk çevresinde Boşnak kadınları toplumda görevini yerine getiremeyecek duruma gelmeleri için Sırplar tarafından istismara uğramıştır. Boşnak kadınlarının kendilerini değersiz, kirlenmiş ve herhangi bir erkek tarafından istenmeyeceklerini hissetmelerine sebep olacak kadar çok tecavüze uğramaları bu amaca ulaşmanın en etkili yolu olarak görülmüştür. Nitekim ataerkil düzende kadının tecavüze uğraması onun kirlenmesi ile eş değer tutulmuştur (Salzman, 1998, s. 370). Böylece bu toplu tecavüzler ile Boşnak kadınlarının benlikleri geri dönüşü olmayacak şekilde zarar görmeleri ve soykırımdan sağ çıksalar bile hiçbir zaman sağlıklı birer birey olarak topluma hizmet edemeyecek duruma gelmeleri amaçlanmıştır.

"(...) Biz bunu asla hak etmedik. Suçumuz Müslüman olmak mıydı? (...) Kendimi kirlenmiş ve değersiz hissediyorum. Adeta hislerim uyuştı. Bu savaşta bir sürü Boşnak kadını tecavüze uğruyor. Kim bilir savaş bittiğinde ne olacak? Ya Tarık! (...) Bir gün onunla tekrar karşılaşsam, bu utanç dolu gözlerimle onun gözlerine nasıl bakacağım? Beni bu halimle yine sever mi acaba? Ya ben! O beni bu halimle sevse de onun tenime dokunmasına nasıl izin vereceğim?" (Akyüz, 2021, s. 198-199).

"Evet, gerçeği itiraf etmek gerekirse bu bir savaş değildi. Kadınlar hiçbir savaşta bu kadar mağdur edilmemişti. Bu bir soykırımdı ve bu soykırımla Müslüman Boşnakların soyları tecavüzlerle dönüştürülmeye çalışılıyordu. Bu savaşın ne yazık ki en acı tarafı buydu..." (Akyüz, 2021, s. 249).

"Kirlenmiş bir bedeni hangi erkek ister? Beni bu halimle hangi erkek kabul eder? Söyle bana, sen Tarık'ın yerinde olsaydın beni eskisi gibi sevebilir miydin?" (Akyüz, 2021, s. 273).

Yukarıda verilen alıntılar Suada'nın ağzından savaşın kadınlar üzerindeki psikolojik etkilerinin okuyucuya aktarılması için yazılmış bölümlerden

alınmıştır. Görüldüğü gibi ataerkil anlayışın yarattığı *namuslu ideal kadın* kimliği sebebiyle Suada, savaş sırasında bu düzenin kurbanı olarak tecavüze uğramıştır ancak uğradığı tecavüzün sonuçlarından toplumu değil kendisini sorumlu tutmaktadır.

Belirtmek gerekmektedir ki verilen pasajlarda kadının kendisini sorumlu görmesinden doğan endişe, kadının erkek egemen topluma karşı görevini yerine getirememeye korkusundan dolayı ortaya çıkan bir endişedir. Suada, uğradığı istismara engel olamadığı için artık kendisini eskisi gibi saf ve temiz hissetmediğinden Tarık'ın aşkına layık bir kadın olamayacağını düşünmektedir. Halbuki savaş mağduru olan Suada ve diğer Boşnak kadınlarının Boşnak ve kadın olmaktan başka hiçbir suçları yoktur. Savaşın beraberinde getirdiği sistematik tecavüzlerle kadını yok etme pratiği ve kadının maruz kaldığı tecavüz sonrası toplumda göreceği dışlanma kaygısı yine ataerkil toplumun yarattığı kadın rolü ile doğrudan ilişki içindedir. (Delić-Avdibegović, 2015).

Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi kimi tecavüz vakaları yalnızca kadının bedeni üzerinden Boşnak soyuna maddi bir zarar vermek için vuku bulmuştur. Başka bir deyişle kadın bedeni araçsallaştırılarak soykırım hedeflerinden biri olan Boşnak soyuna uzun vadede hasar verme amacı güdülmüştür. Bu araçsallaştırmanın sebebi ise kadına yüklenen annelik rolünün toplum tarafından kutsanması sonucunda ortaya çıkmıştır.

Boşnak kadınlarının bu kadar yoğun tecavüze uğramasının diğer bir sebebi ise Sırp'ların Boşnaklara sosyal boyutta zarar vermek istemesidir. Zira ataerkil toplum düzeninde kadın, erkeğin mülkiyeti şeklinde algılanmakta ve bu fikrin sonucunda kadının düşmandan kollanması erkeğin topluma karşı yüklendiği bir görev olarak görülmektedir (Brownmiller, 1975, s. 16). Sırp'lar da aynı ataerkil düzenin bir parçası olmalarından dolayı Boşnak kadınları Boşnak erkeklerin ellerinden gasp ederek Boşnakları erkeklik düzleminde aşağılamak ve kendi iktidarlarını bu alanda da kabul ettirmek için Boşnak kadınlara tecavüz etmişlerdir.

Vukadin Suada'yı esir aldığı anda sorduğu ilk soru Tarık'ı kastederek “*O baliya⁹ çocukla hâlâ sevgili misin?*” olmuştur. Bu soruda Vukadin'in hâlâ Suada tarafından reddedilmesi unutamadığı anlaşılmaktadır. Suada, Tarık ile sözlendiklerini söyleyince Vukadin'in tepkisi Suada'nın bedeni üzerinden Tarık'a erkeklik iktidarını kabul ettirmek amacı taşımaktadır. Zira erkeklerin kadının bedeni üzerinden mülkiyet mücadelesi vermesi ataerkil toplumun en eski ritüellerinden bir tanesidir: “*Sanki bedeni cansızlaştı, bakışları buz kesti. 'O gün de kafama vida gibi takılmıştın, bugün de,' dedi ayağa kalkarken. 'Artık*

⁹ Kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte günümüzde Boşnak toplumunu aşağılamak için kullanılan bir tür hakarettir.

kalbinin yeni sahibi benim. Yok yok, yanlış söyledim. Artık şu esir bedeninin yeni sahibi benim.' (Akyüz, 2021, s. 171).

Görüldüğü gibi erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkı Sırp erkekleri tarafından da kabul gören bir yaklaşımdır. Zira Vukadin "*bedeninin sahibi benim*" demek yerine "*bedeninin 'yeni' sahibi benim*" demeyi tercih etmiştir. Anlaşılan o ki toplumda yerleşmiş olan ataerkil anlayış, Vukadin'in kadın-erkek arasındaki ilişkiyi bir çeşit mülkiyet ilişkisi şeklinde algılamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle Suada, Vukadin için bir zamanlar düşmana aitken artık savaş sırasında aidiyeti ele geçirilmiş bir ganimetten başka bir şey değildir.

Sırplar, Boşnak kadınlarına ailelerinin önünde tecavüz etme yöntemine sık sık başvurmuşlardır (Kuran, 2003). Bu yöntemin amacı ise hegemonik erkeklik tanımıyla açıklanabilmektedir. Hegemonik erkeklik, Connell tarafından erkeklerin toplum içerisinde birbirlerine üstünlük kurma yarışı olarak tanımlanmaktadır (Connell-Messerschmidt, 2005). Toplumda kadın-erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliği aynı şekilde bazı erkekler arasında da cereyan etmektedir. Bu bağlamda güçlü erkekler daha zayıf olan erkeklerden her anlamda üstün olduklarını her fırsatta kanıtlama eğilimi göstermektedirler. Bu mücadele sırasında da erkekler arasında bir hiyerarşik düzen ortaya çıkmaktadır. Böylece söz konusu mücadele, Sırp erkeklerinin Boşnak kadınlarına özellikle Boşnak erkeklerinin gözleri önünde tecavüz etmelerine sebep olan motivasyonlardan biri hâline gelmiştir. Zira amaç, kadın bedeninin erkeklerin mülkiyetinde olduğu tahayyül edilen ataerkil bir düzende korumakla mükellef oldukları kadınları olabilecek en vahşi biçimde kullanarak Sırp erkeğinin Boşnak erkeğine onlardan her anlamda üstün olduklarının mesajını verme çabasıdır.

"Vukadin babamın yanına geldi. 'Şimdi senin aile şerefini beş paralık edeceğim ihtiyar,' diye kükredi. 'Pis bir Müslümanın alınına kara leke süreceğim. Seni kızlarının yanında utandıracağım.' (...) *'Yapmayın,' diye bağırdı Ayşe ablama ağlarken. (...) 'Sakin gözlerini kaçırma,' dedi. 'Bu heyecanlı anın her saniyesini büyük bir zevkle izleyeceksin.'* Canavar asker o sırada *ablama sahip olurken diğerleri de votka içip hep bir ağızdan şarkı söylüyorlardı. (...) Herkes bir anda sustu. Ayşe ablama tecavüz eden Çetnik pantolonunu yukarı doğru çekiyordu ki, 'Pantolonu çekme, yanıma o şekilde gel,' dedi Vukadin. (...) Mumu Çetnik'in cinsel organına yaklaştırdı. 'Bak,' dedi gülerek babama. 'Şu gördüğün şey canlı bir Çetnik organı. (...) Seni az önce küçük düşürüp ruhunu öldürdüm.' Babam sonunda dayanamayıp acıdan bayılıverdi."* (Akyüz, 2021, s. 176-177).

Yazar, yukarıdaki bölümde hegemonik erkeklik mücadelesinin en açık örneklerinden birini okuyucuya sunmaktadır. Zira Vukadin Sırpların erkeklik iktidarının Suada'nın babası üzerinden bütün Boşnaklara kanıtlama gayretine girmiştir. Erkek egemen düzenin sıradan ortamında babanın sorumluluğu altın-

da olan bakire kadınların ırzlarına geçilmesi kadının ataerkil toplumda kültürel olarak temsil ettiği *namus* kavramı ile ilintilidir (Farwell, 2004). Sırpların tecavüz yolu ile Boşnak erkekleri üzerinde erkeklik hegemonyası kurma çabası kadının hunharca kullanılması sonucunu doğurmuştur. Böylece bu çekişmede edilgen bir pozisyonda kalmakla birlikte kadın, erkekler arasındaki mücadelede en çok zarar gören taraf olmuştur.

Toplumda kadını korumakla yükümlü olan erkeği aşağılamak için bir başka yöntem olarak Müslüman bir erkeği Müslüman bir kadına tecavüz etmeye zorlamak da başvurulan yollardan biridir (Doni-Valentini, 1994, s. 74):

“Vukadin çıplak adamın yanına geldi. ‘İsmin ne?’ diye sordu. ‘İbrahim,’ dedi adam kısık bir sesle. (...) ‘Şimdi,’ dedi Vukadin. ‘Bu kadının üzerine yat ve onunla seks yap.’ ‘Bize merhamet gösterin,’ dedi adam ağlarken. ‘Yap, yap, yap...’ diye Çetnikler hep bir ağızdan tempo tutmaya başladılar. (...) ‘Ya şimdi bu kadını becerirsin ya da şurada beynini dağıtırim.’ Sözlerle ifade edilemeyecek üç-beş dakikalık ıstıraptan sonra adamı kadının üzerinden kaldırdılar. ‘Pis Müslüman,’ dedi Vukadin, adama tekme tokat girişirken. ‘Seks yapmayı bile beceremiyorsunuz. Şimdi Karadağlı bir Ortodoksun Müslüman bir kadınla nasıl seviştiğini kendi gözlerinle göreceksin.’ Uzun sakallı, ince yüzlü Çetnik bir hışımla kemerini çözdü. Sonra da yerdeki kadının üzerine yattı. (...) Çetnik, kadının üzerinden gülererek kalktı. ‘Şimdi seni Sırp ve Ortodoks yaptım.’ dedi. (...) Bu kadın bir zamanlar pembe yanaklı, toparlak yüzlü Edina ablamdan başkası değildi.” (Akyüz, 2021, s. 205-206).

Örnekteki hadise Sırp erkeğinin elinden gelen her anlamda Boşnak erkeğini aşağılamak için tasarlanmış bir tecavüz yöntemidir (Diken-Lausten, 2005, s. 122). Müslüman bir erkek olan İbrahim, kendi milletinden olan bir kadına tecavüz etmeye zorlanarak iktidarın tamamen Sırp erkeğinin elinde olduğunu kabullenmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine cinsel yönden yetersiz olduğu vurgulanarak bir Sırp erkeğinin Müslüman bir kadına sahip olmasını izlemek zorunda kalan İbrahim, ataerkil toplumun kendisine verdiği bütün haklar elinden alınmış ve dahil olduğu topluma karşı erkeklik görevini yerine getirememiş olmanın verdiği utançla öldürülmüştür. Bununla beraber bu süreç içerisinde ablasının tecavüze uğramasını izleyen Suada ise yine kadının ve ailesinin onurunun ayaklar altına alınmasının bir başka çeşidiyle karşı karşıya bırakılmıştır.

Hegemonik erkeklik, kadına yönelik takındığı dışlayıcı tavrı öteki erkekler için de sergilemektedir. Bu bakış açısına göre Boşnak erkekleri, erkekler arasındaki bu güç mücadelesini kaybetmişler ve Sırp erkekleri tarafından ikincil konuma itilmişlerdir. Fakat bu hiyerarşik düzenin pratik sonuçları, kadın bedeninin söz konusu erkeklik mücadelesine sahne olması şeklinde tezahür etmiştir. Başka bir deyişle kadınlar, erkekler arasındaki mücadeleye dahil edilmez iken bu mücadelenin yürütüldüğü düzlem olarak kabul edilmiştir.

Kitlesel tecavüz pratiği, Müslüman Boşnaklara yönelik yürütülen etnik temizlik faaliyetlerinin başarıya ulaşması için kullanılmıştır. Bu faaliyetlerin sonucunda işgal altındaki bölgelerde Sırp kuvvetlerine karşı bir korku havası yaratılmış ve Müslümanların yerlerinden edilmesi sağlanmıştır. Söz konusu korku sayesinde bölgedeki Müslüman nüfusun azalmasının yanında işgale karşı oluşması muhtemel direniş hareketlerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Gottschall, 2004, s. 131). Böylece savaş tecavüzünün askerî yönden ortaya çıkardığı sonuçlar, Sırp kuvvetlerinin işgallerini kolaylaştırmıştır.

“Arkan’ın Kaplanları’nın¹⁰ yanı sıra, aralarında Mirko Joviç¹¹ önderliğindeki Beyaz Kartallar¹² ve Şeşely’in Çetnikleri¹³ zaman kaybetmeden işe koyulmuşlardı. Bu paramiliter kuvvetler yıkılan evlere tek tek girmişler, korkularından kaçıp ormana saklanan Boşnakları bir bir ele geçirmişlerdi. Genç erkeklerin tümünü orada kurşuna dizmişler; daha sonra da kadınların ve genç kızların ırzlarına geçmişlerdi. Bölgeden canhıraş bir şekilde kaçan yaşlıların da evlerinden hiçbir şey almalarına izin verilmemişti. (...) ‘Sırplar şimdi de etnik temizliğe başladılar baba,’ dedim buz gibi bir sesle.” (Akyüz, 2021, s. 136-137).

Toplu tecavüz ve kıyım, sivil halkı sindirmek veya bulunduğu yerden etmek için kullanmak insanlığın varlığından beri kullanılagelen bir savaş metodu olmuştur (Gottschall, 2004, s. 130). Bu sebeple Sırplar Bosna’da ele geçirmek istedikleri toprakları Müslümanlardan arındırmak için halkı o bölgelerden kaçırmak ve kalanları da ortadan kaldırmak için büyük katliamlara ve tecavüzlere girişmişlerdir. Böylece savaştan önce Bosna’da azınlık konumunda olan Bosnalı Sırplar, savaştan sonra Boşnaklardan arındırdıkları topraklara kolayca yerleşebilme planları yapmışlardır (Kovalovska, 1997, s. 933). *“Milyevina’da esir tutulduğum ev aslında Müslüman bir Boşnak’ın eviydi. Evin sahibinin soyadı da Karaman’dı. (...) Savaş başladığı zaman bu evde yaşayan aile Çetniklerin saldırısına uğramış, sonra da yıllardır yaşadıkları evi terk etmek*

¹⁰ Bosna Savaşı sırasında daha çok “Arkan” adı ile bilinen Jelyko Rajnatoviç tarafından kurulan Sırp paramiliter örgütüdür. 1991-1995 yılları arasında aktif olan grup, Bosna’da işlenen savaş suçlarından sorumlu tutulmaktadır.

¹¹ Sırp siyasetçi. Bosna Savaşı’na gönüllü olarak katılmış ve savaş suçları işleyen paramiliter gruplara önderlik etmiştir. Tamamen Ortodokslardan oluşan bir Sırbistan kurma hayali ile bilinmektedir.

¹² Bosna Savaşı’nda Mirko Joviç’in liderliğinde faaliyet gösteren paramiliter grup. Adını Sırpların ulusal sembolü olan beyaz kartaldan alan örgüt, aynı zamanda “İntikamcılar” olarak da tanınmaktadır. Müslüman Boşnaklara yönelik işlenen savaş suçlarında aktif rol almıştır.

¹³ Voyislav Şeşely, Sırp siyasetçi ve hüküm giymiş bir savaş suçlusudur. Bosna Savaşı sırasında Çetniklerin lideridir. Şeşely, bu unvanı İkinci Dünya Savaşı yıllarında varlık gösteren Çetniklerin liderliğini yapmış Momçilo Cuciç’in kendisinden almıştır.

zorunda kalmışlardı. Şimdi bu eve Sırplar, Karaman'ın Genelevi adını takmışlardı.” (Akyüz, 2021, s. 191).

Müslüman Boşnak nüfusa ait özel mülkiyetin ve kültürel alanların tahrip edilmesi etnik temizliğin bir aşaması olarak görülmektedir (Oddie, 2012). Zira etnik temizlik politikalarında amaç, her şeyiyle tamamen homojen bir bölge yaratmaktır (Kovalovska, 1997, s. 933). Bu bağlamda istenmeyen nüfusu bölgeden sürmek veya yok etmek yeterli gelmeyip istenmeyen kültüre ait olan bütün izler de silinmek istenmektedir. Yukarıdaki örnekte Müslüman bir Boşnak aileye ait olduğu bilinen ev, bir çeşit geneleve dönüştürülerek Müslüman değerlerin aşağılanması amaçlanmıştır. Bu aşağılama da yine savaş ortamında kadına yönelik gösterilen cinsel agresyon ile ilişkilendirilmiştir.

Romanın son bölümünde Suada, takasa tabi tutulup Saraybosna'ya dönmüş ve burada savaş sırasında yaşadığı travma sebebiyle tedavi görmeye başlamıştır. Suada, içinde bulunduğu yoğun suçluluk ve kirlenmişlik duygusu sebebiyle tedavinin bir fayda getireceğinden şüphelidir. Zira yaşadıklarından sonra artık normal bir hayat yaşayabileceğini düşünmemektedir: “*Utaç hissım onu düşünmeme ve aramama engel oluyor, dedim içim sızlarken. (...) Omuzlarımı silktim. 'Sen beni anlamıyorsun, diye çıktım. 'Kirlenmiş bir bedeni hangi erkek ister? Beni bu halimle hangi erkek kabul eder? Söyle bana sen Tarık'ın yerinde olsaydın beni eskisi gibi sevebilir miydin?*” (Akyüz, 2021, s. 273).

Görüldüğü gibi Suada, esaretten kurtulmuş olsa da savaşın sebep olduğu yıkımı kabullenememektedir. Bu kabullenemeyişin altında ise Tarık'ın tecavüze uğradığı için Suada'yı artık istemeyeceği endişesi vardır. Ataerkil toplumun öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olarak yetişmiş olan Suada, kendi varoluşuna yönelik gerçekleştirilen savaş tecavüzünün acısını Tarık'a layık olamama endişesi üzerinden yaşamak zorunda kalmıştır.

Suada, zaman içerisinde çevresindeki insanların yardımlarıyla yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştır. Hikâyenin sonunda on senelik bir zaman atlamasından sonra görülmektedir ki Tarık savaşta bacaklarını kaybetmiş bir gazi olarak Suada'yla tekrar kavuşmuştur ve çift, Almir isimli bir erkek çocuk ile İsveç'e yerleşmişlerdir (Akyüz, 2021, s. 300).

Sonuç

Bu çalışma, bir edebî eserin bağlamında savaş tecavüzü olgusuna yönelik bir inceleme ortaya koymuştur. Üzerine çalışılan İncir Kuşları romanı Bosna Savaşı'nı ele alan bir roman olup odak noktasına tecavüz kamplarında esir tutulmuş Müslüman Boşnak bir kadının hikâyesini almaktadır. Günümüzde savaş tecavüzü suçunun dünya kamuoyu tarafından dikkate alınmasının da Bosna Savaşı sırasında gerçekleştiği düşünülecek olursa mevzubahis eserin

savaş tecavüzü kavramının edebiyattaki yansımalarını tahlil etmek için oldukça verimli bir inceleme konusu olduğu anlaşılacaktır.

Çalışmada öncelikle savaş tecavüzünü araştırmaya yönelik kullanılan teoriler aktarılmıştır. Daha sonra inceleme materyali olan roman, bu teoriler ışığında çözümlenmiş ve irdelenmiştir. Çözümlemenin sonunda ortaya çıkmıştır ki bu romanda işlenen savaş tecavüzü yaklaşımı yoğunlukla tecavüzün sosyokültürel sebeplerine odaklanmaktadır.

Annelik görevi ve buna bağlı olarak kadına yüklenen hem kültürel hem de fiziksel olarak toplumu yeniden üretme sorumluluğu, kadınların savaş döneminde tecavüzlerin hedefi olmalarına sebep olmaktadır. Zira verilen örneklerde de görüldüğü gibi savaşta kadınlara tecavüz etmenin en önemli motivasyonlarından biri tecavüz mağduru kadınları zorla hamile bırakarak düşman topluma nesiller boyu sürecek bir zarar verme amacı izlenmiştir. Bosna Savaşı bağlamında bu zarar; tecavüz sonucunda doğan çocukların terk edilmeleri ve toplum tarafından dışlanmaları, kadınların yaşadıkları travmalar sebebi ile normal hayata entegre olamamaları ve buna bağlı olarak kadınların toplumun ihtiyaçlarına uygun sağlıklı bireyler yetiştiremeyecek duruma düşmeleri şeklinde tezahür etmiştir. Nitekim bütün bu sonuçların örneklerini temsil eden kişi ve olayları romanda görmek mümkündür.

Ataerkil toplum düzeninde savaş tecavüzü, erkekler arasında yaşanan iktidar mücadelesinin kadın bedeni üzerinden yürütülmesine sebep olan bir pratik olarak tezahür etmektedir. Başka bir deyişle savaş tecavüzü sırasında amaç, tecavüz eyleminin kendisinin çok ötesindedir. Bu noktada asıl amaç, birbiri arasında çatışan iki erkek grubundan üstün gelenin zayıf düşene bir çeşit mesaj vermek ve böylece tahakkümünü akla gelecek her alanda kabul ettirmektir. Erkekler arasında cereyan eden bütün sürecin dışında bırakılan kadın, bedeni üzerinden araçsallaştırılarak iradesi dışında kullanılmaktadır. Hikâye boyunca Boşnak erkeklerinin aşağılanması üzerinden aktarılan bu yaklaşım sebebi ile kadınlar, Boşnak erkekleri ile ilişkiye zorlanma veya erkek akrabaları önünde tecavüze uğrama gibi işkence yöntemlerinin kurbanı olmuşlardır.

Savaş tecavüzü, savaş ortamında uygulanmak istenen etnik temizlik politikalarının bir aşaması olarak da kullanılmıştır. Bosna Savaşı sırasında Sırp paramiliter örgütler, göç veya kıyım yoluyla bölgedeki Müslüman Boşnak nüfusu azaltmak amacıyla hareket etmişlerdir. Bu amaçla ilintili olarak savaş tecavüzü, Bosna'daki Müslümanları sindirmek ve bölgede oluşması muhtemel yerel direnişleri kırmak için bir terör vasıtası olarak tercih edilmiştir. Nitekim canı ve namusu için korkuya kapılan Müslümanlar Boşnaklar, Sırp vahşetinin eline düşmemek için evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Sırp, işgal bölgelerini rahatça genişletmek ve bu bölgelerdeki İslami unsurları yok

ederek bölgedeki Müslüman Boşnak izini tamamen silmek için faaliyet yürütme planları yapmışlardır.

Savaş tecavüzünün ortaya çıkış sebeplerine odaklanan bu inceleme sonucunda, Bosna Savaşı sırasında Sırpların Müslüman Boşnaklara yönelik ırkçı ideolojilerinin yanında ataerkil düzenin tayin ettiği toplumsal cinsiyet rollerinin de kadınların sistematik savaş tecavüzlerine maruz kalmasına yol açan faktörlerden biri olduğu savunulmuştur.

Kaynakça

- Akyüz, S. (2021). *İncir Kuşları*. İstanbul: Alfa.
- Alp, İ. (2011). 1990'larda Yugoslavya ve Bosna-Hersek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-50.
- Alp, İ. (2017). Srebrenitsa Soykırımı. *Avrasya Etüdlere*, 52(2), 153-197.
- Avramovic, S. (2001). Understanding Secularism in a Post-Communist State: The Case of Serbia. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1(4), 511-523.
- Bergoffen, D. (2019). The Genocidal Politics of Rape, Shame, and Disgust. S. Danielsson (Ed.) içinde, *War and Sexual Violence: New Perspectives in a New Era* (s. 15-34). Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- Bougarel, X. (2003). Islam and Politics in the Post-Communist Balkans (1990-2000). D. Keridis; C. Perry (Ed.), *New Approaches to Balkan Studies* (s. 345-360). Brassey's.
- Brownmiller, S. (1975). *Against Our Will*. New York: Ballantine Books.
- Connell, R.; Messerschmidt, J. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*, 19(6), 829-859.
- Davis, N. Y. (1997). *Cinsiyet ve Millet* (A. Bektaş, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Delić, A.; Avdibegović, E. (2015). Shame and Silence in the Aftermath of War Rape in Bosnia and Herzegovina: 22 Years Later. Glaesmer H, Lee S (Eds.), *Interdisciplinary Perspectives on Children Born of War: From World War II to Current Conflict Settings*. Hannover.
- Diken, B.; Lausten, C. B. (2005). Becoming Abject: Rape as a Weapon of War. *Body & Society*, 11(1), 111-128.
- Doni, E.; Valentini, C. (1994). *Etnik Tecavüz* (S. Tutan, Çev.). İstanbul: Real.
- Farwell, N. (2004). War Rape: New Conceptualizations and Responses. *Affilia*, 19(4), 389-403.
- Gottschall, J. (2004). Explaining Wartime Rape. *Journal of Sex Research*, 41(2), 129-136.

- Hamzaoğlu, M.; Konuralp, E. (2019). Geleneksel Toplumlarda Namus Olgusu ve Namus Cinayeti: Türkiye Örneği. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(18), 51-65.
- Jovic, D. (2001). The Disintegration of Yugoslavia: A Critical Review of Explanatory Approaches. *European Journal of Social Theory*, 4(1), 101-120.
- Kamberović, H. (2021). Yugoslavya'da Bosna Hersek. H. Demir (Ed.), *Yugoslavya Tarihi (1918-1991)* (M. Rahte, Çev., s. 125-142). Ankara: Nobel.
- Karaman, E. D.; Doğan, N. (2018). Annelik Rolü Üzerine: Kadının Annelik Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1475-1496.
- Kovalovska, A. (1997). Rape of Muslim Women in Wartime Bosnia. *ILSA Journal of International & Comparative Law*, 3(3), 931-945.
- Kuran, İ. (2003). Gender-Based Violence in Bosnia: A Review Study. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11(35), 1064-1077.
- Littlewood, R. (1997). Military Rape. *Anthropology Today*, 13(2), 7-16.
- Oddie, M. (2012). The Relationship of Religion and Ethnic Nationalism in Bosnia-Herzegovina. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 32(1), 34-42.
- Pavlović, M. (2012). Kosovo Under Autonomy (1974-1990). *Confronting the Yugoslavian Controversies: A Scholars' Initiative* (s. 49-79). Indiana: Purdue University Press.
- Roch, M. (1995). Forced Displacement in the Former Yugoslavia: A Crime Under International Law. *Dickinson Journal of International Law*, 14(1), 1-29.
- Salzman, T. (1998). Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia. *Human Rights Quarterly*, 20(2), 348-378.
- Seifer, R. (1996). The Second Front: The Logic of Sexual Violence in Wars. *Women's Studies International Forum*, 19(1-2), 35-43.
- Sekulic, D., Massey, G.; Hodson, R. (1994). Who Were the Yugoslavs? Failed Sources of a Common Identity in the Former Yugoslavia. *American Sociological Review*, 59(1), 83-97.
- Snyder, C., Gabbard, W., May, D.; Zulcic, N. (2006). On the Battleground of Women's Bodies: Mass Rape in Bosnia-Herzegovina. *Affila*, 21(2), 184-195.

- Tabeau, E.; Bijak, J. (2005). War-related Deaths in the 1992-1995 Armed Conflicts in Bosnia and Herzegovina: A Critique of Previous Estimates and Recent Results. *Europeana Journal of Population*, (21), 187-215.
- Thornhill, R.; Palmer, C. (2000). *A Natural History of Rape*. Cambridge: The MIT Press.
- Wachtel, A.; Bennet, C. (2012). The Dissolution of Yugoslavia. *Confronting the Yugoslavian Controversies: A Scholars' Initiative* (s. 13-47). Indiana: Purdue University Press.
- Wrabetz, J. D. (2007). Children Born of War Rape in Bosnia-Herzegovina and the Convention on the Rights of the Child. C. Carpenter (Ed.) içinde, *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones* (s. 21-39). Bloomfield: Kumarian.

Balkanlarda Bir Türkçe Sevdalısı Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçe Üzerine Şiirleri

Poems on Turkish by Nusret Dişo Ülkü, a Lover of Turkish Language in the Balkans

ZEKİ GÜREL*

Öz

Nusret Dişo, 24 Mart 1937'de Kosova Prizren'de doğmuştur. Makedonya'nın başkenti Üsküp'te yayımlanmakta olan Sevinç çocuk dergisinin açmış olduğu yarışmaya "Ülkü" takma adıyla katılmış ve birinci olmuştur. Bundan sonra da adı hep Nusret Dişo Ülkü olarak biline gelmiştir. Kosova, Makedonya ve Türkiye'de yayımlanan pek çok dergi ve gazetede yazı ve şiirleri yayımlanmıştır. Kendisi de dergiler çıkartmıştır. Kosova'da, Makedonya'da ve Türkiye'de yayımlanmış kitapları vardır. Balkan Türkleri edebiyatında; yayıncı, yazar, şair ve hikâyeci olarak önde gelen isimlerden biri olan Nusret Dişo Ülkü, 16 Ocak 2022 tarihinde Üsküp'te vefat etmiştir. Balkan Türklerinden Yahya Kemal Beyatlı da "Türkçenin çekilmediği yerler vatanıdır" derken (Beyatlı, 1984, s. 83) Türk milli vatanının sınırlarını Türkçe ile çizmiştir. Nusret Dişo Ülkü'nün de milli vatanın kasti Yahya Kemal Beyatlı'nın dediğinden farklı değildir. Balkan Türkü Nusret Dişo Ülkü de Türkçe konusunda çok hassas bir sanatçıdır. Türklerin milli dili Türkçeyi konu alan Türkçe yazılmış pek çok şiiri de bulunmaktadır. Bu şiirlerinden bazıları değişik alfabelerle bütün Türk dünyasında da yayımlanmış ve bilinmektedir. Nusret Dişo Ülkü, Türk dünyasını bir bütün olarak görmekte ve göstermektedir. Bu çalışmada önce milli vatan ve Türkçe ilişkisine dikkat çekilmiştir. Balkan Türkü Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçe üzerine yazdığı şiirleri tespit edilmiş ve bunlarla ilgili yorumlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, Balkanlar, Türkçe, milli vatan, Nusret Dişo Ülkü.

Abstract

Nusret Dişo was born on March 24, 1937 in Prizren, Kosovo. He participated in the competition opened by Sevinç children's magazine, published in Skopje, the capital of Macedonia, under the pseudonym "Ülkü" and came first. From then on, his name was always known as Nusret Dişo Ülkü. His articles and poems have been published in many magazines and newspapers in Kosovo, Macedonia and Turkey. He also published magazines. He has books published in Kosovo, Macedonia and Turkey. In Balkan Turks literature; Nusret Dişo Ülkü, one of the leading names as a publisher, writer, poet and storyteller, passed away in Skopje on January 16, 2022. Yahya Kemal Beyatlı, one of the Balkan Turks, drew the borders of the Turkish national homeland with Turkish when he said, "The places where Turkish is not withdrawn are homeland." (Beyatlı, 1984, p. 83). What Nusret Dişo Ülkü means by national homeland is no different from what Yahya Kemal Beyatlı said. Balkan Turk Nusret Dişo Ülkü is also an artist who is very sensitive about Turkish. He also has many poems written in Turkish, which are about Turkish, the national language of the Turks. Some of these poems have been published and known throughout the Turkic world in different alphabets. In this article, we first drew attention to the relationship between national homeland and Turkish. We identified the poems written by Balkan Turk Nusret Dişo Ülkü in Turkish and made comments about them. Ülkü also sees and shows the Turkic world as a whole.

Keywords: Turkic world, Balkans, Turkish, national homeland, Nusret Dişo Ülkü.

* Doç. Dr. / Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE, zgurel@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5129-7033

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 10/05/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 08/07/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

1. Giriş

1.1. Nusret Dişo Ülkü'nün Biyografisi

24 Mart 1937'de Kosova'nın Prizren şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk şiiri 1953 yılında Üsküp'te *Sevinç* dergisinde yayımlanır. Şairin burada yayımlanan ilk şiirinin adı *İlkbahar*'dır. Kosova'nın değişik yerlerinde öğretmenlik yaparken Türkiye'deki edebiyat dergilerini de takip etme imkânı bulmuştur. Bu yıllarda ilk şiir kitabı *Çocuklarla Ağaçlar* da Makedonya'da Üsküp'te yayımlanır. Türkiye'de yayımlanmakta olan "Varlık" ve "Türk Dili" dergilerine şiirler gönderir. Böylece hem Yugoslavya'da hem de Türkiye'deki edebiyat çevrelerinde tanınmaya başlar.

Üsküp'te *Sevinç* çocuk dergisinin açmış olduğu yarışmaya "Ülkü" takma adıyla katılmış ve birinci olmuştur. Şair bundan sonra yüzünü Yahya Kemal'in Üsküp'üne dönmüş ve bir gün kendisini Necati Zekeriya Üsküp'e; çocuk dergilerinin yayın yeri olan "Detska Radost" yayınevinde çalışmaya çağırmıştır. O, artık Türklüğün kültür özü öbeği olan Üsküp'tedir.

Kosova'da *Kuş* adıyla çıkmakta olan çocuk dergisinde Necati Zekeriya ile birlikte çalışmıştır. Nusret Dişo Ülkü, Üsküp'e geldiğinde Birlik yayın etkinliği içinde yer alan "Sevinç" ve "Tomurcuk" çocuk dergilerinde çalışmıştır.

Çocuklar için şiirlerden oluşan ikinci şiir kitabı *Çocukların Elleri*, 1965'te Üsküp'te yayımlanmıştır. Ama o, artık yetişkinler için de şiirler yazmaya başlamıştır. Aynı yıl içinde *Diyeceklerim* adlı kitabıyla yetişkin okurların huzuruna çıkacaktır. Birlik yayınları içinde ardı ardına kitapları yayımlanmaya başlar. *Çocukların Elleri* adlı kitabı Yugoslavya çapında yardımcı ders kitabı/lektür olarak kabul edilir. Öğretmen-şair Nusret Dişo Ülkü, bu süreçte ilkokullar için ders kitapları da yazar. Türkiye'de de eserleri kitap olarak basılmaya başlar. O da Türkiyeli yazar ve şairlerin kitaplarından bazılarını Makedoncaya çevirir ve Evlad-ı Fatihan diyarında yayımlanmalarını sağlar. Pek çok kitapla ilgili eleştirileri yayımlanan Nusret Dişo Ülkü, Makedonya Türk edebiyatında sağlıklı bir eleştiri geleneğinin başlatılmasında da öncü kalemlerden biridir. Kitaplarından bazıları Makedonca da yayımlanmıştır.

Nusret Dişo Ülkü, emeklilikte döneminde de boş duramamıştır. *Türk Kalemeri*, *Türk Dilmaç*, *Çocuklara Arkadaş* dergilerini yayımlamıştır. "Yahya Kemal Beyatlı Derneği"ni kurarak ve bu dernek çatısı altında "Dişo Türk Anaç Türkçe Yayıncılık" faaliyetlerini başlatmıştır. Öncelikle Makedonya'da çocukların yardımcı ders kitapları/lektür eksikliğini gidermek için bir dizi kitap yayımlamıştır. *Osmanlı Sultanları*, *Yunus Emre ve Şiiri*, *Peygamberim Hazreti Muhammed* adlı kitapları bu türdendir. 2011 yılında *Kapanık Aşk Açık Mektup* ve *Prizren Güzellemesi* isimli iki şiir kitabını Üsküp'te yayımlamıştır (Gürel, 2016, s. 10). Balkan Türkleri edebiyatının; yayıncı, yazar, şair ve hikâyeci

olarak önde gelen isimlerden biri olan Nusret Dişo Ülkü, 16 Ocak 2022 tarihinde Üsküp'te vefat etmiştir (Gürel, 2022, s. 61-67).

2. Nusret Dişo Ülkü'nün Şiirlerinde Dil Şuuru ve Türkçe

Nusret Dişo Ülkü, *Prizren Güzeli* adlı kitabındaki bir şiirinin başlığını *Prizren'de Doğdum* koymuştur. Doğduğu yer itibariyle Balkan çocuğu olan Nusret Dişo Ülkü için vatan birdir; nerde doğduğumuz değil kâinatı hangi dille dile getirdiğimiz önemlidir ve vatanın birliğini sağlayansa sanattır, edebiyattır, şiirdir, şairlerdir. Öyle ya şiirleşmiş dili olanlara millet denir. Kosovalı Nusret Dişo Ülkü'nün de, Prizrenli Suzi Çelebi'nin de, Makedonyalı Yahya Kemal Beyatlı'nın da, İstanbullu Orhan Veli Kanık'ın da, Sivaslı Âşık Veysel'in de şiirlerinin dili Türkçedir. O Türkçe olmasa bizim adımıza kim Türk derdi? Nusret Dişo Ülkü'nün bu şiirini bu dikkatle okumak ve tahlil etmek gerekir:

*Prizren'de doğdum
Suzi Çelebi'nin Prizren'inde
Üsküp'te doğabilirdim
Yahya Kemal'in Üsküp'ünde*

*İstanbul'da doğabilirdim
Orhan Veli'nin İstanbul'unda
Anadolu'da doğabilirdim
Âşık Veysel'in Anadolu'sunda*

*Prizren bir Üsküp'tür
Bir İstanbul'dur
Bir Anadolu'dur Kosova da
Bir Prizren'dir Anadolu da*

*Prizren'de doğdum
Üsküp'te doğabilirdim
Yahya Kemal'in Üsküp'ünde
“Üsküp ki Şardağı'nda devamıydı Bursa'nın”*

*Prizren'de doğdum
İstanbul'da doğabilirdim
Orhan Veli'nin İstanbul'unda
“İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı”*

Prizren 'de doğdum

Anadolu 'da doğabilirdim

Âşık Veysel 'in Anadolu 'sunda

“Benim sadık yârim kara topaktır” (Ülkü, 2011, s. 39).

Nusret Dişo Ülkü, Yahya Kemal Beyatlı'nın doğduğu ve on sekiz yaşına kadar yaşadığı Üsküp'te doğmamıştır ama bir Balkan Türkü olarak, Yahya Kemal Beyatlı'nın dil şuuruna ve Türkçe aşkına sahiptir. O da bu konularda Yahya Kemal gibi düşündüğünü eserlerinde ortaya koymuştur. Yahya Kemal Beyatlı “Türkçenin çekilmediği yerler vatandır” derken (Beyatlı, 1984, s. 83-84) neyi kastetmişse Nusret Dişo Ülkü'nün de dille ilgili şiirlerinde aynı düşüncenin hâkim olduğu söylenebilir.

Nusret Dişo Ülkü, Balkanlarda Yahya Kemal Beyatlı'nın dil ve Türkçe konusunda yapılmasını istediklerini yapmaya çalışan bir şairdir. Nusret Dişo Ülkü, Yugoslavya'nın Kosova bölgesinde tipik bir Türk-İslâm beldesi olan Prizren şehrinde dünyaya gelmiştir. *Ozanlar Güncesi* kitabındaki *Şiirim* başlıklı şiirinde doğum tarihini ve doğduğu mahalleyi anlatırken konuyu “dil”e getirir ve *Şiirim* başlıklı şiirinde Prizren'de doğduğunu, burada dünyaya gelen Suzi Çelebi, Hacı Ömer Lütfi ve Âşık Ferki'nin de şiirlerini bu dilde ve lehçede yazdıklarını ilk bente vurguladıktan sonra ikinci bente şunları ifade eder:

Bu il Suzi Çelebi 'nin ilidir,

Bu dil Hacı Ömer Lütfi 'nin Türkçesi

Bu lehçe Âşık Ferki 'nin lehçesi

Bu şiir Nusret Dişo Ülkü 'nün şiiridir.

Gezip tozdum bu ilde bu ilçede.

Şiirlerimi yazdım bu dilde, bu Türkçede. (Ülkü, 1974, s. 6).

Sonuç olarak da bu vatan ve bu dil, yani Türkçe hepimizindir. Öyle olduğu için de Türkçe yazılan ve söylenen şiirler Türk edebiyatı hepimizindir.

Nusret Dişo Ülkü'ün doğum yeri Prizren'i anlatırken “dil”e vurgu yapması *Bir Başka Güzel Prizren Güzeli* şiirinde şöyle mısralara dökülür:

“Şirinlidir ve Osmanlıdan kalma edepli

Bir başka güzeldir Prizren güzeli

Türkçem kadar güzeldir

Türklük kadar güzel” (Ülkü, 2011, s. 19).

Nusret Dişo Ülkü, doğduğu kenti, *Çocuklar ve Büyük Çocuklar* adlı kitabında *O Kent* şiirinde de anlatmaya devam ederken ana dilinin Türkçe olduğuna *O Kent* başlıklı şiirinde de vurgu yaparken bu kentin anasının ve kendisinin doğum yeri olduğunu, anasından öğrendiği dilin de Türkçe olduğunu yazar ve en son mısralarında da demek istediğini yazar:

*“O kentte doğdum,
O kent benim kentim, ozanların kentidir.
O kentin kendi Türkçesi, ana Hatçesi var.
O Hatçe benim anam,
O Türkçe benim Türkçem.”* (Ülkü, 1992, s. 52).

Nusret Dişo Ülkü, 1983'te Türkiye'de yayımlanan *Deniz ve Ben* adlı kitabındaki “Şiirim” başlıklı şiirinde doğduğu yer olan Prizren'i anlatırken sadece doğum tarihini söylemekle yetinmeyerek, sanatının dilini ve o dilin mahallî lehçesini de Prizren ağzı olarak belirtir. O, bu şiirde çok önemli bir tespit de bulunarak dilin tıpkı millet hayatı gibi süreklilik olduğunu ifade eder. Şiirleşmiş dili olan toplumlara millet denir. Nusret Dişo Ülkü'nün doğduğu Türk-İslâm beldesi Prizren'de Türkçe şiir yazarlar asırlar boyu Suzi Çelebi, Ömer Lütfi, Âşık Ferki örneklerinde olduğu gibi peş peşe gelir. Şimdi de o dille Nusret Dişo Ülkü şiirlerini yazmaktadır. Demek ki Balkanlarda Türklük yaşamakta, şairler onu yaşatan ses bayrağımızı dalgalandırmaktadırlar. Nusret Dişo Ülkü, *Kabıma Sığamıyorum* adlı kitabındaki bir şiirinde Türkçemizden “ses bayrağımız” olarak da bahseder:

*“Ses bayrağımız dalgalanır
Düşlerimizin gökkuşağı gibi
Düşlerimizin gökkuşağı gibi
Ses bayrağımız dalgalanır”* (Ülkü, 1994, s. 49).

Nusret Dişo Ülkü, dil konusunda millî şuurla hareket etmiş ve Türkçenin kültürel kimliğinin muhafazasında, millî bilincin oluşmasında ve yaşatılmasındaki önemine inanmıştır. Onun inancına göre Türkçe, Balkan Türklüğü ile Türkiye ve Türk dünyası arasında bir kültür köprüsüdür. Bu köprü yıkılmamalıdır. O, eserlerinde Türkçeyi kullanmanın başarısının yanında, Türkçe hakkındaki düşünceleri ile de dikkatleri çekmektedir, bu da onun önemli bir özelliği olarak görülmelidir. Balkan Türkü Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi “Türk demek Türkçe demektir” ve Nusret Dişo Ülkü için dilimiz Türkçe bizim velinimetimizdir. O, Balkanlardaki Türklüğün Orta Asya'dan Anadolu'ya

ve oradan da Balkanlara taşındığına inanmaktadır. Onun bu bilinçle kaleme aldığı *Türkçem* (Ülkü, 1972, s. 33) ve *Kütük* başlıklı şiirleri Yugoslavya'da, Kuzey Makedonya'da, Türkiye'de ve Türk dünyasında pek çok antolojide yer almıştır. Hatta Latin harfli, Arap harfli ve Kiril harfli yazılmış hâleriyle yer aldığına da şahit olunmaktadır (Ercilasun, 2005, s. 86-89). Böylece Nusret Dişo Ülkü'nün bu şiirlerinde vurguladığı dil birliği ve dile dayalı olarak millî vatan fikrinin etki alanı da genişlemiştir:

Türkçem

*Bir ben varım,
Benimle birlikte Türkçem,
Türkçemle birlikte bir ben varım.
Ne başında ne sonunda gelir uygar dillerin.*

*Azeri'den tut, Balkanlara çık,
Türkçe benim, ben o Türkçenin.
Bir ulusum var,
Ulusumla birlikte Türkçem,
Türkçemle birlikte bir ulusum var.
Ne başında ne sonunda gelir uygar ulusların.
Orta Asya'dan tut, Orta Anadolu'ya çık,
O ulus benim, ben o ulusun.*

*Bir ben varım,
Benimle birlikte Türkçem,
Türkçemle birlikte bir ulusum var.
Ne başında ne sonunda gelir uygar dil ve ulusların.
Türkçem başlar Azeri'den Balkanlara,
Ulusum Orta Asya'dan Anadolu'ya çıkar. (Ülkü, 1972, s. 33).*

Nusret Dişo Ülkü, bu şiirinde Türkçenin, dolayısıyla Türklüğün coğrafi olarak genişliğine, tarihî olarak derinliğine işaret ederken kesintisiz bir serüvenle atıye yürüyüşü anlatır ve Balkanların “Türkçenin çekilmediği” bir coğrafya olması dolayısıyla vatan oluşuna dikkatleri çeker ve bugün için yaşayanlara nasıl bir geçmişin ve nimetin mirasçıları olduklarını da hatırlatır:

Kütük

*Bu Türkçe anamın Türkçesi
Anamın anasının,
Gidenlerimizin kalan kalanlarımızın giden sesi.
Dünyaya gelecek olanlarımızın gelen sesi.
Bu Türkçe benim Türkçem,
Köylümün, kentlimin.
Bu lehçe benim lehçem.*

*Bu yer babamın yeri,
Babanım, babasının,
Gidenlerimizin soğuk kalanlarımızın sıcak teri.
Dünyaya gelecek olanlarımızın sıcak teri.
Bu yer benim yerim,
Köylümün, kentlimin.
Bu ter benim terim.*

*Bu mezar dedemin mezarı,
Dedemin, dedesinin.
Gidenlerimizin kapanık kalanlarımızın açık mezarı.
Dünyaya gelecek olanlarımızın açık mezarı.
Bu mezar benim mezarım,
Köylümün, kentlimin
Bu ölü benim ölüm.*

*Bu kütük anamın kütüğü
Babamın, dedemin.
Gidenlerimizin küçük kalanlarımızın büyük kütüğü.
Dünyaya gelecek olanlarımızın büyük kütüğü.
Bu kütük benim kütüğüm,
Köylümün, kentlimin.
Bu kütük Türklüğün kütüğü. (Ülkü, 1972, s. 34).*

İlk defa Üçgen adlı şiir kitabında yer verdiği *Kütük* başlıklı şiirinde (Ülkü, 1972, s. 34); Türkçedeki “kütük” kelimesini “hafıza” anlamıyla ve “nüfus kütüğü” çağrışımı ve diğer çağrışımlarıyla birlikte kullanırken Türklüğün

kütüğünün mazi ve atisine birlikte yer verir; “Bu Türkçe anamın Türkçesi, bu kütük Türklüğün kütüğü” derken adeta “Ne harabiyim ne harabati kökü mazide olan atiyim” diyen Balkan Türkü Yahya Kemal Beyatlı'nın yaklaşımını sergiler.

Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu KIBATEK'in onursal başkanı Feyyaz Sağlam'ın hazırladığı *Türkiye Dışında Yazılmış Türk Şiirleri Antolojisi*'nde Kuzey Makedonya'dan Nusret Dişo Ülkü'ye ait “Türkçem” ve “Kütük” şiirlerinden başka “Şiirim”, “O Kent”, “Dilimin Kölesiyim”, “Dilim Velinimetim”, “Türkçe” Türkçe Üzerine Söylenmiştir”, “Türk Dili Benim Dilim” şiirleri de yer almaktadır (Sağlam, 1999, s. 211-220). Bu şiirlerden ikisi ise Feyyaz Sağlam'ın özel arşivinde bulunmaktadır:

Türk Dili Benim Dilim

Türk Dili Benim Dilim

Senin onun

Konu komşunun

Sokağım benim dilim.

Türk Dili Uygur dili

Dillerin en uygar

Ve en bilgisayar

Göktürk dili.

Türk Dili Yunus'un dili

Büyük Türk ulusunun

Yabancı sözlerden korusun

Kendini Türk bilen bu dili.

Türk Dili Atatürk'ün dili

İç Türkün dış Türkün

Başta gelen ilk ülkün

Yüceltmektir bu dili.

Türk Dili Karaman dili

Köprüler kuran

Beşinci dil olan

Dünya dili.

Dilim Velinimetim

-Bir Yugoslavya 'lı Türk 'ün ağzundan-

Dilim velinimetim

Diller harmanı memleketim

Hiçbir dil egemen değil nitekim.

Memleketimde her dil'in aynı tadını tadıyorum,

Hatta dilimi bilenlerin dillerince anlaşıyorum

Tito Yugoslavya 'sında dil'imce yaşıyorum

Dil'imce Tito 'yu yaşatıyorum, Yugoslavya 'yı,

Atatürk'ü anıyorum, Türkiye 'yi

Kosta Raçin sayıyorum, Yunus Emre 'yi.

Ama ana ülkem Türkiye dışında,

Çok uluslu ve halklı Yugoslavya 'mda,

Özgür yaşayan dilimi bu arada,

Tek uluslu Bulgarya 'da kesiyorlar

Türkleşen Bulgarlı 'ğı geri alıyoruz diyorlar

Halt ediyorlar.

Bilmiyorlar mı ki dille oynanmaz

Dil yarası kolay olmaz

Dil ilençlidir, ölen bir diridir

Kosta Raçin Piri 'dir

Yunus Emre Piri 'dir

Bakın ben dilimle övünmüyorum

Oysa ki övünebilirim

Yunus Emre Pirim

Yunus Emre Pirim.

Bulgar 'da dilimi hor görenlerin

Eriyik kabına dolayım

Eriyik kabına dolayım

Memleketimde dil'imimi hoş görenlerin

Diline kurban olayım

Diline kurban olayım.

Bulgar dilimi kesse de dilim dilim etse de

Biliyorum dirim dirim yaşayacak dilim

Yunus Emre Pir'im

Yunus Emre Pir'im (Feyyaz Sağlam özel arşivi)

Nusret Dişo Ülkü, anadili Türkçe konusundaki hassasiyetini Türkçeyi eserlerinde kullanırken de hassas davranarak göstermiştir. Batı Türkçesini Anadolu ve Rumeli ağızları bağlamında yerel ağızdaki şekliyle eserlerine yansıtmak yerine yaşayan Türkçeyi/kültür dilimizi kullanmaya gayret etmiş, mahallî söyleyişlerden mümkün mertebe kaçınmaya çalışmıştır. Türkiye'deki dergi ve gazetelerle, Türkiyeli şair ve yazarlarla zaman içerisinde geliştirdiği ilişki sonucunda olsa gerek; bir zamanlar Türkiye'de de moda olan "öztürkçecilik" akımının etkisinde kalmıştır. Bu konularla ilgili olarak Prof. Mustafa İsen şöyle bir yorum yapar:

"Balkanlarda yaşayan Türk yazarlar, bölgede çok uzun yıllardan beri var olan Türk yazı dili ile bağlarını kopardıkları, Türkiye ile de 1980'li yıllara kadar ancak belli ölçüde alaka kurabildikleri için Balkanlardaki çağdaş yazı dili konuşma diliyle hemen hemen aynı özellikleri taşıyan, dar bir kelime hazinesi ve mecazdan yoksun bir anlatımla karşı karşıya idi. Bilindiği gibi gündelik dilde anlam iletme fonksiyonu ön plandadır. Buna karşılık şiir dilinde anlam geridedir ve dilin şiirsel fonksiyonu öne çıkar. Bu nitelikteki dil büyük ölçüde bir semboller sistemine ve mecaza yaslanır. İşte bu şiirsel dil, Balkanlardaki Türk yazı dilinin yeni dönemdeki en önemli eksiklerinden biridir. Bunu kısmen aşabilen yazarlar ise çok azdır. Nusret Dişo Ülkü, Necati Zekeriya ve İlhami Emin ile birlikte bunların en önde gelenleri arasındadır." (İsen-İsen, 2002, s. 182).

Nusret Dişo Ülkü'nün "Dilim Velinimetim" başlıklı şiirinde ana dili Türkçeye kimsenin dokunamayacağını, dokunsalar bile bu dili öldüremeyeceklerini savunurken bu dilin Yunus Emre'nin dili olduğunu ısrarla vurgulaması dikkate değerdir:

(...)

Bulgar dilimi kesse de dilim dilim etse de

Biliyorum dirim dirim yaşayacak dilim

Yunus Emre Pir'im

Yunus Emre Pir'im (Ülkü, 1994, s. 125)

Nusret Dişo Ülkü, çocukların yetiştirilmesi özellikle de Türkçe şuuruyla yetiştirilmesi konusunda da çok hassastır. Bu hassasiyeti onun çocuklar için yazmasında ve çocuk dergileri çıkartmasında da etkili olmuştur. O, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı münasebetiyle kaleme aldığı bir şiirinde de Türk çocuklarına; “Türk, hey Türk çocukları!” diye seslenirken Ziya Gökalp gibi (Okay-Aktaş; 1992, s. 11-23) bakar. Özbek, Kırgız, Kazak, Tatar, Türkmen, Uygur biz hep birlikte Türk’üz der ve şiirin sonunu şöyle tamamlar:

“Göklerin gökkuşağı
Yerlerin al sancağı
Türkçemin süs bayrağı
Türk, hey Türk çocukları!” (Ülkü, 2002, s. 6)

Türk dünyasını bir bütün olarak gören ve bu birliğin temel harcının da Türkçe olduğuna inanan Nusret Dişo Ülkü böylece bütün Türk çocuklarını sevgiyle kucaklar.

Sonuç

Bunca badireden sonra XXI. yüzyılda hâlâ bir Türk dünyasından bahsediyorsak bunda Türk dilinin rolü inkâr edilemez. Tarihî süreçte Türkçeyi bırakıp da başka dilleri kabul eden Türk topluluklarının kültürel kimlik açısından nasıl yabancılaştığının en çarpıcı örneklerinden birinin Bulgarlar olduğu bilinmektedir (Feher, 1999).

Gaspıralı İsmail’in kaleminden dile gelen Türk ülküsü “Dilde, fikirde, işte birlik” hâlâ gerçekleşmemiş olsa da bu yolda atılan adımlar aydınlık bir geleceği işaret etmektedir. Son yıllarda özellikle ortak alfabe konusundaki gelişmeler, TÜRKSOY, “Türkçe Konuşan Devletler Topluluğu”, “Türk Keneşi”, Türk Dünyası Kültür Başkenti” ve “Türk Devletler Teşkilatı” gibi oluşumlar ile “iki devlet bir millet” gibi söylemler Türk dünyası fikrinin şuur altından fiili oluşumlara evirildiğinin anlamlı göstergeleridir.

1953’te “İlkbahar” adıyla yayımlanan şiiriyle edebiyat dünyamıza giren Kosova doğumlu Nusret Dişo Ülkü, hayatının büyük bir kısmını Kuzey Makedonya’da geçirmiş Türkçe âşığı bir Balkan Türkü şair, yazar ve yayıncıdır. 16 Ocak 2022 tarihinde son nefesini verene kadar Türkçe düşünmüş, Türkçe yazmış, Balkanlarda “ses bayrağımız Türkçeyi” dalgalandırmıştır.

Nusret Dişo Ülkü, *Sözüm Türkçe* başlıklı şiirinin ilk dörtlüğünde:

“Dilim dil ben dilmen
Türkçeden başka dil bilmem
Başka dil bilmezsem ölmem
Kendi dilim bilmezsem ölmüşem”

Diyerek ana dilin hayati önemine vurgu yapmıştır. Nusret Dişo Ülkü, ana dili Türkçe konusundaki hassasiyetini Türkçeyi eserlerinde kullanırken de hassas davranarak göstermiştir. Batı Türkçesini Anadolu ve Rumeli ağızları bağlamında yerel ağızdaki şekliyle eserlerine yansıtmak yerine yaşayan Türkçeyi/kültür dilimizi kullanmaya gayret etmiş, mahallî söyleyişlerden mümkün merteye kaçınmaya çalışmıştır. Onun Türkçe hassasiyeti ve ana dili olarak Türkçenin önemini vurguladığı şiirleri sadece Balkan Türkleri için değil bütün Türk dünyası için de önemlidir, bilinip tanınmasında fayda vardır. Nusret Dişo Ülkü, Türk dünyasını bir bütün olarak kabul etmekte ve özellikle de Türkçe üzerine yazdığı şiirlerinde bu konuya da dikkatleri çekmektedir.

Türk devlet ve topluluklarında Türk dili ile ilgili olarak yazılan şiirler toplanıp bir antoloji hâlinde yayımlanmalı ve bu antoloji bütün Türk dünyasında dağıtılmalıdır. Bu konuda Feyyaz Sağlam'ın 1999'da yayımladığı *Türkiye Dışında Yazılmış Türk Dili Şiirleri Antolojisi* tespitlerimize göre elimizdeki tek örnektir.

Kaynakça

- Beyatlı, Y. K. (1984). *Edebiyâta Dâir* [2. Baskı]. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri* [6. Baskı]. Ankara: Akçağ.
- Feher, G. (1999). *Bulgar Türkleri Tarihi* [2. Baskı]. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gürel, Z. (2016). Türklüğün Özü Öbeği Olan Üsküp'te Bir Türk Kalemeri: Nusret Dişo Ülkü. *Yeni Balkan Gazetesi*, 20 Haziran 2016, Sayı: 615, s. 10.
- Gürel, Z. (2022). Vatan Balkanlarda Türkçe ve Çocuk Edebiyatına Adanmış Bir Ömür: Nusret Dişo Ülkü. *Türk Yurdu*, 42(414), 61-67.
- İsen, M.; İsen, T. I. (2002). *Balkanlarda Türk Çocuk Hikâyeleri Antolojisi*. Ankara: Grafiker.
- Okay, O.; Ataş, Ş. (1992). Ziya Gökalp. *Büyük Türk Klasikleri*, C. 11, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Sağlam, F. (1999). *Türkiye Dışında Yazılmış Türk Dili Şiirleri Antolojisi*. İzmir: Akademi Kitabevi.

- Ülkü, N. D. (1965). *Diyeceklerim*. Üsküp: Koco Raçin.
- Ülkü, N. D. (1972). *Üçgen*. Üsküp: Türkçe Yayım Kurumu.
- Ülkü, N. D. (1974). *Ozanlar Güncesi*. Üsküp: Birlik Türkçe.
- Ülkü, N. D. (1994). *Kabıma Sığamıyorum*. Üsküp: Birlik.
- Ülkü, N. D. (2011). *Prizren Güzeli*. Üsküp: Dişo Türk Anaç Türkçe.
- Yusuf, S. (1976). *Yugoslavya Türk Şiiri*. Priştine: Tan Yayınevi.

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆيۈك بۆيۈك
بۆيۈك بۆيۈك بۆيۈك بۆيۈك
ARAŞTIRMALARI
بۆيۈك بۆيۈك بۆيۈك بۆيۈك
balted

Çağma, Ş. D. (2024). Recep Murat Bugariç'in Türkçe ve Ana Dilde Eğitim Hakkındaki Görüşleri. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 6(2), 147-160. DOI: 10.47139/balted.1502163

Recep Murat Bugariç'in Türkçe ve Ana Dilde Eğitim Hakkındaki Görüşleri*

Recep Murat Bugariç's Views on Turkish Language and Mother Tongue Based Education

ŞÜKRİYE DUYGU ÇAĞMA**

Öz

1934'te Üsküp'te doğan Recep Murat Bugariç, Makedonya Türk edebiyatında öykü ve şiirleriyle tanınır. Dil ve edebiyat konusunda makaleleri de bulunan yazar, bir eğitimci olarak bölgede önemli bir karakterdir. 1944 yılında Üsküp'te Latin harfleriyle Türkçe eğitime geçilmesi dil öğretimi noktasında kaynak kitap ihtiyacını doğurmuştur. Bugariç, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek ve Türkçeyi daha etkin bir şekilde öğretmek için öyküler yazmış ve dil bilgisi kitapları hazırlamıştır. Okuma etkinliği olmayan bir dil dersinin etkili olamayacağını düşünmüş ve öyküleriyle bu alandaki eksikliği gidermeye çalışmıştır. Yazdığı dil bilgisi kitapları, öğretmenlere Türkçe öğretiminde rehberlik sağlamış ve öğrencilere doğru ve etkili bir şekilde dil öğretimine katkıda bulunmuştur. Sesler dergisinde yayımladığı yazılar tespit edilerek bu yazılardan onun dil hakkındaki görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Recep Murat Bugariç'in dil üzerine görüşleri, eğitim alanındaki tecrübeleri ve dil öğretimi konusundaki önerilerini inceleyen bu nitel çalışmada, içerik analizi yöntem olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Recep Murat Bugariç, Kuzey Makedonya, ana dilde eğitim, Türkçe öğretimi, Sesler dergisi.

Abstract

Recep Murat Bugariç, born in Skopje in 1934, is known for his stories and poems in Macedonian Turkish literature. The author, who also has articles on language and literature, is an important character in the region as an educator. The transition to Turkish education as a mother tongue in Macedonia in 1944 created the need for reference books for language teaching. Bugariç wrote stories and prepared grammar books to improve students' language skills and teach Turkish more effectively. He thought that a language course without vocabulary (reading) could not be effective and tried to fill the gap in this area with his stories. The grammar books he wrote provided guidance to teachers in teaching Turkish and contributed to teaching the language to students accurately and effectively. The articles he published in *Sesler* magazine were identified and his views on language were tried to be revealed through these articles. Content analysis was used as a method in this qualitative study examining Recep Murat Bugariç's views on language, his experiences in the field of education and his suggestions on language teaching.

Keywords: Recep Murat Bugariç, North Macedonia, mother tongue education, Turkish language teaching, *Sesler* journal.

* Bu makale Üsküp'te 2024 yılında düzenlenen ITEC'24 Uluslararası Turizm, Ekonomi ve Kültür Sempozyumu'nda sunulan bildirden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. / İştîp Gotse Delçev Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türkoloji Bölümü, İştîp/K.MAKEDONYA, duju.cagma@ugd.edu.mk, ORCID: 0009-0008-8115-0831

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 17/06/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 28/07/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş: Hayatı

Recep Murat, 24 Ekim 1934 tarihinde Üsküp'te doğar. Babasının adı Fadıl, annesinin adı Filduze'dir. Aslen Yeni Pazarlı olan ailesi (Recep Bugariç, 2018) İstanbul'a göç etmek istese de bazı engellerden dolayı bunu gerçekleştiremez.

Üsküp'e yerleşen aile I. Dünya Savaşı'nda büyük sıkıntılar çeker. II. Dünya Savaşı ise Recep Murat Bugariç'in gençlik yıllarına denk gelir ve onun da ailesi gibi savaşın getirdiği sıkıntıları yaşamasına sebep olur. Tefeyyüz İlkokulunda geç de olsa eğitimine başlar. 1956 yılında ise Üsküp Öğretmen Okulundan mezun olur ve ilk eğitimini gördüğü Tefeyyüz İlkokulunda öğretmen olarak görev yapar. Öğretmenlik yaptığı sırada Yüksek Öğretmen Okuluna devam eder ve 1966 yılında mezun olur. 1976 yılında Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydolur fakat öğrenimini tamamlayamaz (Gürel-Gürel, 2021, s. 18, 20).

Öğretmenlik mesleğini ifa ederken öğretmenlere seminerler verme, dergilerde makale ve hikâyeler yayımlama gibi faaliyetlerde de bulunur. Ana dilde eğitim, okumanın önemi, öğretmenlerin eğitimi, öğrencilerin yetiştirilmesi onun en çok önemseydiği ve vurguladığı konulardır.

1966 yılında emekli olan Bugariç meslek hayatını Tefeyyüz İlkokulunda müdür olarak noktalar. 17 Nisan 2016 yılında Üsküp'te vefat eder (Gürel-Gürel, 2021, s. 21). Butel mezarlığında defnedilir (Recep Bugariç vefat etti, 2016).

Engüllü ve İsen hazırladıkları kitaplarda onun biyografisine yer verirler (Engüllü-İsen, 1997). Ayrıca Rânâ Gürel ve Zeki Gürel onun adıyla bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta Bugariç'in hayatı genişçe ele alınmış ve *Sesler* dergisinde yer alan bazı yazı ve makaleleri yayımlanmıştır. Çalışmada bu kaynaklardan yararlanılmıştır.

Edebî Kişiliği

Recep Murat Bugariç, eğitim hayatına geç başladığı gibi Kuzey Makedonya'daki edebî hayatına da geç başlar. Çocuk öyküleri yazan Bugariç bu öyküleri 1970 yılında *Sevinç* ve *Tomurcuk* dergilerinde yayımlar. İçinde yaşadığı dönemin etkisiyle eserlerinde sosyalist realizmin izleri vardır (Önem, 2021). Hikâyeleri incelendiğinde sade ve içten bir dil kullandığı görülür. Hikâyelerinde konularını hatıralarından yahut öğretmenlik hayatında yaşadığı etkileyici olaylardan seçer. "Savaşın getirdiği sıkıntılar, yoksulluk, çocukluk hâlleri, masumiyet, arkadaşlık, yaramazlıklar..." hikâyelerinde işlenen konulardandır. Yazılarının zaman zaman öyküden anıya kaydığı dikkati çeker. Çoğunlukla olayları kendi bakış açısından anlatması bunda etkilidir (Önem, 2023, s. 86).

Sesler dergisinde hikâyelerinin yanı sıra makaleler de yayımlar. 21 Aralık 1944 yılında Makedonya'da azınlıklara ana dilde eğitim hakkı verilir. Böylece

okullarda Türkçe eğitimi vermek için dil bilgisi kitabı ve ders kitabı ihtiyacı doğar. Bugariç de diğer çağdaş yazarlar gibi, bu alanda eserler vermeye başlar, çeşitli sınıf seviyeleri için ders kitapları ve dil bilgisi kitapları kaleme alır. Bunlar ilk çalışmalar olmasından dolayı önemlidir (Emin, 2019).

Eserleri

Üç Palto, Üsküp 1974, 68 s., Birlik Yayınları.

Birlik Yayınları Türkçe Yayınlar Kurumu

“Sevinç Kitapları” Dizi IX, Kitap 1

Küçük Adam, Üsküp 1982, 68 s., Birlik Yayınları.

Sigara, Priştine 1983, 68 s., Tan Yayınları.

Loto, Üsküp 1988, 90 s., Birlik Yayınları. “Birlik Yayınları”, “Sesler Dizisi”

Çocukluğunu Unutan Büyükler Öyküleri, Üsküp 1992, 100 s., Birlik Yayınları.

Ezdirtmediğim Çocukluğum, Üsküp 1995, 56 s., Birlik Yayınları. “Birlik Yayınları”, “Sesler Dizisi”

Yazı Yazmayı Öğrenelim, Sınıf V, Üsküp, 2002, Prosvetno Delo Ad Yayını, 67 s.

Okuma Kitabı, Sınıf V, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 204 s.

Okuma Kitabı, Sınıf IV, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 159 s.

Dilbilgisi Alıştırma Defteri, Sınıf IV, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 75 s.

Recep Bugariç-Nusret Dişo Ülkü, *Yazılı Anlatma İle Yaratıcı Yazma Defteri*, Sınıf IV, Üsküp, 2001, Prosvetno Delo Ad Yayını, 87 s.

Recep Bugariç-İsmail Zekeriya, *Edebiyat, Lise I*, Üsküp, 1979, Prosvetno Delo Ad Yayını, 223 s.

Dilbilgisi, Sınıf IV, Üsküp, 1988, Prosvetno Delo Ad Yayını, 81 s.

Arif Ago-İsmail Zekeriya-Recep Bugariç, *Dilimiz, I. Kitap*, Belgrad 1983, 75 s. (Gürel-Gürel, 2021, s. 24-25).

Makaleleri

Bugariç, *Sesler* dergisinde yayımladığı makalelerinin bazılarında dönemin dil ile ilgili sorun ve ihtiyaçlarını dile getirir. Sorunlara çözüm önerileri sunarken eleştirilerinde tarafsızdır. “Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü” (Sesler, Kasım 1966), “Öğretmenlerimiz Bir de Lektüre Karşı Kısır Anlayışımız” (Sesler, Ocak 1968), “Öğrenimde Lektürün Yeri” (Sesler, Ekim 1970), “Türkçenin Özleşmesi ve Bizdeki Özellikle Üsküp Ağzındaki Etkisi”

(Sesler, Aralık 1981), "Dil Devriminin Bizdeki Etkisi" (Sesler, Mart-Nisan 1997) (Önem, 2023, s. 86).

İnceleme

Yukarıda anılan beş yazı, Bugariç'in Türkçe ve ana dilde eğitim hakkındaki görüşlerini içeren makalelerdir. Çalışmada değerlendirdiğimiz, konu bakımından hayli dağınık olarak yazılmış bu makaleleri incelemek için ana dil-ana dilde eğitim ve Türkçe ve Üsküp ağzı olarak iki genel başlık altında inceleme yoluna gidilmiştir.

Ana Dil ve Ana Dilde Eğitim

Bugariç bu konu ile ilgili "Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü" (Sesler, Kasım 1966), "Öğretmenlerimiz Bir de Lektüre Karşı Kısır Anlayışımız" (Sesler, Ocak 1968), "Öğrenimde Lektürün Yeri" (Sesler, Ekim 1970) olmak üzere üç yazı yazar. Kendisi de bir eğitimci olan Bugariç bu konuyu geniş bir açıdan ele alır.

Bir eğitimci olarak konuya daha profesyonel yaklaşma tavrında olan Bugariç öğrencilerin dil eğitimi için okuma¹ derslerinin çok önemli olduğunu belirtir. Okulun tek görevi öğrencilerin ileride edineceği meslek için ihtiyaç duyduğu bilimsel bilgileri aktarmak olmamalıdır. Okul, aynı zamanda öğrencilere bir ruh, karakter ve estetik zenginliği kazandırmalıdır. İşte bunun için tek yol öğrencileri bol bol okumaya sevk etmektir (Bugariç, 1970). Ona göre okuma yazması olmayan da kitap, gazete, dergi vb. okumayan da kördür. Kör bir nesil yetiştirmemek için okumaya önem vermeli öğrencilere kitap okumak sevdirmelidir. Onlara, okuma alışkanlığı kalıcı olarak kazandırılmalıdır.

Okumanın önemini, yazısında (1970) beş maddede açıklayan Bugariç okumanın faydalarının pek çok boyutuna değinmektedir. Okulun bireye kazandırması gereken özelliklerin bir kısmı okuma ile gerçekleştirilebilir. Ana dilin öğretilmesinde okumanın büyük rolü vardır. Ayrıca analitik düşünme, yorumlama ve çözümlenme becerileri için de elzemdir. Henüz gelişmekte olan beyinler için kitap ufuk açıcı, hayat tecrübesi kazandırabilecek bir iletişim aracı ve güzel bir boş vakit değerlendirme faaliyetidir. Ayrıca gençler başarılı insanların hayatlarını okuyarak onlardan ilham alabileceklerdir.

---

¹ Bu kavram için, Bugariç'in yazılarında Makedonca *lektira* kelimesinden alıntılanmış *lektür* sözcüğü kullanılmakta; "okuma, okuma kitabı, öğrencilere ders içi ve ders dışı ödev amaçlı kitap okutma" gibi anlamlara gelmektedir. Bu makalede *lektür* kelimesi "okuma" şeklinde çevrilip kullanılmıştır.

Kitap okumanın önemini vurguladıktan sonra yazar, kendi neslinin okuma kitabı eksikliğiyle büyümüş olduğundan ve bunun eksikliğinin hissedildiğinden bahsetmektedir. Okutacak kitap bulamamayı bir “kanser yarasına” benzeten Bugariç artık bu sorunun büyük ölçüde ortadan kalktığını da belirtir. Bu eksikliğin yaşanmasında eğitimci/yazarların Eğitim Bakanlığı ve yayın evleriyle aynı oranda suçlu olduklarını ifade eder (Bugariç, 1970, s. 50). Artık imkânlar fazlaştığına göre okuma dersine önem verilmeli ve bu dersler layığı ile işlenmelidir. Bu yüzden öğretmenlere öğrencileri daha birinci sınıftan itibaren metinlerle tanıştırmalarını salık vermektedir. İlk metinler büyük puntolu ve resimli olmalı öğrenciyi sıkıkmamalıdır. Daha üst sınıflarda daha uzun metinler kullanılmalıdır. Ayrıca okuma faaliyetleri sadece okulda kalmamalı öğrenciler evde de kitap okumalıdır. Beşinci sınıfa gelen bir çocuk yavaş yavaş çocuk romanlarına geçmeli ve ilkokulun sonunda 20-25 kitap okumuş olmalıdır. Öğrencilere bir plan çizen ve hedefler koyan yazar kitabın daha dikkatli okunması ve hazmedilmesi için de aynı yazıda önerilerde bulunur.

Öğrencilere düşen görevler okumak, notlar çıkarmak, okuduğunu sentezlemek ve üzerinde düşünmektir. Ayrıca eğitim okulla sınırlı kalmamalı, öğrenciler okul dışında faaliyetlerle kendilerini geliştirmeli, ana dilleri olan Türkçeyi doğru bir şekilde konuşmalıdır.

Ana dil eğitimine öğretmenler açısından yaklaşan Bugariç’in öğretmenlere seminer verirken sunduğu bu yazısı *Sesler* dergisinde de yayımlanmıştır. Burada eğitimcilerin eğitimlerinin de önemli olduğuna değinilmektedir. Kendisi de öğretmen olan yazar mevcut durumu iyi gözlemlediğinden gerçekçi bir eleştiri yapabilmıştır. Ona göre öğretmenlerle ilgili karşılaşılan sorunlar şunlardır:

Ana dil öğrenimini destekler bakış açısıyla bu konuya özellikle 3 yazıyla ağırlık veren Bugariç aslında öğretmenin ne denli önemli bir rolü olduğunu bildiğinden öğretmenleri eleştirir ve onlara önerilerde bulunur. “Bir ulus diliyle ulus olduğu gibi, bir öğretmen de her şeyden önce kendi diliyle öğretmendir.” (Bugariç, 1970, s. 46) diyerek öğretmenlerin ana dil eğitiminde ayrı bir görevlerinin olduğunu vurgular. Bu nedenle öğretmenler her şeyden önce Türkçeyi doğru bir şekilde konuşmalı, öğretmenler odasında da halk içinde de düzgün Türkçeleri ile örnek olmalıdırlar (Bugariç, 1966, s. 41). Bu konuda eksikliği olan eğitimciler gerekli çabayı göstermeli ve eksikliklerini gidermelidir. Böylece ana dil öğretiminde yeterli donanıma sahip olabileceklerdir. Derslerde de öğrencilerle Türkçe konuşmalı ve yapılan yanlışları düzeltmelidirler. Bu konuda Bugariç şöyle bir öneride bulunmaktadır:

“Genel olarak öğrencilerimizin sözlüğü çok zayıf. Bunun için öğretmen bir sınıfta birkaç ay ders verdikten sonra çocukların bilmedikleri ya da yanlış bildikleri, Makedonca, Sırpça kullandıkları sözcüklerin listesini yapmalı. Hafta içinde bunları uygun bulunduğu bir şekilde beş-on tane yazdırır. Yazdırılan

sözlerin çocuklar tarafından benimsenmesine ve bilhassa günlük hayatta kullanılmasında ısrarla durur.” (Bugariç, 1966, s. 43).

Okuma dersinin önemini kavrayamayan bazı öğretmenler bu derse gerekli özeni göstermemektedir. Bunun nedeni belki kolaya kaçmak belki de süregelen eğitim anlayışının devam ettirilmesidir. Fakat bu kabul edilemez bir şeydir. Değişen toplumun ihtiyaçlarına okullar da öğretmenler de ayak uydurmalıdır (Bugariç, 1968). Özellikle bir rol model olan öğretmen önce kendi okuyarak öğrenciye örnek olmalıdır. Çeşitli yayınlara abone olmalı ve öğrencileri de abone olmaya özendirmelidir. Okuma derslerine gereken önem verilmelidir. Öğretmenler önerilen kitap listelerini bu derslerde okutmalı ve öğrencilere not tutturmalıdır. Kitap seçerken de çocukların yaşlarına ve zihinsel durumlarına uygun kitaplar seçmelidirler. Okutulan bu öyküler çeşitli yönlerden incelenmeli (yazarı, özet, ana düşünce, dil ve üslup, kitapta beğenilen yerler) ve tahlil edilmelidir. Böylece öykü ile ilgili çıkarımlarda ve yorumlamalarda bulunarak analitik düşünme becerisi de geliştirilmiş olacaktır. Bir yandan da öğrencileri aktif tutarak dersleri canlı ve eğlenceli hâle getirecektir.

Okulda öğrenciyi geliştirecek bilgiler veren öğretmenler aynı zamanda ana dil derslerini sevdirmeli, öğrencilere nasıl çalışacağını ve nasıl okuyacağını da göstermelidir. Bu konu derste teorik bilgi vermektense daha da önemlidir.

Sonuç olarak Bugariç'e göre bu coğrafyada Türkçenin yaşayabilmesi ve gelişmesi büyük ölçüde öğretmenlerin sorumluluğundadır. Bunun yanında halkın da ana dili öğrenme ve kimliği koruma hususunda görevleri vardır.

Radyo ve televizyonlar çocuklar için eğitici olabilecek yayınlar yapmalıdır. Özellikle onları dikkatini çekebilecek ve onların dil eğitimine katkıda bulunabilecek değişikliklere gitmeli Bugariç'in deyişiyle yayınlara “yeni yeni renkler vermelidirler.” (Bugariç, 1970).

Eğitim Bakanlığı dil bilgisi ve diğer Türkçe ders kitaplarının geliştirilmesi ve düzeltilmesi için gerekli adımları atmalıdır. Yayınevleri ise Türkiye'den daha çok kitabın getirilmesine ve basılmasına vesile olmalıdırlar.

Türkçe ve Üsküp Ağzı

Recep Murat'ın dil ile ilgili ele aldığı diğer yazılar Türkiye'de gerçekleşen harf devrimi ve Türkçenin özleşmesinin Üsküp ağzındaki etkileri ile ilgilidir. Yazar, öncelikle Türkçenin IX. yüzyıldan itibaren nasıl bir değişim geçirdiği ile başlar. İslamiyet'in etkisi ile Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki hâkimiyetinden bahseder. Kaşgarlı Mahmut gibi dilcilerin bu hâkimiyet karşısındaki itirazlarını dile getirir. Osmanlıca denen karma dilin oluşumu engellenememiş, edebî şahsiyetler arasında Türkçe büsbütün değerini yitirmiştir. Tanzimat döneminde başlayan dil tartışmaları bilinçli bir eylem başlatsa da bir yol planı oluşturulamadığından sonuca varamamıştır. Servet-i

Fünuncular ise dile bambaşka bir yön vermiş ve Arapça ve Farsçadan yeni tamlamalar türetmişlerdir. *Genç Kalemler* dergisi ve yazarlarına değinen Bugariç “yeni lisan” hareketinden kısaca bahsetmiş ve bu dönemde bir dil devriminin başlatıldığından söz etmiştir. Fakat asıl devrim Atatürk zamanında tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Çünkü ona göre dil devrimi “Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak, ulusal benliğe eriştirmek, Batı uygarlığının bütün kavramlarını karşılayabilecek yetkin bir ‘kültür dili’ durumuna kavuşturmak ereğiyle yapılan girişimlerin tümüdür.” (Bugariç, 1981, s. 49). Yazı dili ve konuşma dili arasındaki farkların de en aza indirilmesi devrimin gereklerinden biridir.

Harf devrimi ise Türkçenin ses yapısına uygun bir alfabenin kabulü ve okuma yazma oranının artırılması ile ilgidir. Bütün bu devrimlerin sonucunda Türkçe diğer dillerin boyunduruğundan kurtulmuş sayılabilir. Türk Dil Kurumunun kuruluşundan da söz eden Bugariç dil ile ilgili çalışmaların bir çatı altında toplandığını belirtir. Derleme seferberliği ile de unutulmuş ya da sadece halk ağzında yaşayan Türkçe kökenli sözcüklerin dile geri kazandırıldığını ifade eder. Devrime kadar Türkçenin geçirdiği değişime ve neden bir dil devrimine gerek duyulduğuna dair bilgi ve birikimi ileri seviyede olduğu görülmektedir (Önem, 2024).

Yazının ikinci bölümünü ise Türkiye’de yaşanan bu gelişmelerin Üsküp’teki yansımalarına ayırır. Harf devrimi gibi büyük bir olayın kendilerine çok geç yansıdığını, bir süre daha eski yazının kullanıldığını ve öğretildiğini aktarır. Harf devrimi Üsküp Türklerine ancak 1944’te kazanılan ana dilde eğitim hakkı ile uygulanmaya başlar. Zira Tefeyyüz İlkokulunda 21 Aralık 1944 yılı, Makedonya Türkleri için ana dil eğitiminin başlangıcı sayılmaktadır. Bu önemli günün bayram olarak kutlanması 15 Şubat 2007 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan kararla başlamıştır.

Ana dilde eğitim veren köy ve kent okulları yeni Türk alfabesi ile eğitime başlar. Bugariç çok kısa sürede binlerce çocuğun kolaylıkla okuma yazma öğrendiğini ifade eder. Büyükler ise verilen kurslarla okur-yazar olur. *Varlık*, *Türk Dili* gibi dergilerin ve özellikle Ataç’ın kitaplarının Üsküp halkının ana dil konusunda bilinçlenmesinde etkili olduğunu söyler. Öyle ki dilde yaşanan bu gelişmeler Üsküp’te hevesle ve kolaylıkla kabul görür.

Bugariç bu anlamda dil bilgisindeki bazı terimlerin öz Türkçelerini kısa sürede kullanıma aldıklarını vurgular. Bu terimlere de birkaç örnek verir: *tümce*, *ad*, *ad durumlar*, *adıl*, *eylem*, *belirteç*, *ilgeç*, *söylenti*, *sözcük*.

Arapça ve Farsça pek çok sözcüğün yerini Türkçeleri alır: *okul* (*mektep*), *öğretmen* (*muallim*), *yönetmen* (*müdü*), *öğrenci* (*talebe*), *kitaplık* (*kütüphane*), *uçak* (*tayyare*), *devrim* (*ihtilal*), *dilekçe* (*arzuhâl*), *savaş* (*harp*), *sözlük* (*lügat*), *konu* (*mevzu*), *örgüt* (*teşkilat*), *soru(sual)*, *alındı* (*makbuz*), *başarı*

(*muvaaffakiyet*)... Halkta öyle bir ana dil bilinci gelişmiştir ki çocuklara verdikleri adlar da artık Türkçedir: *Erol, Şenol, Bilgin, Ertan, Onur, Özcan, Ercan, Yüksel, Türker*... (Bugariç, 1981, s. 53).

Bütün bu olumlu gelişmelerden bahseden yazarın dikkat çekmek istediği birkaç konu vardır ki kendisinin yaptığı dil devrimi tanımına ters düşmektedir. Bunlar, ses uyumlarındaki hatalar ve devrik tümce kullanımlarıdır. Yazar bu hataları verdiği örneklerle açıklar:

Büyük ünlü uyumundaki hatalar: kapi, sari, kari, kırmızı, akıllı, boyalı, getir, güzeldir, çarşı, kuzi, turşi, suyi, terbiyesiz, oduni, evine, uyki, dorrunyı, evsiz, birinci, yedinci, türlü, okuli, otları, kumri, vb... (Bugariç, 1981, s. 53).

Görüldüğü üzere aslında burada Bugariç'in ifade ettiği gibi bir hata yoktur. Bu sadece ağız özellikleriyle ilgilidir. Üsküp ağzındaki sözcüklerin geneli büyük ünlü uyumuna uymaz.

Küçük ünlü uyumundaki hatalar: küpri, küfte, bürek, üli, üküz, kütek, ürdek, üfke, örnek, obiri, üde, ülçi, üğren, gülge, üksür, güzlük, ümür, üp (Bugariç, 1981, s. 54).

Yazarın küçük ünlü uyumu ile ilgili verdiği örnekler aslında ses değişimleriyle ilgilidir. Zira küfte, bürek, üküz, ürdek, üfke, örnek, üde, üğren, üksür, güzlük, ümür sözcükleri bakıldığında küçük ünlü uyumuna uymaktadır (Bugariç, 1981, s. 54).

Gostivar ağzında e-i (enişte-inişte) Kosova bölgesinde g-c (geldim-coldım), e-o (köpeksiz- çopeksiz), k-ç (kimse-çimse, gülme-cülme) değişimlerinden bahsederek bu şehirlerin ağız özellikleri hakkında bize bilgi verir. İyelik eklerinde de ağız özelliklerine bağlı olarak bir farklılık vardır: *ev-im, ev-imiz, ev-in, yaz-im, yaz-imiz, yazın, yazınız...* (Bugariç, 1981, s. 54).

Bazı sözcüklerin orta hecesinde ünlü ve ünsüz düşmeleri görülür: burda (burada), orda (orada), kundrace (kunduracı), male (mahalle), teze (teyze), evel (evvel), dükkân (dükkân), teşekür (teşekkür), dikat (dikkat) (Bugariç, 1981, s. 54). Bu tür düşmeler Türkiye'de bazı ağızlarda ve konuşma dilinde de görülür. Bunun en büyük sebebi dilde az çaba yasadır.

“y” ünsüzün de bazı kelimelerde başta ve ortada düşürüldüğünü ifade eder: *pengir (peynir), begir (beygir)* (Bugariç, 1981, s. 54-55).

İki ünlünün yan yana gelmesi ise başka bir ağız özelliğidir: *souk (soğuk), tauk (tavuk), kaun (kavun), daul (davul) gibi* (Bugariç, 1981, s. 55).

Kimi sözcüklerde ise “h” ünsüzü düşmüştür: *Amet (Ahmet), Abdula (Abdullah), Aver (Haver), baçe (bahçe), zamet (zahmet), ilamur (ıhlamur), ramet (rahmet), kave (kahve)...* (Bugariç, 1981, s. 55).

Bugariç'in tarifleriyle, ğ < g değişimi ise Üsküp ağzında görülen başka bir özelliktir: *agla (ağla), sogan (soğan), yogurt (yoğurt), dag (dağ), cag (yağ),*

yağmur (yağmur), düğüm (düğüm), dogramacı (doğramacı)... (Bugariç, 1981, s. 55).

Eylemlerde görülen bazı özellikler ise şunlardır:

Ses uyumuna uymayan zaman ekleri:

Belirli zaman kipinin 3. Tekil şahıs ekinde: *yazdı, aldı, okudu, buldı, kaçtı, sattı, kırdı, bozdu, kovdu, vurdu, oldu.*

Duyulan Geçmiş zaman eklerinde: *Yazmış, okumuş, okumuşım, okumuşın,*

Geniş zaman eklerinde: *gelir, verir, bilir, görür, süler, ülür, düğür,*

İstek kipi eklerinde: *gidehim, bilehim, gürelim, düğelim, süleyelim,*

Şimdiki zaman ekinde: -yor eki Üsküp ağzında kullanılmaz. Bugariç Anadolu ağzındaki gibi geniş zaman ekinin şimdiki zamanı da karşıladığını belirtir ve geniş zaman eklerini -a, -e olarak verir:

Bilim-biliyorum, bilisin, bili, biliz, bilisiniz, bililar.

Gideym-gidiyorum, gideysin, gidey, gideys, gideysiniz, gideyler.

Yazaym, yazaysın, yazay, yazays, yazaysınız, yazaylar.

Alim-alıyorum, alisin, ali, aliz, alisiniz, alılar.

Okuym-okuyorum, okuysun, okuy, okuys, okuysunuz, okuyalar.

Uyuym-uyuyorum, uyuyusun, uyuy, uyuy, uyuyunuz, uyuyalar. (Bugariç, 1981, s. 56-57).

Burada Bugariç'in -a, -e olarak verdiği ek geniş zaman değil istek kipinin ekidir. -a, -aym ve -alım ekleri fonetik değişime uğramış hâldedir. Teklik birinci kişi eki son ünlüsünü düşürerek -eym ve -aym şeklini almıştır. Diğer şahıs çekimlerinde ise -y ekinin şimdiki zaman eki olarak kullanıldığı "alılar" örneğinde ise -y yerine -ı eklendiği görülmektedir. Bu özellik de Rumeli ağızlarına özgüdür (Ahmed, 2014). İğci ise Batı Rumeli ağızlarında karakteristik olarak şimdiki zaman eklerinin {-[A]y} şeklinde kullanıldığını belirtmektedir (İğci, 2018, s. 257).

Tümce kuruluşlarında ülkede kullanılan diğer dillerin etkisi ile (Makedonca, Sırpça, Hırvatça ve Arnavutça) devrik tümceler yaygındır.

Üsküp ağzı örneğinde: Amori sustur o maksimi kopti ağlarken.

Ohri ağzı örneğinde: sen galiba donmasın, ben zıbrıdım. (dondum)

Gostivar ağzı örneğinde: Aldım bir kilo olma.

Prizren ağzı örneğinde: Fato, cene mi çarçıya çıkacan busun. (Bugariç, 1981, s. 58).

Bugariç kuralsız cümle örnekleri içerisinde Türkçe cümlelerde başka bir dilde sözcük kullanımına da örnek vermektedir:

Bunu studiraledim (Makedonca irdeledim) (Bugariç, 1981, s. 58).

Görüldüğü gibi kullanımda Makedonca bir sözcüğe Türkçe ek getirilmiştir.

Bütün bu ağız özellikleri yazı dili ile konuşma dili arasına mesafe koymaktadır. Bugariç'in yaptığı dil devrimi tanımına göre bu fark en az düzeyde olmalıdır.

Recep Bugariç dil ile ilgili kaleme aldığı diğer yazısında yine aynı konulara değinerek Türkiye'deki dil devriminin etkilerini Makedonya Türkleri açısından değerlendirir. "Bizim gibi küçük bir azınlık yok olmamak için direnç verirken diline sarılmak zorundaydı." (Bugariç, 1997, s. 45) diyen Bugariç bölgedeki konuşma dili ve yazı dili arasındaki farklılara değinir, yine Üsküp ağzından çeşitli örnekler verir. Yazının devamında Üsküp ağzı ile ilgili bilgi verir, bu bölgede konuşulan dilin Konya veya Karadeniz ağzına benzetildiğini ifade eder. Bu görüşün doğruluğu hakkında emin olmadığını belirtir. Bu nedenle Üsküp ağzının özelliklerini sıralayan yazar Karadeniz ağzı ile olan benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışır. Elinde yeterli kaynak bulunmayan yazar bu karşılaştırma için bir fıkra kitabını kullandığını söyler. Fıkralardan ve Üsküp Türkçesinden örnekler sunan Bugariç büyük ünlü uyumu ve devrik cümle konusunda bu iki ağzın ortak özellikler barındığını tespit eder.

Benzer özellikler olarak ses uyumları için örnek verir. İki ağızda da ses uyumu yoktur: birinci (birinci), yedinci (yedinci), getir (getir), güzeldir (güzeldir), obiri (öbürü), küpri (köprü), küfte (köfte), bürek (börek), kütek (kötek), üli (ölü), üküz (öküz), ürdek (ördek) / kendu, şimdu, oğlim, için, sariluk, yedu (yedi) (Bugariç, 1997, s. 47).

Ünlü ve ünsüz düşmeleri: burda (burada), orda (orada), kundra (kundura), male (mahalle), teze (teyze), evel (evvel), dükân (dükkân), teşekür (teşekkür), dikat (dikkat) vb...

Kimi sözcüklerde iç ses y düşmesi: pengir (peynir) begir (beygir).

İki ünlünün yan yana gelmesi: souk (soğuk), tauk (tavuk), kaun (kavun), daul (davul).

İç ses h ünsüzünün düşmesi: Amet (Ahmet), Abdula (Abdullah), zamet (zahmet), ramet (rahmet) kava (kahve)

Sözcüklerde ğ/g değişimi: agla (ağla), sogan (soğan), yogurt (yoğurt).

Soru eki "mi" den sonra gelen kişi eklerin ünlü uyumuna uymaması: misunuz, miydun, misun.

Görülen geçmiş zaman 3. kişi ekinin tek şekilli olması: yazdi (yazdı), aldı (aldı) vurdi (vurdu) oldi (oldu).

Öğrenilen geçmiş zaman 3. kişi ekininin tek şekilli olması: yazmış (yazmış), okumuş (okumuş), uyumuş (uyumuş).

Şimdiki zaman ekleri:

Üsküp Ağzı:

1. kişi tekil: bilim–biliyorum, gideym–gidiyorum, yazaym–yazıyorum, alım–alıyorum.

2. kişi tekil: bilisen–biliyorsun, gideysin–gidiyorsun, yazaysın–yazıyorsun, alisin–alıyorsun.

3. kişi tekil: bili–biliyor, gidey- gidiyor, yazay-yazıyor, ali–alıyor.

1. kişi çoğul: biliz–biliyoruz, gideys–gidiyoruz, yazays–yazıyoruz, aliz–alıyoruz.

2. kişi çoğul: bilisimiz–biliyorsunuz, gideysimiz–gidiyorsunuz, yazaysınız–yazıyorsunuz, alisiniz–alıyorsunuz.

3. kişi çoğul: bililar–biliyorlar, gideylar–gidiyorlar, yazaylar-yazıyorlar, alilar–alıyorlar.

Karadeniz Ağzı: tanımayrum, sormayrum, yapayrum, güleryum.

Hikâye birleşik zamanı: sormıştım, demiştük, yapmıştık, yapmışıdu, paylaşırduk, yaparduk (Bugariç, 1997, s. 50).

Leyla Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde Kuzeydoğu Grubu ağızları olarak adlandırdığı, Trabzon ve Rize illeri Hopa, Arhavi Borçka ilçelerini kapsayan bu grubun özellikleri incelendiğinde Bugariç'in tespitlerinin doğru olduğu görülür.

Karahan da Kuzeydoğu Grubu ağızlarının Batı Rumeli ağızları ile ortak özelliklere sahip olduğunu belirtir. Kuzeydoğu Grubu ağızlarının ayırıcı ve belirleyici özellikleri şu şekildedir:

1. Alınma kelimelerdeki uzun ünlüler kısalmıştır (cami).
2. Alınma kelimelerin ses yapısı, daha çok gerileyici benzeşme yoluyla değişir (Helime). Tek heceli kelimelerin ünlüsü bazı ünsüzlerin etkisiyle inceler (hep).
3. Ünlü kalınlaşması belli bir faktöre bağlı olmadan ek ünlüsünden kök ünlüsüne kadar uzanır (tütun).
4. Çok heceli kelimelerin sonundaki “i, u, ü” ünlüleri “i” ünlüsü ile karşlanır (gözi).
5. Ünlü incelmeleri bütün ünsüzlerin yanında meydana gelebilir (kizi).
6. Belirli bazı kelimelerde ilk hecedeki yuvarlak ünlüler düzleşir (elmek).
7. Ek ünlüsündeki yuvarlaklaşmalar, bölgenin geneline hâkimdir (gelur).
8. Ünlü-ünsüz uyumsuzluğu vardır (kiz).

9. "l, r" ünsüzleri önünde "urus, urum" gibi bir iki örnek dışında ünlü türemesi görülmez.
10. ɲ ünsüzü yoktur (senun).
11. h ünsüzü, sadece ön ve iç seste bulunur (heyirli).
12. Şimdiki zaman eki, dar, düz veya dar yuvarlak ünlülüdür (gelir, alıyu).
13. Duyulan geçmiş zaman eki tek şekillidir (olmuş).
14. Çokluk 1. şahıs istek ekinin yerine "-alım/-elim" eki kullanılır (bakalım).
15. Hâl ekleri arasında görev değişikliği diğer Anadolu ağızlarına göre daha belirgindir. "Ben oni şaşayırım" (Tr/GH, 75).
16. "-çi" yapım ekinin tonlu şekli bu ağızlarda kullanılmaz (yolçi) (Karahan, 2014, s. 98).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarının genel grup özelliklerinden pek çoğu Üsküp ağızında görülür. Bunun yanında I. ve II Alt Grup (Trabzon-Rize) özelliklerinden; "y" ünsüzü önündeki geniş ünlü uzaması (yollâyler), ön damak ünsüzü "g" nin iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması (diger, degenäg...) gibi özellikler de Üsküp ağızında bulunur (Karahan, 2014, s. 99-103).

Bugariç, devrik tümce yapısının da iki ağız için ortak bir özellik olduğunu belirtir. Fakat karşılaştırma için kullandığı fıkra kitabında devrik cümleye örnek yoktur, bunu da metinlere müdahale edilmesinden kaynaklandığını belirtir. Karahan'ın tasnifinde de bu özellik belirtilir, özellikle I. ve II. Grup ağızlarında yüklem sistemli olarak başa alınır (Karahan, 2014, s. 103). Dolayısı ile Bugariç'in de belirttiği gibi Üsküp ağızındaki devrik cümle yapısının sadece Makedoncanın ve diğer Slav dillerinin etkisiyle olduğunu söylemek yanlıştır.

Bunun yanında Karadeniz ağızı ve Üsküp ağızının farklılıkları da ortaya koyarak d-t değişimi (toktor, toğri), v-f değişimi (furdum, furmuş), b-p değişimi (pen, pizum, pırak, puldu) g/k- c/ç değişimi (çimki, çendimi, çürülti, cönlüm, cördüm) gibi ses olaylarının Üsküp ağızında görülmediğini belirtir.

Bugün yapılan çalışmalarda Karadeniz ağızı ile özellikle Kuzey ağızları (Kalkandelen, Üsküp, Kumanova) benzerliği ortaya konulmuştur (Ahmed, 2018). Fonetik ve sentaks açısından benzerlikler olduğu gibi coğrafyaya ve sürece bağlı olarak farklılıklar da vardır.

Son olarak Rumeli ağızının çalışılması gereken bir konu olduğunu ifade eder.

Sonuç

Bugariç'in ana dil ve ana dilde eğitim, Türkçe ve Türkçe ile ilgili gelişmeler, Türkiye'deki dil devrimi ve dilde sadeleşmenin Üsküp'teki yansımaları gibi ana

başlıklarda toplanabilecek beş adet yazısı bulunur. Yazılarında bilimsel bir tavır sergilemekten ziyade bilgi ve tecrübelerini paylaştığı, güncel sorunları eleştirel bir dille ele aldığı görülmektedir. Konu bakımından bir sınırlılık içermeyen yazılar Bugariç'in o anki mevcut sorunlara değinme ve öneri sunma ihtiyacıyla oluşturulmuştur. Yazılar tam bir makale özelliği taşımasa da yazıldığı dönem ve içeriği bakımından önemli yazılardır. Dil ile kimlik arasındaki bağın gücünü iyi bilen Bugariç bölgedeki varlığın sürdürülebilmesi ve ana dilin öğretimi için hem bir öğretmen olarak hem de bir yazar olarak bu makaleleriyle alana katkıda bulunmuştur.

Onun dil ve dil eğitimi hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Dil millî bir meseledir. Ana dilin yaşatılması ve geliştirilmesi için herkes sorumludur. Yazı dili ve konuşma dili arasındaki farkın en aza indirilmesi gerekir. Bunun için de okumak, çok okumak gerekir. Ana dil öğretiminde okumak, metin tahlili yaparak notlar almak çok önemlidir. Ana dilde ve düzgün bir telaffuzla konuşmak dil kullanımını geliştirecektir. Derslerin işlenmesi titizlik gerektirmektedir. Eğitim bakanlığı ve öğretmenler iş birliği yapmalıdır. Türkçe yayın yapan yayın organları gençlerin ve halkın eğitimine katkıda bulunan içerikler hazırlamalıdır. Üsküp ağzının araştırılması için gerekli akademik çalışmalar yapılmalıdır.

Türkçe, ana dilin önemi ve öğretilmesi, okumak konularında Bugariç aydınlık fikirleri ile dönemine ışık tutmuştur. Öyle ki bu değerli fikirleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Yaptığı çalışmalar dönemi için bugün önemli kaynaklar niteliğindedir. Bir öğretmen olarak ana dil eğitimi için çok önemseyen yazar dil eğitimi birçok öneri getirmiş ve alana kaynak sunmuştur.

Dil ile ilgili yazdığı bu yazılarda Üsküp ağzıyla ilgili pek çok tespitlerde bulunmuş ve bu alanda çalışacak kişiler için yol gösterici olmuştur. Üsküp ağzı yapı ve ses özelliklerini belirleyerek örneklerle açıklamış, çeşitli bölgelerin ses ve yapı özellikleriyle karşılaştırarak bir mikro ağız haritası çizmiştir. Yazısının bir bölümünde yaptığı Karadeniz ve Üsküp ağzının ses özellikleri bakımından karşılaştırma çalışması da dikkat çekicidir.

Dilde ve edebiyatta öncülük yapan yazar bugün hâlâ Makedonya Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bugün hâlâ Üsküp ağzı, konuşma diline uzaktır. Fakat ondan sonra bu gölgede pek çok Türkolog yetişmiş ve pek çok alanda çalışmalar yapılmıştır.

Kaynakça

Ahmed, O. (2014). Üsküp Türk Ağzında Kip Ekleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 1-36.

- Ahmed, O. (2018). Makedonya Türk Ağzıları: Geçmişi ve Bugünkü Durumu. *Ulakbilge*, 6(29), 1463-1482.
- Bugariç, R. M. (1966). Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü. *Sesler*, (10), 40-44.
- Bugariç R. M. (1968). Öğretmenlerimiz Bir De Lektüre Karşı Kısır Anlayışımız. *Sesler*; (22), 43-45.
- Bugariç, R. M. (1970). “Öğrenimde Lektürün Yeri”, *Sesler*, (49), 45-52.
- Bugariç, R. M. (1981). “Türkçenin Özleşmesi ve Bizdeki Özellikle Üsküp Ağzındaki Etkisi”, *Sesler*, (161), 46-59.
- Bugariç, R. M. (1997). Dil Devriminin Bizdeki Etkisi. *Sesler*, (314-315), 45-51.
- Emin, O. (2019). Makedonya’da Türkçe Eğitimin Gelişimi İçin Sesler Dergisinin Önemi. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, (31), 283-303.
- Engüllü, S.; İsen, M. (1997). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C.7, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gürel N. R.; Gürel, Z. (2021). *Recep Murat Bugariç- Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Üsküp: Yeni Balkan.
- İğci, A. (2018). Batı Rumeli Ağzılarının Sınıflandırılması İçin Görüşler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), 523-534.
- Karahan, L. (2014). *Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması* [3. Baskı]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önem, M. Y. (2021). Sesler Dergisinin İlk Sayısında Sosyalist Realizm. *Turkish Studies*, 16(1), 393-405.
- Önem, M. Y. (2023). *Birinci ve İkinci Kuşaktan Şair ve Yazarlar*, Balkan Türk Edebiyatı. Üsküp: Uluslararası Balkan Üniversitesi Yayınları.
- Önem, M. Y. (2024). Kosova ve Makedonya Türk Aydınlarının Dil Devrimine Bakışı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 3-16.
- Recep Bugariç. (2018). *Recep Bugariç*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. [https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/recep-bugaric] [Erişim tarihi: 15.05.2024]
- Recep Bugariç vefat etti. (2016, 23 Nisan). Recep Bugariç vefat etti, *Anayurt*. [https://anayurtgazetesi.com/haber/10554094/recep-bugaric-vefat-etti] [Erişim tarihi: 15.05.2024]

Süreyya Yusuf'un "Bayram Saatçi" Adlı Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir Çözümleme

A Textlinguistic Analysis on Süreyya Yusuf's Story Named "Bayram Saatçi"

AYDIN GÜLER*

Öz

Kosova'da önemli bir yazar ve Türkolog olmuş olan Süreyya Yusuf (1923-1977), yazdığı tiyatro eserleri ve çeşitli dergilerde yazdığı yazıların yanı sıra değerli hikâyeler de kaleme almıştır. Süreyya Yusuf'un yazdığı kısa hikâyelerden biri de Bayram Saatçi adlı hikâyedir. Konusu günlük yaşamın içinde, bir esnaf olan Bayram Saatçi'nin esnaflığıyla, el emeğiyle zenginleşip dükkanının bulunduğu çarşıda sevilen bir esnafıktan kıskanılan bir esnafa dönüşmesidir. Bu çalışmada, Bayram Saatçi hikâyesi metindilbilimsel bir analiz kapsamında ele alınmıştır. Geleneksel metin incelemelerinden farklı olarak, metnin yüzeyinden hareketle derininde ortaya çıkan anlamsal yapılarla ulaşma metodunu içeren metindilbilim yirminci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Metindilbilim bu perspektifle ele aldığı metni yapısal ve işlevsel özelliklerini yer aldıkları bağlam içerisinde değerlendirmektedir. Bu bilgidir hareketle, çalışmada öncelikle Süreyya Yusuf hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında metindilbilim ile ilgili bir kuramsal çerçeve çizilmiş ve bu çalışmanın esas konusu olan hikâye analizine geçilmiştir. Bayram Saatçi adlı hikâye, hikâyenin bağlaşıklık ve derin yapısıyla ilgili bağdaşıklık unsurlarından yola çıkarak metinden verilen örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süreyya Yusuf, metindilbilim, metin, Bayram Saatçi, bağlaşıklık, bağdaşıklık.

Abstract

Süreyya Yusuf (1923-1977), an important writer and Turkologist in Kosovo, wrote valuable short stories as well as his theatre works and articles in various magazines. One of the short stories written by Süreyya Yusuf is Bayram Saatçi. Its subject is the transformation of Bayram Saatçi, a tradesman in daily life, from a beloved tradesman to an envied tradesman in the bazaar where his shop is located, enriched by his craftsmanship and manual labour. In this study, the story Bayram Saatçi is analyzed within the scope of a textlinguistic analysis. Unlike traditional textual analyses, textlinguistics, which includes the method of reaching the semantic structures emerging from the surface of the text, emerged in the twentieth century. With this perspective, text linguistics evaluates the structural and functional features of the text within the context in which they take place. Based on this information, the study first provides information about Süreyya Yusuf. Then, a theoretical framework about textlinguistics was drawn and the main subject of this study, story analysis, was started. Based on the cohesion elements related to the cohesion and deep structure of the story named Bayram Saatçi, it was analysed with examples given from the text.

Keywords: Süreyya Yusuf, textlinguistics, text, Bayram Saatçi, cohesion, coherence.

* Arş. Gör. Dr. / Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Balıkesir/TÜRKİYE, aydinguler@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2530-8170

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 26/06/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 24/07/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş

Süreyya Yusuf, Kuzey Makedonya'nın Köprülü kasabasında 1923 yılında doğmuştur. İlkokulu Köprülü'de okumuş, sonrasında ailesinin Üsküp'e taşınması üzerine eğitim hayatına Üsküp'te devam etmiştir (Kolcu, 1997). Burada Büyük Medrese'de eğitim almış olan Yusuf, 1939 yılında Yugoslavya Komünist Gençlik Birliği'ne katılıp buranın edebiyat faaliyetlerinde etkin bir rol oynamıştır.

Yusuf, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Belgrad'a giderek burada Belgrad Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Şarkiyat Bölümü'nde eğitim almış ve 1951 yılında mezun olmuştur. Çeşitli öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulunmuş, 1977 yılında Balıkesir Burhaniye'ye bağlı Ören Mahallesi'nde vefat etmiştir.

Süreyya Yusuf üniversiteden mezun olduktan sonra ilk görev yeri olan Priştine'deki Meto Bayraktar İlkokulu'nda müdürlük yapmıştır. Bu sıralarda Priştine Radyosu'nda Türkçe çocuk yayınları da hazırlamıştır (Kolcu, 2012, s. 875). Daha sonra Üsküp'te bulunan Üsküp Nikola Karev Öğretmen Okulu'nda Türk dili ve edebiyatı dersi verdikten sonra 1963 yılında Prizren Yüksek Pedagoji Okulu'nda Türk dili ve edebiyatı dersleri vermeye başlamış, 1973'ten sonra da mezunu olduğu Şarkiyat Bölümü'nde öğretim görevliliği yapmıştır. Yusuf, burada Türkoloji Bölümü'nün açılmasına çalışmıştır.

Süreyya Yusuf, Kosova'nın değerli bir Türkologudur. Nitekim *Prizren Türk Ağızlarının Özellikleri* adlı bir doktora tezi de yazmıştır (Kolcu, 2012, s. 875). Ayrıca, Krasniç'in işaret ettiği üzere zaman zaman sorumlu yazarlığını yaptığı ve kurucularından biri olduğu *Çevren* dergisinde dil üzerine on dört makalesi de bulunmaktadır (2006, s. 263-264). Buna ilaveten dil üzerine incelemelerini yayımladığı *Dil Çalışmaları* adlı eseri de kaydetmek gerekmektedir (İğci, 2010, s. 109).

Süreyya Yusuf, yukarıda belirtilen öğretmenlik, Türkologluk yönlerinin arasına eleştirmenlik, tiyatro yazarlığı ve hikâye yazarlıklarını da eklemiştir. Güçlütürk'ün anlatımıyla pek çok yazar ve şair üzerine tanıtım, inceleme ve eleştiri yazıları kaleme almıştır (2014, s. 54-82). Kosova'da Süreyya Yusuf adına hikâye yarışması düzenlenmesi de eleştirmenlik ve yazarlığının Kosova'da ne kadar önemsedığinin ve kabul gördüğünün bir kanıtı niteliğindedir.

Güven Kaya ise *Yugoslavya Türk Halkı Yazımına Gerçekçi Bir Bakış* adlı çalışmasında Naim Şaban, Nusret Dişo Ülkü, Nimetullah Hafız ve Hasan Mercan ile birlikte Süreyya Yusuf'u Kosova'daki Türk edebiyatının birinci kuşak yazarları arasında göstermektedir (1986, s. 37). *Yugoslavya Türk Şiiri Antolojisi* gibi dönem için önemli bir seçkiyi neşreden Süreyya Yusuf, hikâyelerini çoğunlukla gazete ve dergilerde yayımlamış, yaşarken -1974 yılında- *Ali Ağa* adıyla basımdan çıkan bu kitap yazım hataları nedeniyle

dağıtılamamış ancak Süreyya Yusuf'un ölümünden beş yıl sonra oğlu ve eşinin gazete ve dergilerdeki öyküleri derlemesiyle 1982 yılında *Öyküler* adıyla neşredilebilmiştir (Güçlütürk, 2014, s. 353).

1. Metin ve Metindilbilim

Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütününe metin denmektedir (Güncel Türkçe Sözlük, 2024). İnsanlar duygu, düşünce, bilgi ve gözlemlerini içeren aktarımlarını, iletişim teşebbüslerini sözlü veya yazılı yöntemlerle yerine getirmektedir. Bu bağlamda yazılı iletişimin taşıyıcısı ise metinlerdir.

Metin, genel tabiriyle anlamsal açıdan bütünlüğe sahip, kelimeler ve cümlelerden oluşan dil yapılarıdır (Çinici-Özbay, 2018, s. 485). V. Doğan Günay, metnin bildirişim değeri taşıyan, eyleme yönelik devingen bir bütün olduğunu belirterek bildirişim işlevi bulunmayan bir yazılı ve sözlü belgenin metin değeri taşımadığını ifade etmektedir (2013, s. 45). Emin Özdemir ise metnin yazılı boyutunu vurgulayarak metnin okumaya konu olan, anlatımsal bir bütünlüğü bulunan sözcelerin oluşturduğu somut bir varlık olduğuna değinmektedir (1983, s. 32). Ayata Şenöz ise metnin kültürel değişim süreci içinde bilginin kurgulandığı ve düzenlendiği dile dayalı biçimler olduğu kanaatinde (2005, s. 13).

Yukarıda işaret edildiği üzere metnin genel itibarıyla anlamsal açıdan belirli bir bütünlüğe, başka bir deyişle insicama sahip olması, bildirişim özelliklerini içermesi gibi özellikleri içerdiğini belirtmek mümkündür. Farklı olarak Günay, metinde salt yazılı olma şartı aramamış, sözlü ifadenin de metin özellikleri taşıyabileceğine değinmiştir.

Metin incelemesi ve eleştirisinde pek çok değişik yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemleri ve incelemeleri kabaca eser merkezli, sanatçı merkezli, toplum merkezli ve okur merkezli inceleme ve eleştiri olarak gruplamak mümkündür. Bu çalışmanın konusu ve yöntemi olan metindilbilimsel çözümleme de bu yöntemde öne çıkan Beaugrande ve Dressler gibi araştırmacılar bunu açıkça belirtmemekle birlikte metindilbilimsel incelemenin eser merkezli inceleme ve eleştiri içerisinde yer aldığı söylenebilir. Aşağıda ortaya konacak olan yaklaşım ve bakış açısı, metindilbilimsel çözümlemenin eser merkezli inceleme olduğunu gösterecektir.

Metindilbilimsel inceleme yapmadan önce metindilbilim hakkında bilgi vermek yerinde ve faydalı olacaktır. Metindilbilim, 1960'lı yıllarda gelişmeye başlamıştır. Temel ilkesi her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçütü ve kuralları saptamaktır (Bölükbaş, 2010, s. 101). Oralış ve Özil, metindilbilimin yazınsal ürünlerin alımlanmasına/yorumlanmasına dair ipuçları sunduğunu ve yorumların metin örgüsü açısından sağlam temeller üzerine oturması imkânını

verdiğini işaret etmektedir (1992, s. 37). Ayata Şenöz de metindilbilim üzerine metinbilimin metinlerin içeriğinden çok, bizzat metnin oluşturulmasında etkili olan kuralları, metinlerin üretimi ve iletişimsel işleviyle ilgilendiği tespitinde bulunmuştur (2005, s. 38).

Metindilbilim, metnin inceleme işlevini yaparken metinde bulunması gereken yedi tane özelliğin yer alması gerektiğini ortaya koyar. Bu özellikler şunlardır: 1) Bağdaşıklık (cohesion), 2) Tutarlılık (coherence), 3) Amaçlılık (intentionality), 4) İkna edicilik-kabul edilebilirlik (acceptibility), 5) Bilgilendiricilik (informativity), 6) Durumsallık (situationality), 7) Metinlerarasılık (intertextuality) (Gökçe, 2014, s. 727). Metindilbilimin bu ilkelerini ve kavramlarını uzun uzadıya açıklayan çok sayıda kaynak bulunmaktadır¹.

2. Bayram Saatçi Adlı Hikâyenin Metindilbilimsel İncelemesi

Bu çalışmada Süreyya Yusuf'un 1982 yılında yayımlanan *Öyküler* adlı kitabında yayımlanmış *Bayram Saatçi* başlıklı hikâye incelenecektir. Hikâyenin inceleme yöntemi, metindilbilimsel analiz olup hikâyenin dil yapısı metinsellik ölçütleriyle ele alınacaktır. Bu çalışma nitel bir çalışma olup betimsel araştırma yöntemiyle yapılandırılmıştır. Bu yöntemde belirlenen ölçütler aracılığıyla herhangi bir durum, problem veya olay tanımlanacak ve yorumlanacaktır.

Bayram Saatçi, yapısal olarak 1197 kelime, 141 cümle ve 48 paragraftan oluşmaktadır. Bu paragrafların 17'si metinlerdeki diyaloglardan meydana gelmiştir. Bu yönüyle bakıldığı zaman, her cümle yaklaşık 8 kelimeyle, her paragraf ise yaklaşık 25 kelimeyle yapılandırılmıştır. Bu istatistiklerden sonra Beaugrande ve Dressler'in ortaya koyduğu metindilbilim incelemeleri esasına göre *Bayram Saatçi* adlı hikâye bağdaşıklık ve bağdaşıklık başlıklarına göre ele alınacaktır. Şunu da ifade etmekte fayda vardır ki Beaugrande ve Dressler'in incelemesinde, *Bayram Saatçi*'de görülmeyen başlıklar ayrıca incelemede yer almayacaktır. Bu yüzden aşağıda verilen inceleme başlıklarının uygulanan metodunun tamamını yansıtmayacağını kaydetmekte fayda vardır.

2.1. Bayram Saatçi Adlı Hikâyenin Bağdaşıklık Görünümleri

2.1.1. Sözcüksel Bağdaşıklık

2.1.1.1. Yineleme

Metin, yukarıda işaret edildiği gibi 141 cümleden oluşmaktadır. Hikâye bağdaşıklık açısından ele alındığında bağdaşıklığın ilk kuralı olan sözcük

¹ Bu çalışmada temel amacın metindilbilimsel incelemenin metodolojisini açıklamak ve öğretmek olmaması nedeniyle metodolojiye dair ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu konuda yazılmış kaynakların bazılarında konuyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. *Bk.* Beaugrande-Dressler, 1981; Torusdağ-İşimtekin, 2016; Gürgün, 2016; Aydın-Torusdağ, 2013.

yinelemesinin çeşitli kelimelerle yerine getirildiği görülmektedir. Nitekim “çalış-” eylemi farklı çekimlerle on dokuz kez; hikâyenin başkahramanı olan Bayram Saatçi, Bayram Aga, Usta Bayram gibi şekillerle metinde 25 kez, “saat/sahat” kelimeleri toplam 20 kez, “çarşı” on kez, “kişi/çiş” kelimeleri yedi kez, “dükkan/düçan” kelimesi altı kez, “esnaf” kelimesi beş, “zengin/zencin” kelimesi toplam olarak altı kez tekrar edilmiştir. Hikâyede görünen bu tekrarlar kurgudaki izleği de açıkça göstermektedir. Zira hikâyeye de çalışarak zenginleşen bir esnaf olan Bayram Saatçi hakkındadır.

2.1.1.2. Eşdizimleme

Metinde eşdizimsel örüntüleme yani aynı anlam alanında yer alan kelimelerle çeşitli tekrarlar yapıldığı görülmektedir. Zenginlik, çok para sahibi olma, mal sahibi olma, tarla satın alma, yanında çok sayıda kişi çalıştırma gibi sözcük ve sözcük grupları Bayram Saatçi'nin ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir. 14. cümlede Bayram Saatçi'nin kendisinin çalışarak esnaf ortamından ayrılması ile çok para ve mal sahibi olma hevesine kapılması anlatılır. 15. cümlede Bayram Saatçi'nin tarla almasından bahsedilir. 42. cümlede Bayram Saatçi'nin zenginlerin tarlalarını satın almaktan özel bir haz duyduğu ve bunun ömrünün tek amacını gerçekleştirmek olduğu ifade edilir. 97. cümlede Bayram Usta'nın dükkanında on kişinin çalıştığına işaret edilir ki bu diğer esnaf tarafından dükkânın fabrika gibi çalıştığı yakıştırmasına konu olur. Dükkânda on kişi çalışması ve Bayram Usta'nın vergisini on kişi çalıştırması üzerinden vermesi de zenginliğinin başka bir göstergesidir.

2.1.2. Dilbilgisel Bağdaşıklık/Küçük Yapı

2.1.2.1. Gönderim

Öncelikle söylemek gerekir ki incelenen bu metinde, metin dışı herhangi bir unsura gönderimde bulunulmamıştır. Ancak, metinde artgönderim ve öngönderime dair örnekler bulunmaktadır.

Artgönderim, metinde kullanımına göre metnin önceki bölümlerinde kullanılan bir sözcüğe farklı sözcük veya eklerle gönderimde bulunulmasıdır. Artgönderimler zamir, sıfat, zarf gibi kelimelerle yapılabildiği gibi ek gibi morfeplerle de yapılabilmektedir.

1., 2., 3., 4. ve 5. cümleler arasında aynı bir art gönderim ilişkisi açıkça görülmektedir. 1) *Babasından bir şey kalmamıştı Bayram Saatçi'ye.* 2) *Kendisi didinmiş, çalışmış, saatçi olmuştu.* 3) *Ürtülü Çarşı'da bir dükkan edininceye dek neler başından geçmemişti onun.* 4) *Hele çıraklık dönemi...* 5) *Hiçbir zaman kendi başına bir dükkan sahibi olacağına inanması tutmuyordu.*

15., 17., 18., 19., 21. ve 22. cümlelerde de özne ortaklığı vasıtasıyla bir artgönderim ilişkisi kurulmuştur. 15) - *Duydun mi Çerim Ağa. Bayram Saatçi Yusuf Beg'in Çingene Bağlığı üstündeçi tarlasını satan almış.* 17) *O da oğullarıyla birlikte çalışıy.* 18) *Bizim cibi boşuna oturmay. işten başını kaldırmay.* 19) *Sahatçi o...* 21) *Elleri altın çesey...* 22) *Niçin almasın...*

37 ile 46. cümleler arasında özne ortaklığına dayanan bir artgönderim vardır. Yukarıdaki iki örnek grubu gibi bu örnekler de Bayram Saatçi'yi tanıtmak üzere metinde yer almıştır. 37) *Gerçekten de Bayram Ağa ailesi çevresine kapanmış, bütün çalışma ömrünü kardeşleri ile oğullarına bağışlamıştı.* 38) *Bunu da hep bilerek yapıyordu, çünkü varlanmasının anlamını bunda bulmuştu.* 39) *Dolayında bulunanlara emek verme isteği onun içinde bir güvenlik duygusu yaratıyor, iyi kazanç sağlayan işine daha fazla sarılmasına iteleyen bir neden oluyordu.* 40) *Bu yüzden durmadan çalışıyor, tuttuğu yoldan da sapmak istemiyordu.*

41) *Yoksulluk ve aşağılanma içinde geçen çocukluğunda kasabanın zenginlerine gıpta eder, onları kendinden üstün bir yaratık sayardı.* 42) *Şimdi de onların bahçelerini, tarlalarını satın almaktan özel bir haz duyuyor, ömrünün tek amacını gerçekleştirmiş oluyordu.* 43) *Kasabada parmakla gösterilen zenginlerden olmuştu.* 44) *Gene de dükkanından ayrılmak istemez, kahve nedir, oturmak nedir bilmezdi.*

45) *Kendisini salt çalışmaya verdiğiinden kimi gülünç haller de edinmişti.* 46) *Kendi kendisine konuşur, mırıldanır, homurdanır, tel gözlüğü burnuna indirip, üzerinden dik dik bakarak cevaplarını kısıdan keserdi.*

65 ile 66. cümleler arasında oğullar ve çırakların artgönderim ilişkisi aracılığıyla aynı sığata sahip oldukları görölmektedir. 65) *Bayram Saatçi'nin etrafında çalışan iki oğlu ile iki çırağı ara sıra başlarını kaldırıp kimi bu taşlamalı konuşan çarşı adamlarının alaylı yüzlerine, kimi de ustanın çatınmış yüzüne bakarak, ne denli öfkelenildiğini seziyorlardı.* 66) *Esnaf göreneklerine göre küçüklerin söze karışması yasak olmasaydı, ustalarını memnunlukla savunacaklardı.* Devamındaki 67. ve 69a cümlelerinde aynı artgönderim ilişkisi devam etmektedir. 67) *Dağıldıkları zaman, aralarından biri yüreklenerek: 69a) - Sen süs orda... sana çimse bişey sormadı,*

68a ve 72. cümlelerde Bayram Saatçi'yi meşgul eden kişilere dair bir artgönderim ilişkisi görölmektedir. 68a) - *Niçin be usta bu belacılara dayanısın* 72) *Oysa biraz geçmeden gene dükkanı önünde bir başıboşlar grubu beliriverdi*

Bayram Saatçi'ye iftira atan kişileri belirtmek için 90., 91., 92., 108., 109., 114., 115., 116. ve 117. cümleler arasında bir artgönderim ilişkisi kurulmuştur. 90) *Fakat onun bu onurlu davranışı, çarşıdakilerini iyice sinirlendirmeye başlamıştı, yaptıkları türlü oyunların başarıya ulaşmadığını görünce, daha kötülerini de kurmaya koyulmuşlardı.* 91) *Akullarına, bir belediye memurunu,*

vergi memuru olarak dükkânına göndermek düşüverdi. 92) *Düşündükleri* gibi yaptılar da. 114) *Bu gelen memurun onlar tarafından gönderildiğini çabucak sezmiş, fakat sezdiğini belirtmek istememişti.* 115) **Belediye memurunu gönderenler** Bayram Saatçi'nin nasıl davrandığını anlayınca küplere bindiler. 116) *İlle de bu adamdan öçlerini alacaklardı.* 117) *Yapabilecekleri bir şey de kalmamıştı artık, önceden ona karşı duydukları saygı nedense kıskançlığa dönüşmüştü.*

126. ve 129. cümlelerde polislere dair artgönderim kişi ekleri ve zamir yoluyla yapılmıştır. 126) *İki gün sonra da üç polis Bayram Saatçi'nin dükkanını bastı.* 127) *Her köşeyi karma karış ettikten sonra, içeride bulunan hepsinin ceplerini üstlerini iyice yokladılar.* 128) *Bir şey bulamayınca da özür dileyip gittiler.* 129) **Onların** gitmesiyle Bayram Saatçi'nin de dükkânı kapaması bir oldu.

Görüldüğü gibi Bayram Saatçi hikâyesinde zamir, kişi eki, iyelik eki aracılığıyla metinde birçok artgönderim ilişkisi kurulmuştur. Öte yandan incelenen bu metinde bir öngönderim ilişkisine rastlanmamıştır.

Bunların yanı sıra “kendi” dönüşlülük zamiri ile metnin çeşitli yerlerinde gönderme ilişkileri görülmektedir. 1) *Babasından bir şey kalmamıştı Bayram Saatçi'ye.* 2) **Kendisi** didinmiş, çalışmış, saatçi olmuştu. 5) *Hiçbir zaman kendi başına bir dükkan sahibi olacağına inanası tutmuyordu.* 14) **Kendini** büsbütün çalışmaya verdiğiinden, yavaş yavaş esnaf ortamından ayrılmış, her şeyden çok para ve mal sahibi olma hevesine kapılmıştı. 41) *Yoksulluk ve aşağılanma içinde geçen çocukluğunda kasabanın zenginlerine gıpta eder, onları kendinden üstün bir yaratık sayardı.* 45) *Kendisini salt çalışmaya verdiğiinden kimi gülünç haller de edinmişti.* 46) **Kendi kendisine** konuşur, mırıldanır, homurdanır, tel gözlüğünü burnuna indirip, üzerinden dik dik bakarak cevaplarını kısıdan keserdi. 89) *Bunlar o an çok acı geliyor, içini zehirliyordu, fakat gene de parlayıp bir kavga çıkarmamak için kendini tutup idare etmeye çalışıyordu.* 95) *Usta Bayram önce şaşırды, ama çabucak toparlanarak kendine geldi.*

Örneklerde de görüldüğü üzere “kendi” dönüşlülük zamiriyle yapılan bütün göndermeler Bayram Saatçi'yi işaret etmektedir.

2.1.2.2. Eksilti

Torusdağ ve İşimtekin'e göre eksilti, “Bir cümlede herhangi bir ögenin, bir anlam kaybına yol açmayacak şekilde düşürülmesi olarak ifade edilebilir.” (2016, s. 160) şeklinde ifade edilmiştir. Metinlerde eksilti kimi zaman cümle ögesi şeklinde, kimi zaman da iyelik ilişkilerine atıfta bulunan isim tamlamalarında tamlayan unsurunun tasarruf edilmesiyle meydana gelmiştir. Eksilti, Süreyya Yusuf'un bu hikâyesinde fazlaca yerde görüldüğü ve bütün

örneklerin metne çok fazla yer vermek anlamına gelebileceği için eksilti örneklerinin yalnızca bir kısmına yer verilecektir.

Tamlayan ögesinin tasarrufundan kaynaklanan eksiltelerin bazıları şu örneklerde görülebilir: 1) (**Bayram Saatçi'nin**) *Babasından bir şey kalmamıştı Bayram Saatçi'ye.* 2) (**Onun**) *Kendisi didinmiş, çalışmış, saatçi olmuştu.* 5) (**Onun**) *Hiçbir zaman kendi başına bir dükkan sahibi olacağına inanması tutmuyordu.* 67b) *diye (kendisinin) ustasına acıyarak dediyse de:*

Metindeki tamlayan ögesinin tasarrufundan başka cümlelerin çeşitli öğelerinin bulunmayışı da eksiltiyi meydana getirmiştir. 3) *Ürtülü Çarşı'da bir dükkan edininceye dek neler başından geçmemişti onun.* 4) *Hele çıraklık dönemi...* (Bu alıntıda 3. cümlede çekilen zorluklara değinilmiş, 4. cümlede bu zorluklar 3. cümle kanalıyla işaret edilmiştir.) 8) - *Bayram Ağa, Açık Beg oğlunu evlendiry, seni da bu akşam düğüne davet edey.* (Sıralı cümle özelliği gösteren bu cümlelerin virgül öncesi ve virgül sonrasındaki iki cümlesinde özne olan Açık Bey ortak kullanımdadır. Dolayısıyla Açık Bey, sıralı cümlelerin ikinci kısmında tasarruf edilmiştir.) 70) *Ertesi gün Bayram Saatçi dükkâna daha kızgın gelmişti.* 71) *Fakat çarşı usullerine göre bugün rahat bırakılacağına inanarak birdenbire biriken işlerine sarılmıştı.* (70. cümlelerin öznesi olan Bayram Saatçi, 71. cümlelerin de öznesi konumundadır.)

Görüldüğü üzere eksilti, kimi zaman isim tamlamasında tamlayan ögesi üzerinden kimi zaman da cümle ögesinin tasarruf edilmesinden meydana gelmiştir. Özellikle cümle ögesinin tasarruf edilmesi sonucu oluşan eksilteli ifadeler, metinde bir çeşit artgönderim gibi algılanmalarına neden olmuştur.

2.1.2.3. Koşutluk

Koşutluk, bir sebep-sonuç ilişkisi kapsamında bir yapıyı onun içini yeni öğelerle doldurmayı anlatan bir kavramdır. Metinde koşutluğun en açık örneği 41 ve 42. cümlelerde görülmektedir. 41) *Yoksulluk ve aşığılanma içinde geçen çocukluğunda kasabanın zenginlerine gıpta eder, onları kendinden üstün bir yaratık sayardı.* 42) *Şimdi de onların bahçelerini, tarlalarını satın almaktan özel bir haz duyuyor, ömrünün tek amacını gerçekleştirmiş oluyordu.* Bu cümlelerde Bayram Usta zenginlere kendisinden üstün varlıklar olarak bakarken çalışarak zengin olmuş, bu şekilde o da üstün bir hâl almıştır. Kendisinin üstün bir hâl alması önceden zengin olarak gördüğü kişileri ise sıradanlaştırmıştır. Bu ifadelerde Bayram Saatçi'nin hayatının tek amacının para ve mal sahibi olmak değil, onun yerine zenginler gibi üstün biri olma isteği ve önceden üstün gördüğü zenginlerin sıradanlaştığını görmek olarak göze çarpmaktadır.

2.1.2.4. Zaman ve Görünüş

Süreyya Yusuf'un Bayram Saatçi adlı hikâyesinde açık veya sezdirilen bir zaman kavramı görülmemektedir. Havanın sıcaklığı ya da soğukluğuna dair bilginin bulunmayışı mevsim bilgisine, belirgin bir olaya yer verilmemesi de hikâyenin geçtiği zaman dilimine dair ipucu vermemektedir. Metinde yalnızca bir pazar günü Bayram Saatçi'nin kasabadan ayrıldığına yer verilmiştir.

Hikâyede görülen zaman çekimi ise oldukça dikkat çekicidir. Birleşik zaman çekimleri göz ardı edildiğinde şimdiki zaman çekimi 38 cümlede, görülen geçmiş zaman çekimi 26 cümlede, duyulan geçmiş zaman çekimi 23 cümlede görülmekte; ek eylemle kurulan 21 adet isim cümlesi bulunmaktadır.

Süreyya Yusuf'un incelenen bu öyküde belirli bir zaman çekimine ağırlık vermemesi ve çeşitli zaman çekimlerini art arda kullanması metnin monotonluğa düşmesini engellemiştir. Özellikle 41. cümle ile başlayıp 44. cümle ile biten 11. paragrafta dört cümlede farklı zaman çekimleri yazar tarafından dikkatle tasarlandığı izlenimi vermektedir. 41) *Yoksulluk ve aşağılanma içinde geçen çocukluğunda kasabanın zenginlerine gıpta eder, onları kendinden üstün bir yaratık sayardı.* 42) *Şimdi de onların bahçelerini, tarlalarını satın almaktan özel bir haz duyuyor, ömrünün tek amacını gerçekleştirmiş oluyordu.* 43) *Kasabada parmakla gösterilen zenginlerden olmuştu.* 44) *Gene de dükkanından ayrılmak istemez, kahve nedir, oturmak nedir bilmezdi.*

2.1.2.5. Örtük Anlatımlar

Örtük anlatım açıkça belirtilmeyen fakat sezdirilen ve okur tarafından çözümlenip anlamlandırılan, okurun çıkarımı sonucu ortaya koyulan anlatımdır. Hikâyede belirgin olarak üç farklı örtük anlatım görülmektedir. Bunların ilki 11. cümle ile başlayıp 14. cümle ile biten 5. paragrafta görülmektedir.

"11) - *İnsanlar bu dünyaya eğlenmek için değil, çalışıp yaratmak için gelmiştir, diye sık sık derdi Bayram Saatçi konuşma arasında.* 12) *Vakitlerini boşa harcayanlardan ne denli tiksindiğini belirtmek için yüzünü buruşturmakla yanında çalışan oğullarını uyarmaya çalışırdı.* 13) *Bu kanısına da kesinlikle inanmıştı, çünkü ancak çalışma sayesinde kasabanın esnafına karışmış, kardeşlerini de selamete çıkarmıştı.* 14) *Kendini büsbütün çalışmaya verdiğiinden, yavaş yavaş esnaf ortamından ayrılmış, her şeyden çok para ve mal sahibi olma hevesine kapılmıştı.*" cümleleri Bayram Saatçi'nin tembelliğe karşı tepkisi ve insan hayatının ancak çalışarak kurtulacağına olan inancını içermektedir.

İkinci örtük anlatım, 41. cümle ile başlayıp 44. cümle ile biten paragrafta görülmektedir. "41) *Yoksulluk ve aşağılanma içinde geçen çocukluğunda kasabanın zenginlerine gıpta eder, onları kendinden üstün bir yaratık sayardı.*

42) *Şimdi de onların bahçelerini, tarlalarını satın almaktan özel bir haz duyuyor; ömrünün tek amacını gerçekleştirmiş oluyordu.* 43) *Kasabada parmakla gösterilen zenginlerden olmuştü.* 44) *Gene de dükkanından ayrılmak istemez, kahve nedir, oturmak nedir bilmezdi."* şeklinde kurulan bu paragraf, koşutluk maddesinde de işaret edildiği gibi zenginler gibi üstün olmayı istemeyi belirtmektedir. Ama aynı zamanda zenginlerin mallarını satın alması ve zenginleşmesine rağmen çok çalışmaya devam edip kısmen rahatlamayı reddetmesi Bayram Saatçi'nin zenginlerden aldığı bir çeşit intikama da delalet etmektedir.

Nihai olarak kaçakçılık iftirasıyla karşılaşan Bayram Saatçi'nin aklandıktan sonra önce dükkanını kapatıp bir daha açmaması ve sonrasında kasabadan ayrılması iftirallardan uzak durması yoluyla güvenlik ihtiyacına ve güvenlik duygusunun Bayram Saatçi'deki önemini içermektedir.

2.1.2.6. İşlevsel Cümle Yapısı

Torusdağ ve İşimtekin işlevsel cümle yapısından bahsederken "Bir tümceye işlev kazandırma yollarından biri de olağan söz diziminin dışına çıkılarak devrik tümce kullanılmasıdır." (Torusdağ-İşimtekin, 2016, s. 168) ifadelerine yer vermektedir. Bu bağlamda Süreyya Yusuf'un Bayram Saatçi adlı hikâyesinde 11 adet devrik cümle bulunmaktadır. Bu da yazarın devrik cümlelere çok fazla rağbet etmediğini göstermektedir. Yazar, anlatımdaki monotonluğu kırma işlevini ağırlıklı olarak zaman çekimlerini farklı kullanmakla ve isim cümleleriyle fiil cümlelerini sıklıkla değiştirerek yerine getirmiştir.

2.2. Bayram Saatçi Adlı Hikâyenin Bağdaşıklık Görünümleri

2.2.1. Başlık

Metinde en çok dikkat çeken ve pek çok okurun o metni okuyup okumamasını belirleyen bir unsur olan başlık, incelenen hikâyede merkeze başkarakteri koymuştur. Başkarakterin adından oluşan bu başlık hikâyenin ne olduğunu ve ne içereceğini ipucu şeklinde değil, doğrudan doğruya okura sunmuştur.

2.2.2. Konu

Hikâyede birbirini tamamlayan iki konu işlenmektedir. Bunların ilki, bir insanın çalışarak kendini var edebileceği ve zenginleşebileceği kanaatidir. İnsanın kurtuluşunun çalışmakta ve emekte olduğuna dair bu anlatım okura pek çok farklı yönlerden sezdirilmektedir. Bayram Usta'nın çiraklıktan sonra dükkan açması ve çarşıda "Bayram Ağa"lığa yükselişi bu çalışmanın sonucudur. Bayram Saatçi'nin zenginlerin mallarını ve tarlalarını alabilecek hâle gelmesi

asil zenginliğin doğuştan değil emeğin ve çalışmanın ürünü olduğu gerçeğini işaret etmektedir.

Hikâyede işlenen ikinci konu ise zenginleşerek sivrilen Bayram Saatçi'nin çevresinde önce çok sevilmesi ve saygı duyulması ancak sonrasında kıskanılan ve haset duyulan kişiye dönüşmesidir. Bu dönüşüm Bayram Saatçi'nin şahsında değil çalışkanlığıyla öne çıkarak zenginleşmesiyle gerçekleşmektedir. Süreç, lafa tutmakla başlayan kıskançlık sonrasında iftiraya ve nihayetinde suç isnat etmeye kadar gelmiştir. Dolayısıyla meyve veren ağaç adeta taşlanmış, sonucunda da Bayram Saatçi kasabayı terk etmiştir.

2.2.3. Anahtar Sözcükler

Metnin yapısında en yüksek frekansa sahip olan sözcükler tekrarlama ve pekiştirme işlevi de yüklenmelerinden dolayı anahtar sözcük özelliğini de yüklenir. Bu bilgiden hareketle hikâyenin anahtar kelimelerinin çalışmak, çarşı, kişi, saat, esnaf gibi sözcükler olduğu da hemen her okuyucunun gözüne çarpabilecek açıklıkta bir veridir.

2.2.4. İçerik Şeması

Metin çözümlemesinin temel unsurlarından biri metnin yapısını gösteren, metnin anlamsal organizasyonunu gösteren içerik şeması veya metin bölümlendirilmesidir. *Bayram Saatçi*'de bu bölümlendirme şu şekilde yapılabilir: Hikâyenin giriş bölümü Bayram Saatçi'nin ekonomik anlamda sıfır noktasından başladığını içeren 1-4. cümleleridir. Daha sonra Bayram Usta'nın çarşıda bir dükkân sahibi olması dönüştürücü öge olarak görünmektedir. Zira Bayram Usta çarşıda artık Bayram Ağa olarak adlandırılmaya başlanmış (5. cümle), kasabada herkesin tanıdığı; sünnetlere ve düğünlere davet edilen biri hâline gelmiştir. Bu birinci kısım olayların fazlaca olmadığı, yalnızca Bayram Saatçi'yi tanıtmaya yarar enstrümanların kullanıldığı bölümdür. Aynı zamanda çarşı esnafından da çalışkanlığı takdir edilmektedir. (6-39. cümle). 40-45. cümlelerde Bayram Saatçi'nin hayata karşı temel motivasyonu ortaya konmuştur. Bu metinden bağımsız, olay akışının dışında, okurun karakteri daha iyi anlaması için metne yerleştirilmiş bir kısımdır.

47-138. cümleler arasında hikâyenin gelişme ve düğüm olarak görülebilecek kısmı görülmektedir. Çarşı esnafının her fırsatta Bayram Saatçi'yi lafa tutması, ona onun hoşuna gitmeyecek imalı sözlerle hücum edilmesi metinde gerilim unsurunu başlatmıştır. Ancak mevcut gerilim 92. cümlede belediye görevlisinin çarşı esnafının yönlendirmesiyle Bayram Saatçi'nin dükkanını denetlemesiyle çatışma hâlini alır. Ardından da çarşıdakilerin Bayram Usta'nın dükkanında kaçak saatlerinin satıldığı iftirasıyla üç polis tarafından dükkanının basılması çatışmanın zirvesini oluşturur. Bayram Saatçi işini doğru yaptığı için

bu çatışmadan galip çıkar. Yine de bu durumdan tiksitmeye başlayan Bayram Saatçi dükkanını kapatma ve kasabadan ayrılma kararı alır. Nitekim 138. cümleden sonra Bayram Saatçi'nin göç etme kararı metnin sonuç bölümünü oluşturmaktadır.

2.2.5. Kişiler

İncelenen hikâyenin kişiler kadrosu oldukça az kişiden oluşmaktadır. Öncelikle hikâyede adı olan üç karakter vardır. Bunların başında Bayram Saatçi gelir. Çünkü Bayram Saatçi bu hikâyenin temel odak noktasıdır. Buna ilave olarak Açıf Bey ve Arif Saatçi karakterlerinin de adı geçmesine rağmen bu karakterlerin kurgu içerisinde herhangi bir rolü olmayıp sadece Bayram Saatçi'nin saygıdeğer biri olduğunu göstermek üzere ismen kurguya dahil olmuşlardır. Kalan bütün karakterler Bayram Usta'nın ya yanındaki ya da karşısındaki kişiler olup tamamının işlevi Bayram Saatçi'nin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Bayram Saatçi çalışkanlığıyla kardeşlerini ve oğullarını selamete çıkarmıştır. Onlara dükkanında iş vermiştir. Bunların yanı sıra dükkânda iki çirak karakter vardır ki onlar ustalarını çok sevmekte ve onu çarşıdakilere karşı savunmak istemektedirler. Ayrıca hikâyenin çatışma unsurunu teşkil eden çarşıdakiler ise önce onun çalışkanlığını takdir eden, sonra iftira atan ve nihayetinde suç isnat etmeye kadar işi götüren kişiler olarak hikâyede yer bulmuşlardır.

2.2.6. Karşılaştırmalar

Hikâyede karşılaştırma unsuru yoğun biçimde görülmemektedir. Yalnız iki bölümde karşılaştırma unsuruna yer verilmiştir. Bunların ilki iki esnafın aralarındaki konuşmada, 17. cümlede Bayram Usta'nın kendilerine nazaran daha çalışkan olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir deyişle Bayram Saatçi, konuşan karakter gibi boş oturmamakta, işten başını kaldırmamaktadır. Ancak bu özellik konuşan kişide görülmemektedir.

İkinci dikkat çekici karşılaştırma da daha önce işaret edilen 40. cümlede görülen Bayram Saatçi'nin çocukluk döneminde zenginlerin kendine göre daha üstün kişiler olduğunu düşünmesidir.

2.2.7. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâyede görülen anlatıcı 3. tekil kişili olup sıfır odaklayım bakış açısına sahiptir. Anlatıcı hikâyenin karakterlerinden biri değildir, kurguyu dışardan takip eder. Ancak sıfır odaklayım aracılığıyla karakterlerin tamamının arasındaki konuşmaları, onların birbirlerine karşı duygu ve düşüncelerini de metne yansıtır.

2.2.8. Zaman ve Mekân

Metinde zaman konusu, zaman ve görünüm başlığında da belirtildiği gibi belirsizlik taşımaktadır. Metinde zaman anlam yüküne sahip ancak ertesini gün, pazar gibi zaman ibareleri bulunmaktadır.

Ancak mekân konusunda kısmen bir belirlilik vardır. Hikâyenin geçtiği yer Ürtüli Çarşı'dır. Ürtüli Çarşı Priştine'de bulunan ünlü bir çarşıdır. Bayram Saatçi'nin dükkânı da, hasımlık eden diğer esnafların da dükkânları bu çarşıda yer almaktadır.

Sonuç

Edebî metinler, yazar ve şairlerinin kaleme aldığı ifadeleri yüzey yapı ve derin yapı dahilinde okura aktaran metinlerdir. Fakirlikten zenginliğe, çalışarak kendisini sosyal anlamda adeta yoktan var eden Bayram Saatçi'nin geçirdiği evreler olarak görülebilecek Bayram Saatçi adlı hikâyeye dil olgusunun bir yazıyı metin hâline getiren ölçüt ve kurallar ışığında ele alan metindilbilim aracılığıyla bağdaşıklık ve bağlaşıklık yönünden analiz edilmiştir.

Çalışmak, esnaf, Bayram Saatçi, çarşı, saat gibi anahtar kelimeler çevresinde şekillenmiş olan hikâyede eş ve yakın anlamlı kelimelerin tekrarı ve eşdizimlenmesi yoluyla sözcüksel bağlaşıklık sağlanmıştır. Aynı şekilde, artgönderimlerinin sıkça yapılması; özne, dolaylı tümleç, yüklem gibi cümle öğeleri, tamlayan gibi iyelik ilişkilerinin öğeleri zaman zaman tasarruf edilerek sözcükler arası bağlaşıklık dilbilgisel yönden de sağlanmıştır. Bu açıdan hikâyenin sözcüksel ve dilbilgisel anlamda bağlaşıklık ve tutarlı olduğunu söylemek mümkündür.

Okura kısmen “öğüt verme” ve “ibret olma” işlevi taşıyan hikâyeye, sade ve Kosova ağız özelliklerini de içeren cümlelerle yapılandırılmıştır. Bunun yanı sıra Bayram Saatçi'nin geçirdiği dönüşümler, çalışkanlık üzerine kararlılığı ve çarşıdakilerin hasetliği karşısındaki hayal kırıklığı metinde temel bir izlek olarak görülmüştür.

Kaynakça

- Ayata Şenöz, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Aydın, İ.; Torusdağ, G. (2013). Lamartine'in Göl 'Le Lac' Şiirine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies*, 8(10), 105-114.
- Beaugrande, R.; Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London-New York: Longman.
- Bölükbaş, F. (2010). Metindilbilimsel Çözümleme: Muzaffer İzgü'nün Yedi Uyurlar Öyküsü. *Folklor/Edebiyat*, 16(63), 99-116.

- Çinici, Ü. G.; Özbay, H. (2018). Ali Akbaş'ın "Gökte Ay Portakaldır" Masalı Üzerine Metin Dil Bilimsel Bir Çözümleme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(20), 483-504.
- Gökçe, B. (2014). Reşat Nuri Güntekin'in "Aşk Mektupları" Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies*, 9(3), 725-743.
- Güçlütürk, T. (2014). *Kosova'da Türk Edebi Yaraticılığı (1951-2001)*. Prizren: BAL-TAM.
- Günay, V. D. (2013). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya.
- Güncel Türkçe Sözlük (2024, 3 Haziran). [Erişim adresi: sozluk.gov.tr.]
- Gürgün, H. (2016). Metindilbilimsel Yöntem İle Çözömlenen Sait Faik'in Dölger Balığı'nın Ölümü'nde İnsanın Doğaya Tahakkümü ve Ötekileştirilmesi. *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1841-1882
- İğci, A. (2010). Kosova Türkçesi Kaynaklarına Bir Bakış. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, (12), 105-115.
- Kaya, G. (1986). *Yugoslavya Türk Halkı Yazınına Gerçekçi Bir Bakış*. Priştine: Tan.
- Kolcu, A. İ. (1997). Süreyya Yusuf. *Türkiye Dışında Türk Edebiyatları Antolojisi* içinde, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kolcu, A. İ. (2012). *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı*. Rize: Salkımsöğüt.
- Krasniç, D. (2006). *Çevren Dergisinin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Bu Dergideki Edebî Faaliyetler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Oralış, M.; Özil, Ş. (1992). Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (3), 37-51.
- Özdemir, E. (1983). *Okuma Sanatı*. İstanbul: Varlık.
- Torusdağ, G.; İşimtekin, S. (2016). Furuğ Ferruhzâd'ın "Kâbus" Öyküsü Üzerine Metindilbilimsel Bir Çözümleme. *DTCF Dergisi*, 56(2), 160-199.

Metin: Bayram Saatçi

1) Babasından bir şey kalmamıştı Bayram Saatçi'ye. 2) Kendisi didinmiş, çalışmış, saatçi olmuştu. 3) Ürtüli Çarşı'da bir dükkan edininceye dek neler başından geçmemişti onun. 4) Hele çıraklık dönemi... 5) Hiçbir zaman kendi başına bir dükkan sahibi olacağına inanası tutmuyordu. 6) Oysa şimdi ona Bayram Ağa diyorlardı çarşıda.

7) - Bayram Ağa, bu akşam arkadaşım sünnet oliy; babam selam süyledi, akşamlığa celesin.

8) - Bayram Ağa, Açıf Beg oglunu evlendiriy, seni da bu akşam düğüne davet edey.

9) Bayram Saatçi'yi kasabada herkes tanır, her yere de böyle çağırırlardı. 10) Fakat o mevlitlerden başka bir yere gitmezdi.

11) - İnsanlar bu dünyaya eğlenmek için değil, çalışıp yaratmak için gelmiştir, diye sık sık derdi Bayram Saatçi konuşma arasında. 12) Vakitlerini boşa harcayanlardan ne denli tiksindiğini belirtmek için yüzünü buruşturmakla yanında çalışan oğullarını uyarmaya çalışırdı. 13) Bu kanısına da kesinlikle inanmıştı, çünkü ancak çalışma sayesinde kasabanın esnafına karışmış, kardeşlerini de selamete çıkarmıştı. 14) Kendini büsbütün çalışmağa verdiğiinden, yavaş yavaş esnaf ortamından ayrılmış, her şeyden çok para ve mal sahibi olma hevesine kapılmıştı.

15) - Duydun mi Çerim Ağa. Bayram Saatçi Yusuf Beg'in Çingene Bağlıgi üstündeçi tarlasını satın almış.

16a) - Alır ya... Deyeni demiş: 16b "Çalış kulum ben vereyima". 17) O da oğullariyle birlikte çalışiy. 18) Bizim cibi boşuna oturmay. işten başını kaldırmay. 19) Sahatçi o... 20a) Şimdi herçesde sahat var: 20b) kabalalida da, 20c) çüylide da... 21) Elleri altın çesey... 22) Niçin almasın...

23) - Ama sen da... 24) Bare yaşamasını bilsa... 25) Tamahçarın biri... 26) Evinde bir şeyi yok, burada kalkmış elalemin tarlasını, bahçesini satan aliy. 27) Cürümlük işte, n'olacak...

28) - Sakın, deme üyle. 29) Adamın hiç de cürümlügi yok. 30) Tamahçar... belci, ama cürümlügi yoktur. 31) Olsa da yeri vardır. 32) Çul fukara içen kasabanın zencini oldi. 33) Neler başından ceçti, çimseye sırrını vermedi. 34) Şimdi cürümlügi varimiş... 35) Olsun... 36) Hiç çimseye müftaç olmadan hem çendisini, hem kardaşlarini yetiştirdi.

37) Gerçekten de Bayram Ağa ailesi çevresine kapanmış, bütün çalışma ömrünü kardeşleri ile oğullarına bağışlamıştı. 38) Bunu da hep bilerek yapıyordu, çünkü varlanmasının anlamını bunda bulmuştu. 39) Dolayında bulunanlara emek verme isteği onun içinde bir güvenlik duygusu yaratıyor, iyi kazanç sağlayan işine daha fazla sarılmasına iteleyen bir neden oluyordu. 40) Bu yüzden durmadan çalışıyor, tuttuğu yoldan da sapmak istemiyordu.

41) Yoksulluk ve aşağılanma içinde geçen çocukluğunda kasabanın zenginlerine gıpta eder, onları kendinden üstün bir yaratık sayardı. 42) Şimdi de onların bahçelerini, tarlalarını satın almaktan özel bir haz duyuyor, ömrünün tek amacını gerçekleştirmiş oluyordu. 43) Kasabada parmakla gösterilen zenginlerden olmuştu. 44) Gene de dükkanından ayrılmak istemez, kahve nedir, oturmak nedir bilmezdi.

45) Kendisini salt çalışmaya verdiğiinden kimi gülünç haller de edinmişti.
46) Kendi kendisine konuşur, mırıldanır, homurdanır, tel gözlüğünü burnuna indirip, üzerinden dik dik bakarak cevaplarını kısadan keserdi.

47a) - Usta Bayram, işler nasıl, tıkrında mi? – 47b) diye çarşıdan kimsenin yarı alaylı sorusuna, hiç tetiğini bozmadan, bıyıkları altından gülümseyerek:

48) - Akmase damlay ustacığım, demeyi yeter buluyordu.

49) - Ne damlaması canım... 50) Oluktan cibi akay. 51) Arif Saatçi'nin da bütün müşterileri sendeymiş deylar.

52) - E ustacığım, Allah büyüktür... 53) Çalışmaya da çit demiş.

54) Bu "çit" sözcüğünü, karşısındakinin de gitmesini buyurur gibi, sesini yükselterek söylüyordu.

55) Bayram Saatçi'nin istediğini anlamamış görünerek dükkânına giriyor, birer iskemle üzerinde oturduktan sonra birer kahve de getirip kahvelerini yudum yudum içerek alay etmeye geçiyorlardı:

56) Vallahi Bayram Ağa, sen artık zencin oldun. 57a) Fukaralara bakmaysın, 57b) diye aralarından biri sözü alarak o "zengin" sözünü bastıra bastıra söylerken:

58) Olsun, olsun ama bu memleçette zencinlik yoktur. 59a) Ne zaman vergiciler celırlar, o zaman ne olduguni sorarım, 59b) diye ikincisi söze atlıyordu.

60) - Vallahi, üdesin da... 61) Kazanan verir. 62) Benim nemi alsın. 63) Bayram Ağa dey çi damlay, halbuçi onda oluktan akay. 64) Akay dil da yagay...

65) Bayram Saatçi'nin etrafında çalışan iki oğlu ile iki çırağı ara sıra başlarını kaldırıp kimi bu taşlamalı konuşan çarşı adamlarının alaylı yüzlerine, kimi de ustanın çatınmış yüzüne bakarak, ne denli öfkelenildiğini seziyorlardı.

66) Esnaf göreneklerine göre küçüklerin söze karışması yasak olmasaydı, ustalarını memnunlukla savunacaklardı.

67) Dağıldıkları zaman, aralarından biri yüreklenererek:

68a) - Niçin be usta bu belacılara dayanısın, 67b) diye ustasına acıyarak dediye de:

69a) - Sen süs orda... sana çimse bişey sormadı, 68b) cevabını aldı.

70) Ertesi gün Bayram Saatçi dükkâna daha kızgın gelmişti. 71) Fakat çarşı usullerine göre bugün rahat bırakılacağına inanarak birdenbire biriken işlerine sarılmıştı. 72) Oysa biraz geçmeden gene dükkânı önünde bir başıboşlar grubu beliriverdi. 73) Bu sefer içeri girmeden söz atmaya başladılar:

74) - Bak... 75) Cürdün mi? 76) Bunda ne cürıysın beş çışı işley... 77) Ya ne cürmeysin. 78) Çim bilir kaç çışidir. 79) Buna düşan demezler. 80) Fabrikadır bu, fabrika...

81) - Vallahi büylesini bu hüçümette cürmedim. 82) Bu kapitalist memleçetlerine mahsus. 83) Bare vergisini veriy mi nasıl lâzım?...

84) Usta Bayram başını kaldırmadan işine devam ediyordu, içinin sinirden titremesine rağmen, aldırılmazlıktan gelmeye çalışıyordu. 85) Aynı zamanda da çarşıdaki esnafın neden ona karşı böyle davrandığının sebebini arıyordu. 86) Bütün bu çirkin oyunların başında kimlerin olduğunu tahmin ediyor, fakat gidip söylemeyi aklına bile getiremiyordu. 87) Oyunun sonuna kadar hiç tetiğini bozmadan dayanmaya karar vermişti.

88) Bayram Saatçi'nin kulağına ilişen sözlerin zehri günden güne artıyordu. 89) Bunlar o an çok acı geliyor, için zehirliyordu, fakat gene de parlayıp bir kavga çıkarmamak için kendini tutup idare etmeye çalışıyordu. 90) Fakat onun bu onurlu davranışı, çarşıdakilerini iyice sinirlendirmeye başlamıştı, yaptıkları türlü oyunların başarıya ulaşamadığım görünce, daha kötülerini de kurmaya koyulmuşlardı. 91) Akıllarına, bir belediye memurunu, vergi memuru olarak dükkânına göndermek düşüverdi. 92) Düşündükleri gibi yaptılar da.

93) Resmi elbiseler içinde, çantası koltuğunda, kalemi elinde. 94) Bayram Saatçi'nin dükkanına giriverdi memur birdenbire. 95) Usta Bayram önce şaşırdı, ama çabucak toparlanarak kendine geldi.

96a) - Sizde dört kişi çalışıyormuş, 96b) dedi memur ve defterini çıkarıp bir şeyler yazmaya başladı.

97) - Hayır bende on- çışı çalışır.

98) - Nasıl on kişi?! 99) Burada dört kişi görüyorum.

100) - Uyle, ama sen ne cürmeysin da altı çışı var.

101) - Ona göre vergin de daha büyük olacak.

102) - Tabii olacak. 103) Herçese çendi hissesini vermek lâzım. 104) Biz yaşay, hüçümet de yaşasın...

105a) Memur, üzerine aldığı korkutma görevini başaramayacağını anlayınca:

105b) - Öyle ise ben de bu durumu yetkili makama bildireyim, demekle yetinerek dükkândan çıkıp gitti.

106) Usta Bayram yeniden büyüteci gözüne taktıysa da, artık elinden iş gelmiyordu. 107) Bir şeyler yapıyor gibi görünerek düşünceye dalmıştı. 108) Bu alçaklar başıma kim bilir daha neler getireceklerdi. 109) Hem nedendir bunların böyle yaptıkları? 110) Kimseye bir kötülük yaptığı yoktu. 111) Zamanında çarşıdaki saygısı da büyüktü. 112) Neden birdenbire ona karşı böyle davranmaya başladılar? 113) Bu durum onu iyice kırmış, işinden de soğutmuştu, fakat gene de dışarıya karşı bir şey yokmuş gibi davranmaya çalışıyordu. 114) Bu gelen memurun onlar tarafından gönderildiğini çabucak sezmiş, fakat sezdiğini belirtmek istememişti.

115) Belediye memurunu gönderenler Bayram Saatçi'nin nasıl davrandığını anlayınca küplere bindiler. 116) İlle de bu adamdan öçlerini alacaklardı. 117) Yapabilecekleri bir şey de kalmamıştı artık, önceden ona karşı duydukları saygı nedense kıskançlığa dönüşmüştü. 118) Bu kıskançlık yavaş yavaş öç alma tutkusuna dönüşüyordu. 119) Bu tutku yaptıkları her yeni şeyin başarısızlığıyla daha da artıyor, onları, ellerinden geleni yapmaya hazırlıyordu. 120) Hele onun dükkânının iyi çalışması, aralarından kimilerini çıldırtacaktı.

121) - Sülman, cüriy misin. 122) Bayram'ın çocukları sık sık Zagreb'e cideylar, ordan sahat cetiriylar, burda da cizli sataylar. 123) Buna ne dersin?

124) Çok önemli bir şey hatırına düşmüş gibi gözlerini süzerek kıs kıs gülmeye başladı biri.

125a) Karşısındaki de bu gülmeye katılarak:

125b) - Anladım, anladım ne demek isteysin, diye neden sonra bıyıklarını bükerek yanıtladı.

126) İki gün sonra da üç polis Bayram Saatçi'nin dükkânını bastı. 127) Her köşeyi karma karış ettikten sonra, içeride bulunan hepsinin ceplerini üstlerini iyice yokladılar. 128) Bir şey bulamayınca da özür dileyip gittiler. 129) Onların gitmesiyle Bayram Saatçi'nin de dükkânı kapaması bir oldu. 130) Bir daha da artık açmadı. 131) Dayancı tükenmişti. 132) Çarşının ona karşı yaptığı bu hakaret, tüm esnaf usullerinin dışındaydı. 133) Bu denli düşmanca davranacaklarını hiçbir zaman aklına getirmiş değildi. 134) Birdenbire ayakları altında boşluk gibi bir şey duyuyormuştu. 135) İşine karşı bir tiksindir belirdi içinde. 136) Ne kadar yaşlandığını da henüz anlamıştı sanki. 137) Çarşıya bir türlü çıkmak istemiyordu. 138) İçindeki acı ateşi zamanla sönecek yerde, günden güne artıyordu sanki.

139a) Günün birinde, "139b) Bayram Saatçi göç ediyormuş kasabadan" dendi. 140) Yıldırım hızıyla yayılan bu haber, günün konusu olmuştu her evde.

141) Pazar günü de, bütün kasaba çıkmıştı Bayram Saatçi'yi uğurlamaya....

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆيۈك بۆيۈك
ARAŞTIRMALARI
balted

Balkan Türkleri Edebiyatlarında Âşık Veysel Üzerine Bazı Tespitler
Some Observations on Âşık Veysel in the Literatures of Balkan Turks
*Feyyaz SAĞLAM

İncir Kuşları Romanı Bağlamında Savaş Tecavüzü Mefhumu ve Kadın
The Concept of Wartime Rape and Women in the Context of İncir Kuşları Novel
*Doğukan KAHVECİ

Balkanlarda Bir Türkçe Sevdalısı Nusret Dişo Ülkü'nün Türkçe Üzerine Şiirleri
Poems on Turkish by Nusret Dişo Ülkü, a Lover of Turkish Language in the Balkans
*Zeki GÜREL

Recep Murat Bugariç'in Türkçe ve Ana Dilde Eğitim Hakkındaki Görüşleri
Recep Murat Bugariç's Views on Turkish Language and Mother Tongue Based Education
*Şükriye Duygu ÇAĞMA

Süreyya Yusuf'un "Bayram Saatçi" Adlı Hikâyesi Üzerine Metindilbilimsel Bir Çözümleme
A Textlinguistic Analysis on Süreyya Yusuf's Story Named "Bayram Saatçi"
*Aydın GÜLER

YAZ-SUMMER 2024

ISSN: 2667-6699

